DEĞERLER EĞİTİMİNİN MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA VE KURTULMA ÖZ-YETERLİĞİNE ETKİSİ

Emine KULANŞİ

Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Mizrap POLAT
2021
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

Emine KULANŞİ

DEĞERLER EĞİTİMİNİN MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA VE KURTULMA ÖZ-YETERLİĞİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Mizrap POLAT

ERZURUM – 2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " Değerler Eğitiminin Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-Yeterliğine Etkisi adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay,** patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

27.05.2021

Aslı ıslak imzalıdır

Emine KULANŞİ

---

* **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir**.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Mizrap POLAT danışmanlığında, Emine KULANŞİ tarafından hazırlanan bu çalışma 27/05/2021 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	**:** Doç. Dr. Hamza Aktaş	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi	**:** Prof. Dr. Mizrap POLAT	İmza: Aslı ıslak imzalıdır
Jüri Üyesi	**:** Dr. Öğr. Üyesi İsmail Öz	İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **V**
ABSTRACT ..... **VI**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **VII**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **IX**
TEŞEKKÜR ..... **X**
GİRİŞ **1**
I. ÇALIŞMANIN PROBLEMİ **1**
II. ÇALIŞMANIN AMACI **2**
III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ **3**
IV. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR **3**

BİRİNCİ BÖLÜM
DEĞERLER EĞİTİMİ

1.1. DEĞER NEDİR? **5**
1.2. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ VE İŞLEVLERİ **6**
1.3. DEĞER SINIFLANDIRMALARI **9**
1.3.1. Spranger Değer Sınıflaması 9
1.3.2. Rokeach Değer Sınıflaması 10
1.3.3. Schwartz Değer Sınıflaması 11
1.4. DEĞERLER EĞİTİMİ **12**

İKİNCİ BÖLÜM
MADDE BAĞIMLILIĞI

2.1. MADDE KULLANIMININ TARİHÇESİ **15**
2.2. MADDE BAĞIMLILIĞININ TANIMI VE TÜRLERİ **18**
2.2.1. Psikolojik Madde Bağımlılığı 21
2.2.2. Biyolojik Madde Bağımlılığı 22
2.3. UYARICI VE UYUŞTURUCU MADDE ÇEŞİTLERİ **22**
2.3.1. Uyuşturucu Maddeler 23
2.3.2. Uyarıcı Maddeler 24
2.3.3. Uçucu Maddeler 25
2.4. MADDE BAĞIMLILIĞININ SEBEPLERİ **25**

2.4.1. Maddenin Biyo-kimyasal Özellikleri 26
2.4.2. Kişisel (Kişilik ve Genetik) Özellikler 26
2.4.3. Çevresel Etkenler (Sosyal Çevre, Etkileşimler ve Arkadaş Çevresi) 28
2.5. TÜRKİYE'DE MADDE KULLANIMI 30
2.6. MADDE BAĞIMLILIĞININ TEDAVİSİ 35
2.7. TÜRKİYE'DE MADDE BAĞIMLILIĞI İLE MÜCADELEDE ROL ALAN KURUM VE KURULUŞLAR 37
2.7.1. Denetimli Serbestlik Müdürlükleri 37
2.7.2. Yeşilay (YEDAM) 38
2.7.3. Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM)- Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM) 41
2.7.4. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi(TUBİM) 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA VE KURTULMADA DEĞERLER EĞİTİMİNİN ROLÜ

3.1. MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA ÖZ-YETERLİĞİ 48
3.2. SORUN ÇÖZMEDE DEĞERLERİN ROLÜ 51
3.3. BİR DEĞER OLARAK AİLE VE MADDE BAĞIMLILIĞI 53
3.4. KİŞİLİĞİ GELİŞTİRMEYE KATKI SUNAN DEĞERLER EĞİTİMİ 57
3.5. AHLAKİ SORUMLULUK VE BAĞIMLILIK 60
3.6. SEVGİ, DAYANIŞMA, SABIR/SEBAT, İLETİŞİM DEĞERLERİ VE REHABİLİTASYON 62
3.7. DİNİ İRŞAD VE MANEVİ REHBERLİĞİN BAĞIMLILIĞI ÖNLEME VE TEDAVİ ETMEDEKİ ROLÜ 64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DÜNYADA BAZI ÜLKELERİN MADDE BAĞIMLILIĞININ TEDAVİSİNE YÖNELİK MANEVİ DESTEK (SPİRİTUAL CARE / VALUE EDUCATİON) ANLAMINDA DİNİ VE AHLAKİ DEĞERLERİ KAZANDIRMA UYGULAMALARI

4.1. AMERİKA ÖRNEĞİ 70
4.2. KANADA ÖRNEĞİ 74

4.3. İNGİLTERE ÖRNEĞİ 74
4.4. FRANSA ÖRNEĞİ 79
4.5. ALMANYA ÖRNEĞİ 82
4.6. HOLLANDA ÖRNEĞİ 85

BEŞİNCİ BÖLÜM
MADDE BAĞIMLILARINA YÖNELİK TÜRKİYE'DE MANEVİ DESTEK VE DEĞERLER EĞİTİMİ UYGULAMALARI

5.1. BİŞR-İ HAFİ GENÇLİK VE DAYANIŞMA DERNEĞİ'NİN FAALİYETLERİ 91
5.2. KARDELEN REHABİLİTASYON MERKEZİ'NİN FAALİYETLERİ 92
5.3. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI'NCA OKULLARDA UYGULANAN DEĞERLER EĞİTİMİ PROGRAMLARI 93
5.4. MÜFTÜLÜKLER BÜNYESİNDE OLUŞTURULAN AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARININ FAALİYETLERİ 94
5.5. DENETİMLİ SERBESTLİK MÜDÜRLÜKLERİ BÜNYESİNDE OLUŞTURULAN MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİRİMİNİN FAALİYETLERİ 95
5.5.1. Değerler Eğitimi Programı 97
5.5.2. Bağımlılıkla Mücadelede Aile Eğitim Programı(BAMAP) 99
5.5.3. Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Farkındalık Programı(SAMBA) 100
5.6. CEZA İNFAZ KURUMLARINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN MANEVİ REHBERLİK HİZMETLERİ 102
5.6.1. Dini ve Ahlaki Bilgileri İçeren Eğitimler 103
5.6.2. Manevi Danışmanlık 103
5.6.3. Konferanslar 104
5.6.4. Kur'an-ı Kerim Okumanın Öğretilmesi 104
5.6.5. Dini Sohbetlerin Yapılması 104
5.7. DEĞERLER İLE MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA VE KURTULMA ÖZ-YETERLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİYLE İLGİLİ TÜRKİYE'DE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR 107

5.7.1. Aile Değeriyle Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-yeterliği Arasındaki İlişkiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar.....107
5.7.2. Manevi Destek ile Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-yeterliği Arasındaki İlişkiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar; 109
5.7.3. Benlik Saygısı ile Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-yeterliği Arasındaki İlişkiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar 110
5.7.4. Sevgi, Dayanışma, Sebat/Sabır ve İletişim Değerleri ile Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-yeterliği Arasındaki İlişkiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar.....111

ÖNERİLER 113
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....117
KAYNAKÇA 122
ÖZGEÇMİŞ.....137

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEĞERLER EĞİTİMİNİN MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA VE KURTULMA ÖZ-YETERLİĞİNE ETKİSİ

Emine KULANŞİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mizrap POLAT

2021, 137 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Mizrap POLAT
Doç. Dr. Hamza AKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ÖZ

Bu araştırmanın amacı genelde değerler eğitiminin özelde ise bu eğitimin bir alt boyutu olarak kabul edilebilecek olan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin madde bağımlılığından korunma ve kurtulma öz-yeterliği üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda konu literatür tarama merkezli incelenmiştir.

Araştırma 5 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm literatür tarama yöntemi ile yapılmış; değerlerin tanımı, sınıflandırılması ve değerler eğitimi konuları ele alınmıştır. İkinci bölümde birinci bölümde olduğu gibi literatür tarama yöntemiyle; madde bağımlılığının tanımı, sebepleri, tedavisi ve Türkiye'de madde kullanımı gibi konular açıklanarak sonraki bölümlere teorik alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise; ilk iki bölümde teorik alt yapısı oluşturulan madde bağımlılığı ve insani değerler arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde dünyada madde bağımlılığının tedavisine yönelik manevi destek anlamında dini ve ahlaki değerleri kazandırma uygulamaları literatür tarama merkezli olarak araştırılmıştır. Beşinci ve son bölümümüzde konu ile alakalı Türkçe literatür taraması yapılmış, daha önce yapılan araştırmaların incelenmesi suretiyle kaynak taraması yöntemi kullanılmış ve Türkiye'de madde bağımlılığından arınma noktasında işe koşulabilecek yapılandırılmış programlar incelenmiştir. İncelenen konular tümdengelim yöntemiyle ele alınmıştır.

Literatürde değerler eğitimi ile madde bağımlılığı iki ayrı konu olarak ele alınmakta, ya da genel bir bakış açısıyla değil de özele inilerek örneğin 'aile değerinin ya da iletişim becerisinin madde bağımlılığı ile ilişkisi' gibi dar çerçeveli çalışmalara rastlanmaktadır. Bu da değerler eğitimi ile madde bağımlılığı arasında ilişki kurulmasına tam olarak imkân vermemektedir. Bu çalışmanın literatüre değerler eğitimi ile madde bağımlılığı arasındaki ilişkinin doğrudan görülmesine imkân verecek bir perspektif sunacağı düşünülmektedir.

Ülkemizde uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığından korunmak ve kurtulmak amacıyla sürdürülen tıbbi tedavinin uzun yıllardır önemsenerek üzerinde durulduğu ancak değerler eğitiminin bu konudaki öneminin yeni dikkate alınmaya başlandığı görüldüğünden bu konu üzerine çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Madde Bağımlılığı, Değer, Değerler Eğitimi, Öz-yeterlik

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE EFFECT OF VALUES EDUCATION ON PREVENTION AND GETTING RID OF SUBSTANCE ADDICTION, AND SELF-EFFICACY

Emine KULANŞİ

Advisor: Prof. Mizrap POLAT

2021, 137 Pages

Jury: Prof. Dr. Mizrap POLAT
Assoc. Prof. Dr. Hamza AKTAŞ
Assist. Prof. Dr. İsmail ÖZ

The aim of this study is to reveal the effects of values education in general and spiritual counseling and guidance services, which can be accepted as a sub-dimension of this education, in particular on the self-efficacy of protection and relief from substance abuse. In this context, the subject was examined through literature review.

The research consists of 5 main chapters. The first chapter in which definition and classification of values as well as values education are discussed was studied using the literature review method. In the second chapter, as in the first one, subjects such as the definition, causes, treatment of substance addiction and substance use in Turkey were explained via literature review method and a theoretical background was intended to be established for the next sections.In the third chapter, the relationship between drug addiction and human values whose theoretical infrastructure was formed in the first two chapters was intended to be revealed. In the fourth chapter, the practices of gaining religious and moral values in terms of moral support for the treatment of substance addiction in the world were investigated using the literature review method. In the fifth and final chapter, a literature review was made on Turkish sources to examine the previous related studies on the subject and structured programs that might work in a washout point for drug addiction in Turkey were examined.

In the literature, values education and substance addiction are considered as two separate topics, or narrow-framed studies such as 'the relationship of family value or communication skill with substance addiction' are encountered, rather than a more general perspective. This situation does not fully allow a relationship between values education and substance abuse. This study is thought to present a perspective to the literature that will allow direct viewing of the relationship between values education and substance addiction.

This topic was studied since it was realized that medical treatment, which is carried out in order to protect and get rid of drug and stimulant addiction in our country, has been emphasized for many years, but the importance of values education on this subject has started to be taken into consideration only recently.

Keywords: Substance Abuse, Value, Values Education, Self-Sufficiency

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AAPC	**:** Amerikan Dinî Danışmanlar Kurumu (American Association of Pastoral Counselors)
ABD	**:** Amerika Birleşik Devletleri
ACA	**:** Amerikan Danışmanlık Derneği
AFAD	**:** Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AMATEM	**:** Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezi
APA	**:** Amerikan Psikoloji Derneği
AYBUDER	**:** Ayık Yaşamda Buluşalım Derneği
BAY-DER	**:** Bağımsız Yaşam Derneği
BDT	**:** Bilişsel Davranışçı Terapi
CMK	**:** Ceza Mahkemesi Kanunu
CMO	**:** Müslümanları Temsil Kurulu-Hollanda
CPT	**:** Klinik Dini Danışmanlık Eğitimi **(**Clinical Pastoral Training**)**
ÇEMATEM	**:** Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi
DGfP	**:** Alman Pastoral Psikoloji Birliği (Deutsche Gesellschaft für Pastoralpsychologie)
DİB	**:** Diyanet İşleri Başkanlığı
DSM	**:** Denetimli Serbestlik Müdürlüğü
EGM	**:** Emniyet Genel Müdürlüğü
EMCDDA	**:** Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
GADEM	**:** Gençlik ve Aile Destek Merkezi
GATA	**:** Gülhane Askeri Tıp Akademisi
GMGM	**:** Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü
IPA	**:** Katılım Öncesi Mali Yardım Programı
İLTEM	**:** Madde Bağımlılığını İzleme ve Önleme Büro Amirlikleri
JGK	**:** Jandarma Genel Komutanlığı
KOM	**:** Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele
KSA	**:** Alman Klinik Manevi Bakım Eğitimleri (Klinische Seelsorgeausbildung)
KYK	**:** Kredi Yurtlar Kurumu

LSD **:** Lizerjik Asit Dietilamid
MASAK **:** Mali Suçlar Araştırma Kurulu
M.Ö. **:** Milattan Önce
Md **:** Madde
MERBADER **:** Mersin Hayata Bağlananlar Derneği
NHS **:** Ulusal Sağlık Hizmeti (National Heath Service)
STK **:** Sivil Toplum Kuruluşu
S.K. **:** Sayılı Kanun
SAMBA **:** Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Farkındalık Programı
TADOC **:** Türkiye Uluslararası Uyuşturucu ve Organize Suçlarla Mücadele Akademisi
TBM **:** Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı
TBMM **:** Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK **:** Türk Ceza Kanunu
TDK **:** Türk Dil Kurumu
TİTCK **:** Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu
TMO **:** Toprak Mahsulleri Ofisi
TUBİM **:** Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
TUİK **:** Türkiye İstatistik Kurumu
ty : Tarih yok
UMATEM **:** Uçucu Madde Tedavi Merkezi
VGVZ **:** Sağlık Kuruluşları Manevi Bakım Görevlileri Derneği-Hollanda
YEDAM **:** Yeşilay Danışmanlık Merkezi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Schwartz Değer Sınıflaması 11

TEŞEKKÜR

Tez konumun seçiminde ve tez yazım sürecim boyunca bana destek olan ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mizrap POLAT'a,

Tez sürecimin başından sonuna kadar beni motive eden, bana inanan, maddi manevi destek veren, bu yolda hiçbir zaman tek başıma olmadığımı hissettiren sevgili eşim, yol arkadaşım Evren KULANŞİ'ye,

Çalışmam süresince onunla geçireceğim zamanlardan feragat etmek zorunda kaldığım kıymetlim, canım kızım Elif Azra KULANŞİ'ye,

Benim üniversite eğitimimi ve devamında alacağım her türlü eğitimi destekleyen, hep daha iyi yerlerde olmamı arzulayan kıymetli annem Fadime BEKTAŞ ve babam Zeynel Abidin BEKTAŞ'a,

Minicik kızımı gönül rahatlığıyla kendisine emanet ederek yüksek lisans derslerine gidebildiğim, danışman hocamla görüşebildiğim için kayınvalidem Gülseher KULANŞİ'ye,

Tez yazımıyla alakalı eksik bilgilerimi tamamlayan, süreç içerisinde yardım taleplerimi hep güler yüzle karşılayan sevgili araştırma görevlisi arkadaşım Pınar LALOĞLU'na, tezimdeki İngilizce çeviriler konusunda yardımını esirgemeyen kıymetli Öğretim Görevlisi arkadaşım Zuhal KULABER'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum – 2021 **Emine KULANŞİ**

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN PROBLEMİ

Madde bağımlılığı kişinin, zarar göreceğini bildiği halde herhangi bir uyarıcı veya uyuşturucu maddeyi kullanmaya devam etmesi durumudur. Madde bağımlılığının tedavisinde ilk aşama kişinin bağımlı olduğunu kabul etmesidir. Birçok bağımlı, bağımlı olduğunu kabullenememektedir. Kişiler bağımlı olduğunu kabul ederek kendi çabalarıyla ve iradesiyle söz konusu maddeyi hayatından çıkarabilmektedir.

Bağımlılık yapan maddeler tarih boyunca dinsel ayinlerden tıbbi amaçlı kullanıma kadar pek çok alanda kullanılmıştır. Ancak günümüzde uyuşturucu madde bağımlılığı sorunu bütün dünyada ve ülkemizde toplumu olumsuz etkileyen en önemli sosyal ve sağlık sorunu haline gelmiştir. Gençler merak, bir gruba ait olmak, genetik yatkınlık, eğlenmek, daha enerjik olabilmek, ailevi problemlerini unutmak ve tek düze devam ettiğini düşündüğü hayatına bir heyecan katabilmek gibi sebeplerle uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmaya başlamaktadır. Ancak bağımlılık düzeyi artan kişilerin bedensel ve ruhsal sağlıkları, toplumdaki diğer bireylerle ve aileleriyle kurdukları ilişkiler, ekonomik durumları ve kariyerleri bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Gençlerin madde ile karşılaştıklarında net bir şekilde hayır diyebilmelerini, güçlü, erdemli bir duruş sergileyebilmelerini sağlamanın en önemli yöntemlerinden biri de değerler eğitimidir.

Değerler eğitimi, bir toplumun geçmişten bugüne kadar süregelen kültürünü, geleneğini, göreneğini, örf, adetlerini ve dini inanışlarını nesilden nesile aktararak davranışa dönüştürme sürecidir. Bu değerleri bireyin ilk olarak öğrenip içselleştireceği mecra ailedir. Bireyin ailesinden öğreneceği değerler (saygı, sevgi, hoşgörü, yardımlaşma, sabır, doğruluk, adalet, alçakgönüllülük vb.) benlik gelişiminde büyük önem arz etmektedir. Sağlam bir kişilik geliştirebilen bireyler toplumsallaşma sürecinde karşılaşmış oldukları olumsuz durumlara net bir şekilde karşı koyabilmektedir. Madde bağımlılığından korunma ve kurtulma sürecinde değerler eğitimi önemli bir role sahiptir. Çünkü değerler eğitimi sayesinde muhakeme gücü gelişmiş, içerisine dâhil olacağı gurup ve olayları sorgulayan, kar zarar muhasebesi yapabilen, karakterli bireyler yetiştirilmektedir.

Madde bağımlılığının tıbbi, kamusal, hukuki, sosyal vb. birçok farklı boyutu bulunmaktadır. Bu sebeple bağımlılığın önlenmesi ya da tedavi edilmesinde disiplinler arası bir çalışmanın etkili olacağı görülmektedir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar bağımlılıkla mücadelede salt tıbbi tedavinin yeterli olmadığını açıkça göstermiştir. Alkol ve Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM)'nde profesyonel anlamda madde bağımlılığı tedavisi görüp, rutin yaşamına döndükten belli bir süre sonra yeniden madde kullanmaya başlayan bağımlılar salt tıbbi tedavinin yeterli olmadığının en büyük kanıtıdır. Dünyada uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığı tedavisinde tıbbi tedavinin yanında manevi danışmanlık hizmetlerine de önem verilmektedir. Ülkemizde ise bu süreç çok yenidir. Ceza İnfaz Kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri 2011 yılında Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında imzalanan işbirliği protokolü ile uygulanmaya başlanmıştır. Ancak ülkemizde madde kullananlara Denetimli Serbestlik Tedbiri uygulanmakta ve bu kişiler cezaevine girmemektedir. Yalnızca uyuşturucu veya uyarıcı madde ticareti yapmak veya sağlamak suçundan hükümlü ya da tutuklu olarak Ceza İnfaz Kurumunda bulunan kişiler söz konusu protokol kapsamındaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden faydalanabilmekteydi. 2019 yılında söz konusu protokolün kapsamı genişletilmiş ve Denetimli Serbestlik tedbirine tabi olan bağımlılara yönelik olarak da manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri uygulanmaya başlanmıştır.

Bütün bu bilgilerden hareketle diyebiliriz ki araştırmamızın problemini genelde değerler eğitimi özelde ise ülkemizde henüz uygulanmaya başlayan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bağımlılık tedavisinde işe koşulmasının tedavi sürecini ne yönde etkileyeceği konusu oluşturmaktadır.

II. ÇALIŞMANIN AMACI

Ülkemizde Cumhuriyetle birlikte başlatılan modernleşme sürecine Batı kültürü ve pozitivist bilim anlayışının hâkim olması maddi alanla manevi alan arasında kesin bir ayrıma gidilmesine ve uzun yıllar bu iki alanın ortak olarak üretebileceği herhangi bir değerin olamayacağı görüşünün oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yakın tarihe kadar bu ayrım devam etmiş ancak son yıllarda bir yumuşamanın olduğu, her iki alanın ortak çalışmaları sonucu daha çok verim alınabilecek konuların olduğu kabul edilmiştir. Madde bağımlılığı konusu bu konuların başında gelmektedir. Maddi alan içerisinde sayılan

madde bağımlılığını, manevi yöntemler kullanarak tedavi etmeye çalışma süreci ülkemizde henüz çok yeni olduğundan maneviyatla sağlık arasında bağlantı kurulması zorlaşmaktadır. Buradan hareketle çalışmamızın amaçlarını iki madde halinde belirtebiliriz;

1. Çalışmamızda madde bağımlılığıyla alakalı tedavilerde genelde değerler eğitimi uygulamalarının özelde ise manevi rehberliğini işe koşulmasının bağımlılık tedavisinin seyrini nasıl etkileyeceğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
2. Literatürde değerler eğitimi ile madde bağımlılığı iki ayrı konu olarak ele alınmakta, ya da genel bir bakış açısıyla değil de özele inilerek örneğin 'aile değerinin ya da iletişim becerisinin madde bağımlılığı ile ilişkisi' gibi dar çerçeveli çalışmalara rastlanmaktadır. Bu da değerler eğitimi ile madde bağımlılığı arasında ilişki kurulmasına tam olarak imkân vermemektedir. Bu çalışmayla literatüre değerler eğitimi ile madde bağımlılığı arasındaki ilişkinin doğrudan görülmesine imkân verecek bir perspektif sunmak amaçlanmıştır.

III. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışma literatür tarama yöntemine dayalı teorik bir araştırmadır. Dolayısıyla çalışmada, konumuzla alakalı kitaplar, makaleler, doktora ve yüksek lisans tezleri incelenmiştir. Meta-analiz yöntemiyle dünyada bazı ülkelerin madde bağımlılığının tedavisine yönelik manevi destek (spiritual care / value education) anlamında dini ve ahlaki değerleri kazandırma uygulamaları da değerlendirmeye alınmıştır. Madde bağımlılığı ve değerler eğitimi ile alakalı geniş açıklamalar yapılmış, daha sonra bu iki değişken arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada konuyla alakalı literatür çalışması yapılmış, araştırmaya örnek oluşturabilecek daha önceki çalışmalar incelenerek özgün bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır.

IV. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırmamız madde bağımlılığı, değerler eğitimi ve manevi rehberlik gibi konuları kapsamaktadır.

Ülkemizde madde bağımlılığından korunma ve kurtulma sürecinde işe koşulabilecek yapılandırılmış bir değerler eğitimi programı bulunmamaktadır. Değerli tez

danışmanım Prof. Dr. Mizrap POLAT ile bu konu ile alakalı çalışmaya karar verdiğimizde amacımız literatürdeki bu boşluğu doldurabilmek, tüm duyulara hitap edebilecek bir değerler eğitimi programı hazırlayarak Adalet Bakanlığı onayıyla Erzurum Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde eğitim ve iyileştirme faaliyetleri devam eden bağımlı gençlerden oluşturulan deney grubuna bu programı uygulayabilmekti. Deneysel araştırma yöntemi kullanılarak madde bağımlılığı ve değerler eğitimi arasındaki ilişki ortaya konularak geliştirilen değerler eğitimi programının etkililiği de test edilmiş olunabilir. Ancak Çin'de meydana gelen ve dünyanın pek çok ülkesine yayılan Covid-19 salgınının ülkemizde yayılmasının önüne geçmek amacıyla alınan önlemler dikkate alındığında yükümlülerin eğitim ve iyileştirme faaliyetlerine ara verildiği, konu yalnızca literatür tarama merkezli incelenebilmiştir. Bu durum araştırmamızın sınırlılığı olarak kabul edilebilir. Kendi geliştirdiğimiz değerler eğitimi programı ve uyguladığımız ölçek üzerinden ulaşabileceğimiz sonuçlar yerine konuyla alakalı yapılmış farklı araştırmaların sonuçlarını tartıştık, karşılaştırdık.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİ

1.1. DEĞER NEDİR?

Sosyal, bilimsel, ahlaki, ekonomik, dini, estetik ve siyasi sahada, başka bir deyişle insanın var olduğu her yerde değerler de vardır. Kapsamının bu kadar geniş olması ‘’değer’’ kelimesinin anlamının değişik açılardan ele alınmasına neden olmuş ve kelimeyle alakalı pek çok açıklama yapılmıştır. Değer; bir varlığa, nesneye ya da etkinliğe toplumsal ve bireysel açıdan tanınan üstünlük veya önem şeklinde ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle değer; yaşanan bir olayın yahut sahip olunan nesnenin bir insan, bir toplum, bir sınıf için değerini belirleyen niteliktir (Çakıroğlu, 2013:10-11).

Büyük Türkçe Sözlükte ‘’değer’’ sözcüğü yedi farklı anlamı içerecek biçimde açıklanmıştır:

1. Bir şeyin ehemmiyetini tespit etmeyi sağlayan soyut oran, bir şeyin bedeli.
2. Bir şeyin parasal ederi, valör.
3. Üstünlük, kıymet, özellik.
4. Seçkin, kudretli kişi.
5. Kişilerin nesneyle bağlantı kurmalarında ortaya çıkan şey.
6. Bilinmeyenin ya da parametrenin sayısal tabiri.
7. Bir milletin kültürel, ekonomik sosyal ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi-manevi unsurların bütünü (TDK, 2016).

Değer: istenilen, arzu edilebilen şey, yaşananlarla alakalı kişilerin sergilemiş olduğu davranış anlamı taşımaktadır. Değerler, sergilenmesi gereken tutumlar ya da yaşam gayeleri hakkındaki davranışlarımız, inançlarımızın istikametini belirleyen ölçülerdir. Sahip olunan niteliğe değer dediğimiz gibi; istediğimiz, bizim için önemi olan, yaşamlarımıza rehberlik eden amaçlarımıza da değer diyoruz. Hayatımızın, davranışlarımızın istikametini belirleyen değerler, fiziksel, somut varlıklar değildir. Değerler yalnız fiille beraber var olur. Örneğin dostluk ya da adalet değeri gerçek bir dostta yahut adil bir insanda vücut bulur (Aydın, 2010:1).

Ahlaki açıdan süreklilik arz eden, değişmeyen değerler vardır. Toplumsal değerlerin en önemlileri olarak sorumluluk, sevgi, saygı, adalet gibi değerler karşımıza çıkmaktadır. Tüm mekân ve zamanlarda geçerli olan değerlerden birkaçı şu şekildedir: Alçakgönüllülük, adalet, disiplin, anlayış, bağışlayıcılık, arkadaşlık, barış, bağlılık, düşünceli olmak, cömertlik, cesaret, dostluk, doğruluk, sorumluluk, empati, hoşgörü, işbirliği, istikrarlı yaşamak, iyilikseverlik, itaat, liderlik, kanaatkar olmak, nezaket, merhametli olmak, paylaşma, kendine güvenmek, sadakat, dayanıklı olmak, sevgi, hürmet, şükran, vefa, tutumluluk, namusluluk(iffet), yardımseverlik, yaşama sevinci, manevilik, güvenilir olmak, söz ve davranışlarında tutarlı olmak (Aydın, 2010:1).

Değer bir toplumsal grubun üyelerinin çoğunluğu tarafından doğruluğu kabul edilen sosyal ve ahlaki ilkelerdir. Değerler kişilerin olaylar karşısındaki davranış tercihlerini etkilemektedir. Doğru tercihlerde bulunabilmek, doğru değerlere sahip olmakla mümkündür. Değerler toplumun devamlılığını sağlayan, toplumsal çözülmeleri, toplum içerisinde ayrışmaların yaşanmasını önleyen ilkelerdir. Toplum içerisinde yaşanan değişimler değerlerde de değişimlerin yaşanmasına neden olur. Bu sebeple değerler tarihsel süreç içerisinde farklılaşır. Toplumsal problemlerin arttığı, ötekileştirmelerin yaşandığı günümüzde, kişileri bir arada tutacak, birbirlerini hoş görmelerini sağlayacak olan değerlere her zamankinden çok ihtiyaç vardır.

1.2. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ VE İŞLEVLERİ

Şen (2007: 8-10)'e göre, değerler birbirini etkileyen ve aynı zamanda da birbirinden etkilenen bir yapıya sahiptir. Saygı, sevgi, yardımseverlik ve hoşgörü gibi temel toplumsal değerleri birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Yani değerler arasında ortak bir bağ bulunmaktadır. Değerler birbirlerinden özerk olarak düşünülemez. Değerler sabit olmazlar, değişken özellik gösterirler. Değerlerdeki değişim ani olmaz, süreç içinde meydana gelir. Değerlerin kalıtsal özelliği yoktur. Değerlerin toplumsal aktarımı, öğretilerek olur. Değerler, yakın çevreden, aileden, görsel ve yazılı malzemelerden model ya da taklit etme yoluyla aktarılır. Değerlerin öncelik ve sonralığı bireylere göre farklılık meydana getirebilir. Bazıları için saygı birinci öncelikli değerken, bazıları içinse sevgi birinci öncelikli değer kabul edilebilmektedir.

Değerlerin sosyal hayat içinde mühim özellikleri ve bu özelliklere bağlantılı şekilde yerine getirdiği farklı farklı fonksiyonları bulunmaktadır. Değerlerin özellikleri şu şekildedir: Toplumsal değerler, esas seçici oryantasyonun ölçütüdür. Bu bağlamda değerler amaçlı ve bilinçli davranışın genel kriteridir. Yani değer, bireyin toplumsal fiillerde bulunması esnasında benimsediği hal ve hareketlerin atıf noktasıdır. Değerler, kültür tarafından şekillendirilmekte ve kültürün şekillenmesinde de belirleyici rol oynamaktadır. Bu açıdan değerler, belirli bir kültürün gelişim süreci içinde şekillenmektedir. Bu yönden değerler kültürün temelini meydana getirmektedir (Özensel, 2003:230-232).

İnsanlarla, değerler özdeşleşmiştir. Yani toplumsallaşma sürecinde değerler bireyler aracılığıyla öğrenilmektedir. Kısaca bireyin kişilik yapısıyla bütünleşmektedir. Bunun olağan neticesinde değerler bireyin kişiliğinin bir kısmı olmaktadır. Değerler, toplumsal bir ölçüte sahiptirler. Yani değerler hem hissi duygusal hem de zihinsel yönü olan ifadelerdir. Değerler, bireylerin ve beraberliklerin toplumsal değerinin muhakeme edilmesinde hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma yöntemini olanaklı kılar. Kişinin etrafındakilerin gözünde nerede bulunduğunu bilmesine olanak sağlar (Özensel, 2003:230-232).

Değerler, bireylerin toplumsal rollerini gerçekleştirmesine ve seçmesine kılavuzluk ederler. İlgi yaratıp, güven oluştururlar. Böylece bireyler hangi rollerin beklenti ve gerekliliklerinin önemli gayeler yönünde işlemekte olduğunu algılamış olurlar (Özensel, 2003:230-232).

Değerler, toplumsal baskı ve kontrolün araçlarıdır. Bireyleri gelenek ve göreneklere riayet ettirir, doğru şeyler yaptırmaya yöneltir. Değerler tasdik edilmeyen davranışları engeller, engellenmiş örüntülerin neler olduğunu gösterir ve toplumsal ihlallerden meydana gelen suçluluk ve utanma duygularının kolayca anlaşılabilmesine olanak tanır. Değerlerin, dayanışma fonksiyonları da vardır. Bireyler benzer değeri güden bireylere doğru yönelirler. Müşterek değerler toplumsal dayanışmayı ortaya çıkaran ve daimi hale getiren en önemli etkenlerdir (Özensel, 2003:230-232).

Değerleri idrak edebilmek için özelliklerinin öğrenilmesi lazımdır. Değerlerin var olan diğer hususlarına göz atılacak olunursa karşımıza şu hususlar çıkmaktadır: Değerler itikatlardır. Yalnız bütünüyle nesnel, duygulardan temizlenmiş değillerdir. Uygulama

aşamasında duygulardan oldukça etkilenirler. Değerler, kişilerin gayeleriyle ve bu gayelere ulaşmak amacıyla sergilemiş oldukları davranış şekilleriyle ilişkilidir. Değerler, kişisel çıkarların, amaçların ve yalnızca kendi bireysel yaşantımızın üzerindedir. Mesela, saygı değeri evde, arkadaşlarımızla ilişkilerimizde, okulda, işte ve hiç tanımadığımız kişilerle olan yaşantılarımızda uygulanması gereken bir değerdir (Yazıcı, 2006:504-505).

Değerler, insanlar, davranışlar, yaşanan vakalar arasında tercih yapmamızı sağlayan ve tutumlarımızı değiştirirken dikkate aldığımız ölçütlerdir. Önem dereceleri dikkate alınarak değerler sıralamaları yapılmaktadır. Bu sıralamaları yapabilmek maksadıyla değer önceliklerinin belirlendiği bir değer sistemi oluşturulur. Oluşturulan değer önceliği sistemi onu oluşturan kültür ya da birey hakkında fikir sahibi olmamızı sağlar. Değerler, sabit değildir zaman içerisinde farklı kültürlerle etkileşim, yeni yaşam koşullarının getirdiği ihtiyaçların karşılanması gibi sebeplerle değişime uğrarlar (Yazıcı, 2006:504-505).

Değerler, oluşturuldukları kültürün özelliklerine göre farklılaşır. Aynı kültür içerisinde dahi farklı değer uygulamalarına rastlamak mümkündür. Birbirinden her anlamda farklılık gösteren iki toplumda aynı değer var olabilir ancak o değerin her iki toplumdaki önem derecesi farlılık gösterecektir. Örneğin Eskimo toplumunda da karı kocanın birbirine sadık olması ve misafire hürmet gibi değerler vardır. Ancak Eskimo'larda misafire hürmet, eşe sadık olmaktan önemli görülmektedir (Yazıcı, 2006:504-505).

Değerler birbirinden farklı niteliklere sahiptir. Farklı nitelikleri sayesinde kişisel ve toplumsal bir takım fonksiyonları bulunmaktadır. Bireyler içinde bulundukları toplumun ekonomik, kültürel, siyasi ve dini değerlerini dikkate alarak kendi değer yargılarını oluştururlar. Bu açıdan değerler, toplumların ve kişilerin yaşama şekillerini belirlemede önemli bir unsurdur. Toplumlar ve kişiler toplumsal değerleri dikkate alarak kendilerine bir yaşam şekli belirlemektedirler. Bu açıdan değerlerin dışarda bırakıldığı bir yaşam formunun oluşturulması düşünülemez. Değerler sisteminin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kişilere yön ve amaç belirlemede yardımcı olur.
2. Toplumsal ve kişisel etkinliklerin amaçlarını belirler ve etkinliklere yön verir.
3. Kişilerin hareketlerini değerlendirmede kriterleri belirler.

4. Kişilerin karşısındakinden beklentilerini düzenlemesini ve kendisinden beklenileni anlamasını sağlar.
5. Kişinin hoş olan ve olmayanı, doğru ve yanlışı, haklı ve haksızı, ahlaki olan ve ahlaki olmayan arasındaki ayrımı yapabilmesini sağlar (Yazıcı, 2006:505).

Toplumun geneli tarafından kabul görmüş değerlerin kişiler tarafından içselleştirilmesi, özgür iradeyle seçilmesine bağlıdır. Baskı yoluyla kişiye edindirilecek hiçbir değerin kalıcılığı olmayacaktır.

1.3. DEĞER SINIFLANDIRMALARI

Alan yazında değerlerin açıklanması konusunda olduğu gibi sınıflandırılmasında da farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Herkesçe kabul edilen bir sınıflama olmadığından burada en çok kabul gören sınıflamalar dikkate alınarak açıklanmıştır.

1.3.1. Spranger Değer Sınıflaması

Spranger, değerleri altı kategori altında ele almış ve kişilerin altı başlıktan muhakkak birine gireceğini ifade etmiştir. Bu kategoriler: dini, teorik (bilimsel), siyasi, ekonomik, sosyal ve estetik değer kategorileridir.

Bilimsel Değer Kategorisi: Hakikati, bilimsel bilgiyi, kıyaslamayı ve eleştirel düşünceyi önemser. Bilimsel değer kategorisinde olan kişi entelektüel, deneysel, eleştirel bakış açısına sahip ve akılcıdır.

Ekonomik Değer Kategorisi: Pratik ve yararlı olanı önemser. Ekonominin yaşam kalitesi için önemli olduğunun farkındadır.

Estetik Değer Kategorisi: Tarz, simetri ve uyumu önemser. Bu kategorideki kişi yaşamı çeşitliliği olan olaylar olarak yorumlar. Sanatı çok fazla önemser ve toplum açısından olmazsa olmaz olduğu inancını taşır.

Sosyal Değer Kategorisi: Yardımsever olmak, insanları sevmek ve bencil olmamak gibi değerleri önemser. Bu kategorideki kişiler için insan sevgisi en önemli değerdir. Nazik tavırlıdır, sempatiktir, bencil olmamaya çalışır.

Politik Değer Kategorisi: Bireysel anlamda güce sahip olmaya, şöhret sahibi olmaya ve çevresindekileri etkilemeye önem verir. Bu kategorideki kişiler için kuvvetli olmak çok önemlidir.

Dini Değer Kategorisi: Kâinatın bir bütün olduğuna ve kendisinin de bu bütünün bir parçası olduğuna inanır. Bu kategorideki kişiler dini vecibelerini yerine getirmek için dünyalık zevklerinden vazgeçer.

Kategorize edilen değerlerin kesin bir şekilde ayrıştırılması söz konusu değildir. Aynı değer, verilen değer kategorilerinden birkaç tanesi ile ilişkili olabilir. Örneğin, empati hem ahlaki değer kategorisinde hem de sosyal değer kategorisinde değerlendirilebilir (Güngör, 1993:61).

Erol Güngör değerleri sınıflandırırken Spranger'in yaptığı sınıflamayı temel alır. O Spranger'in belirttiği 6 kategoriye bir de 'ahlaki değerler' kategorisini ekler (Ulusoy ve Dilmaç, 2018:25).

1.3.2. Rokeach Değer Sınıflaması

Rokeach 1973 yılında değerlerle alakalı gerçekleştirmiş olduğu bir çalışma sonucunda değerleri iki kategoriye ayırmıştır. Yaşamak için gerekli olan temel değerleri amaç değerler, bu amaçları ulaşmada sergilenecek olan davranışları ise araç değerler kategorisine almıştır. Her kategoride 18'er değer yer almaktadır (Rokeach, 1973:28).

Amaç Değerler Kategorisi: Yaşamdan zevk alma, aile güvenliği, gerçek dostluk, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dini olgunluk, eşitlik, güzel bir dünyada yaşama, heyecan verici bir hayat, iç huzur, mutluluğa erişme, özsaygı, özgür yaşama, rahat bir hayat, sosyal hayatta kabul görme, ulusal güvenlik (Rokeach, 1973:28).

Araç Değerler Kategorisi: Yaratıcı çözümler üretme, bağımsız olma, affedici, cesur olma, dürüst, entelektüel, geniş bir bakış açısına sahip olma, itaatkâr, kendini kontrol edebilme, hoşgörülü olma, kendine hâkim olabilme, makul, neşeli, şefkatli, sorumluluk sahibi, temiz, yardımsever (Rokeach, 1973:28).

1.3.3. Schwartz Değer Sınıflaması

Rokeach'ın değer kategorileri üzerine çalışan Schwartz on değer kategorisinden meydana gelen bir sınıflandırma yapmıştır. Bu kategoriler: iyilikseverlik, güç, uyarılım, başarı, hazcılık, öz yönelim, evrenselcilik, geleneksellik, uyma ve güvenliktir. Bütün kategorilerde 57 değer bulunmaktadır. Schwartz'ın değer kategorileri ve bu kategorilerde yer alan değerler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Schwartz Değer Sınıflaması

Değer Grupları	Değerler
Güç Kategorisi: Toplum içindeki mevki, kaynaklar ve toplumu oluşturan kişilerin kontrolünü elinde bulundurma.	Toplumda yüksek bir mevkie sahip olmak, gücü elinde bulundurmak, varlıklı olmak, toplumsal konumunu muhafaza etmek, bireylerce kabul görmek.
Başarı Kategorisi: Bireysel anlamda başarılı olmak için toplumsal kriterleri dikkate alma.	Muvaffak olmak, iktidar sahibi olmak, ihtiraslı olmak, sözüne itimat edilen kişi olmak, akıllı olmak.
Hazcılık Kategorisi: Kişisel haz ve zevke yönelmek.	Yaşamdan doyum sağlamak, haz.
Uyarılım Kategorisi: İnovasyon ve heyecan arayışı.	Risk almak, hareketli bir yaşamın olması, hayat içerisinde heyecanlara yer vermek.
Özyönelim Kategorisi: Fiil ve düşüncelerinde bağımlı olmamak.	Kreatif olmak, meraklı olmak, bağımsız olmak, kendi kararlarını kendi vermek, hür olmak, özsaygıya sahip olmak.
Evrenselcilik Kategorisi: Müsamahalı olmak ve bütün kişilerin ve tabiatın esenliğini istemek.	Farklı fikirlere açık olmak, faziletli olmak, tüm dünya için adalet, barış, eşitlik istemek, güzel bir dünyada doğayla iç içe yaşamak, doğal çevreye saygılı olma.
İyilikseverlik Kategorisi: Bireyin çevresindeki bireylerin haklarını koruması.	Yardım etmeyi sevmek, samimi olmak, affetmek, sadakatli olmak, sorumluluklarını yerine getirmek, dostluğa önem vermek, kâmil olmak, sevgi, maneviyatı hayatının önemli bir parçası saymak, tevazu sahibi olmak.
Gelenekselcilik Kategorisi: Tarihi, kültürel ve dini geleneklere bağlı olmak ve saygı duymak.	Mütevazı olmak, dini değerlere sahip olmak, var olanı kabullenmek, gelenek-göreneklere saygılı olmak, itidalli bir yaşam sürmek (Uhrevi vecibeleri dünyevi işlerinden fazla önemsemek), gizliliğe önem vermek.
Uyma Kategorisi: Çevremizdekileri olumsuz etkileyecek ve toplumsal normlara uymayacak her türlü arzu ve davranışları sınırlandırmak.	Nezaket, sadık olmak, aile üyelerine ve dezavantajlı toplumsal kesime değer vermek, öz denetimini sağlayabilmek.
Güvenlik Kategorisi: Toplumsal ve bireysel huzur ve sükûnuna önem vermek.	Milli güvenlik, var olan toplumsal düzenin devam etmesini istemek, ailesinin emniyetini önemsemek, iyiliği karşılıksız bırakmamak, sağlığına önem vermek.

(Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000:61), (Akbaş, 2004:34).

1.4. DEĞERLER EĞİTİMİ

Değerler eğitimi, sosyal düzenin inşa edilmesi noktasında önem arz etmektedir. Toplumun üyelerinin birlikte yaşamasını sağlayan etkenler yasalar ve değerlerdir. Sosyal hayatta düzenin sağlanmasında yalnızca yasal yaptırımlar yeterli olmamaktadır. İçtimaı değerler, gelenek ve göreneklerin bütünleştirici gücü olmaksızın sosyal düzen inşa edilemez. Diğer bir ifadeyle insani değerlerin olmadığı yerde toplumsal düzen bozulur. Örneğin adalet, saygı, misafirperverlik, güçsüze destek olma, müsamaha ve sevgi gibi değerler yasal yaptırımlarla öğretilemez. Sosyal ilişkiler, aynı toplumda yaşayan şahısların tek tek ve toplu halde insani değerleri içselleştirmesi ölçüsünde varlığını devam ettirir. Sosyal çözülmenin önüne geçilmesi, toplum içindeki kişilerin birbirlerine tahammül edebilmesinin sağlanması, barışın ve empatinin tesis edilmesi noktasında yasal yaptırımlar kadar değerler de önemlidir. Bunun yolu da nitelikli bir değerler eğitimi vermektir (Aydın ve Gürler, 2012:16).

Değerler eğitimi içinde büyüdüğümüz toplumun kültürünü öğrenip yaşamayı ve bunu davranışlarımıza yansıtmayı amaçlar. Kişilerin davranışa dönüştürdüğü her değeri ilişki içerisinde oldukları sosyal çevrede yansıtmaları beklenir. İnsanların bir yandan tarihi köklerini unutmamalarını sağlamaya çalışırken, öteki yandan modern, bakış açısı geniş, önyargılarından arınmış, yeniliklere açık bireyler olmalarını sağlamaya çalışır.

Değerlerle ilgili eğitimlerin ne zaman verilmeye başlanacağı konusunda farklı fikirlere rastlamak mümkündür. Ancak çocukluğun ilk beş yılı içerisinde kişilik gelişiminin yüzde sekseninin gerçekleştiği bilgisi dikkate alınacak olursa bu yaşlarda değerler eğitiminin verilmesi gerektiği anlaşılacaktır. Bu yaş aralığındaki çocukların büyük bir kısmı herhangi bir eğitim kurumuna gitmemekte, vakitlerinin büyük kısmını ailelerinin yanında geçirmektedirler. Bu sebeple çocuğun bütün sorumlulukları aileye ait olduğundan ailelerin değerler eğitimi konusunda dikkatli davranmaları gerekmektedir. Kişilerin değerler eğitiminin başlama yeri aile olarak görülebilir. Bu yıllarda aile tarafından çocuğa verilen değerler eğitimi çocuğun ilerde iyi bir vatandaş olma bilincine sahip olmasına katkı sağlayacaktır (Ulusoy ve Dilmaç, 2018:62).

Ulusal ve evrensel değerlerle alakalı katılımcıların bilinçlendirilmeye çalışıldığı eğitimlere değerler eğitimi denmektedir. Bireylerin yaşanan olaylar karşısındaki tutumunu belirleyen temel ilkeler değerler eğitiminin konusunu oluşturmaktadır.

Değerlerle ilgili eğitimle kastedilenin ne olduğu konusunda genel kabul görmüş fikirler yoktur. Konuyla alakalı çalışmalar yapan bir kesime göre değer eğitimi, değerlerin bilinçli bir şekilde açıkça öğretilmesi şeklinde tanımlanır. Diğer bir kesim ise bu eğitimin amacının doğrudan yahut dolaylı olarak katılımcıların değerlerle ilgili düşünce ve bilgisini geliştirmek, kişilerin sosyal hayat içerisinde sahip oldukları değerleri dikkate alarak tavırlarını sergilemelerini sağlamak için ihtiyaç duydukları yeterlilikleri aşılamak olduğunu savunmaktadır (Özdaş, 2013:30-32).

Değerlerin algılanması ve kabullenilmesi din, kültür, gelenek, günlük hayat ve şahsın ruhi ve zihni gerçekliklerinin tümünden etkilendiğinden, değerler eğitimi de çok yönlülük ve çok çeşitlilik arz etmek zorundadır. Bu eğitimi sadece okul müfredatında mevcut din ve ahlak dersleri içinde vermenin yeterli olması beklenemez. Örneğin en önemli ana değerlerden biri olan "adalet" sadece bir dini vecibe ve ahlaki sorumluluk değildir. Adil olmama problemi, aynı zamanda bir hukuki, sosyal, siyasi ve iktisadi problemdir. Böyle bir problemin sosyal, hukuk, iktisat ve kültür bilimlerinin de yardımıyla nedenleri, sonuçları ve çözüm yollarıyla birlikte açıklanması daha da anlaşılır olacaktır. Yani adalet değeri ve onun gözetilmediği durum disiplinler arası bir yaklaşımla anlatıldıktan sonra, diğer bir deyimle adalet değeri öğretildikten sonra, adalet bilinci yerleştirilmeye ve bu suretle değer eğitimi gerçekleştirilmeye çalışılabilir. Değerler eğitimi, din ve ahlak dersleri, felsefe gurubu dersleri, sosyal bilgiler dersleri, ekonomi dersleri ve kültür bilimleri alanındaki derslerin ayrı ayrı içeriği olma durumundadır (Polat, 2017:64-66).

Değerler eğitiminde amaç çocukların kişisel ve toplumsal hayatlarında başarılı olmalarını sağlayacak temel değerleri bilişsel, psikolojik ve sosyal gelişim dönemleri dikkate alınarak onlara kazandırmaktır. Değerler eğitiminin örtük program aracılığıyla verilemeyeceği, sistemli bir şekilde örgün eğitim programlarına dâhil edilerek verilebileceği kesindir. Değerler eğitimi mesuliyet, sevgi ve kişilik eğitimini kuvvetlendirir; kendisini seven ve çevresiyle uyum içinde olan, girişimci ruha sahip, insani değerleri özümsemiş bireyler yetiştirmeyi, olumlu bir okul kültürü oluşturmayı, sosyal düzenin devam ettirilmesini de içerir (Aydın ve Gürler, 2012:16).

Rainer Winkel, değerleri nitelik yönünden sınıflandırıp, seviyelere ayırmayı ve buna ek olarak da onların zıtlarını, daha doğrusu ne olmadıklarını (antiyomlarını)

belirterek değerler öğretimi gerçekleştirebileceğimizi ifade etmektedir. Buna şunu da eklemek gerektiği kanaatindeyiz; bir değeri, mesela inanç, seküler dünya görüşü, farklı kültürler zaviyesinden, çok yönlü anlatmak gerekir. Bu çoklu bakış acısıyla anlatım farklı kesimlere hitap etmeyi de kolaylaştırabilir. Mesela Batı kültüründe bir değer olarak anne babaya saygı ile Doğu toplumlarında saygı oldukça farklıdır. Buradan baktığımızda bir değer evrensel olsa bile yerel bir yorumu mevcuttur ve bu yorum yaşanılan toplumda sosyalleşmek adına çok önemlidir (Polat, 2017:64-66).

Değerler eğitimi iki amaçla yapılır. İlk amaç; tüm insanların, bilhassa gençlerin daha sağlam bir kişilik yapısı oluşturması ve yaşamından keyif almasını sağlamaktır. İkinci amacı da toplumsal mutlulukları, iyilikleri artırmaktır. Bu bütün canlılara ve doğal olarak da insanlara, merhamet, iyilik ve nezaketli davranmakla sağlanabilir. Özetle değerler eğitimi bilhassa gençlerin değerlerini şekillendirmesine destek olarak, onların mutlu bir yaşam sürmelerini sağlamaya çalışmaktadır (Özen, 2016:51-52).

Değerler eğitiminde amaç, çocuğun fıtratındaki en iyi yönü keşfetmek; karakterini bir bütün olarak geliştirmek; kendisini gerçekleştirmesine yardım etmek; kişiyi ve toplumu ahlaki yozlaşmaya karşı korumak, toplumsal iyi ahlakı oluşturmak ve nesilden nesle aktarılmasını sağlamaktır. Bu sebeple çocuklara ahlaki olan ve olmayan hassalar öğretilirken gerçeklik değeri olan bilgiler paylaşılmalı, konuyla ilgili güçlü fikirler oluşturmaları sağlanmalıdır. Değerler eğitimi sayesinde gençler iyi yönelimlerini artırırken, olumsuz yönelimleriyle savaşmayı öğrenirler ve kişilikleri olumlu yöne doğru gelişim gösterir. Çocuklara soylu fikirler aşılanmalı ki olumlu duygular geliştirsinler. Doğru tavır ve davranışların öğretilmesi soylu fikirlerin oluşmasını sağlar (Aydın ve Gürler, 2012:16).

Değerler eğitiminin ilk ve en önemli basamağını aile oluşturur. Yapılan araştırmalar kişilerin şahsiyetinin büyük bir bölümünün ilk çocukluk yıllarında şekillendiğini göstermektedir. Bu yıllarda aile yanında geçirilen zamanın uzun olması ailenin bu konudaki önemini ortaya koymaktadır. Ailede belirli değerleri edinemeyen çocukların ilerleyen yaşlarda bu değerleri sosyal çevreleri ya da eğitim yoluyla edinmeleri gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MADDE BAĞIMLILIĞI

2.1. MADDE KULLANIMININ TARİHÇESİ

Günümüzden 5 bin yıl önce bile Sümer medeniyetinin yaygın olduğu yerlerde haşhaşın tarımının yapıldığı bilinmektedir. Sümer tabletlerinde haşhaşın ilaç olarak kullanıldığı ve 'gil' ismiyle keyif verici bir madde olarak anıldığı görülmektedir. Bu sebeple afyon bitkisi Mezopotamya ve Küçük Asya bölgelerinde öksürük kesmek, çocukları sakinleştirmek ve karın ağrılarını tedavi etmek amaçlı eskiden beri kullanılmıştır. Ancak o dönemlerde haşhaşın keyif verici etkisinden faydalanmak amacıyla kullanıldığına dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır (Songar, 1974:17).

Afyon eski Yunan medeniyetinde de ilaç olarak kullanılmıştır. Mesela Efes'te Celsüs'ün mezarında görülen kabartmalarda armut, üzüm ve haşhaş kellesi motifleri vardır. Celsüs İsa çağlarında Roma'da ortaya çıkan bir hastalığı tedavi ettiğinden kendisine belediye başkanlığına denk bir mevki verilmiştir. O bölgede Celsüs kendisine bir kütüphane yaptırmıştır. Bu kütüphanenin arka tarafında da haşhaş kabartmalarına rastlanmaktadır (Songar, 1974:18).

8-9.yy.'da İslam tacirleri afyonu Uzak Doğu'ya götürmüştür. Afyonun önce Hindistan'a oradan Uzak Doğu'ya taşındığı kaydedilmiştir. Ancak İslam tüccarları tarafında afyon yalnızca tıbbi bir bitki, bir ilaç olarak götürülmüş, tüccarlar bu bitkiyle insanları zehirlemeyi hiçbir zaman düşünmemişlerdir. Bu dönemlerde Uzak Doğu'da ve Çin'de afyonun öksürük ve karın ağrısı şikâyetlerine karşı müsekkin olarak kullanıldığı bilinmektedir. Afyon siyasetine bakılacak olursa ne Arap-İslam devletleri ne de Müslüman Türklerin afyonu başka bir memleketin aleyhine ya da insanları zehirlemek maksatlı kullanmadıkları görülmektedir (Songar, 1974:18).

18. yy.'a kadar Çinliler afyondan ağrı kesici ve uyku verici olarak yararlanmışlardır. Ancak bu dönemden sonra afyondan siyasi ve keyif verici etkisinden dolayı yararlanılmaya başlanmıştır. 1729 yılında Çin İmparatoru Yuan Che-Kai döneminde Çin'de afyon kullanımı yasaklanmıştır. Bu yasak Portekiz denizcileri aracılığıyla Çin'e afyon satan İngiliz-Doğu Hindistan şirketinin ekonomik zarar etmesine

yol açmıştır. Ancak şirket kaçak yollarla Çin'e afyon satmaya devam etmiştir. Çin hükümeti kaçak olarak afyon satmaya devam eden tüccarları tutuklayıp hatta bir kısmını da öldürünce 1839 yılında İngiltere Çin'e savaş açmıştır. Bu savaş tarihe 'Afyon Savaşları' olarak geçmiştir. Bu savaşı kazanan İngiltere ile Çin arasında Nankin Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşmadan sonra Çin'e giren afyon miktarı giderek artmış, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa, Çin'de afyon piyasasına girmiştir (Köknel, 1998:278).

1895 yılında Filipin Adalarına yerleşen Amerika Birleşik Devletleri burada yaşayan yüz bine yakın Çinlinin yoğun afyon kullanımı olduğunu görmüş, bu kötü alışkanlığa son vermek adına ciddi yaptırımlar uygulasa da başarılı olamamıştır. 1 Şubat 1909'da Amerika Birleşik Devletleri bakanı Thedore Roosevelt haşhaş ekimi yapan ve afyon kullanımıyla alakalı sorunu olan tüm ülkelere çağrıda bulunarak Şanghay'da ilk Uluslararası Afyon Kongresi'nin toplanmasına öncülük etmiştir. Bu toplantıya Amerika, Almanya, Avusturya, Çin, Fransa, İngiltere, İtalya, İran, Japonya, Macaristan, Portekiz, Rusya, Hollanda ve Siyam katılmıştır. Bu toplantıda afyon üretimi ve kullanımının yasaklanması ile alakalı alınan kararlar daha sonra bu konuda yapılacak olan konferansların temelini oluşturan bir dilek olmaktan öteye geçememiştir (Köknel, 1998:280-281).

1991 yılında ABD öncülüğünde La Haye'de yeni bir konferans toplanmış ve konferansa ABD'nin yanında Almanya, Çin, Avusturya, Fransa, İran, Hollanda, İngiltere, Portekiz, Siyam, Macaristan, Japonya ve Macaristan katılmıştır. La Haye'de 1912 yılında anlaşmaya varılmış, Şhangay'da alınan kararlar uygulamaya konulmuştur. 1. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Versay anlaşmasına göre La Haye Anlaşması'nın uygulanıp uygulanmadığının takibi Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır (Köknel, 1998:283).

Cenevre Konferansı 3 Kasım 1924'te toplanmış ve konferansta 'Narkotik İlaçların Uluslararası Kontrolü' ile ilişkili ilkeler onaylanmıştır. 1936 yılında Türkiye'nin de dâhil olduğu 42 ülke yeniden toplanmış ve uyuşturucu maddelerle ilgili suç sayılabilecek eylemlerin sınırları yeniden çizilmiştir. 1939 yılında başlayan 2. Dünya Savaşı uyuşturucuyla mücadele konusundaki çalışmaların durmasına sebep olmuştur. 1945 yılından sonra uyuşturucu maddelerle mücadele konusu Birleşmiş Milletler tarafından ele alınmıştır. Narkotik İlaç Komisyonu ve Dünya Sağlık Örgütü işbirliği ile sağlığa zarar

veren ilaç ve maddeleri düzenleyen bir liste hazırlanarak 1948 yılında yayınlanmıştır. 1961 yılında daha önce uyuşturucu maddelerle ilgili gerçekleştirilen konferanslar gözden geçirilerek, uyuşturucu maddelere ilişkin tek sözleşme oluşturulmuş ve Birleşmiş Milletleri oluşturan ulusların tamamı tarafından imzalanmıştır (Köknel, 1998:285).

Ülkemizde uyuşturucu madde kullanan, haşhaş eken ve afyon üretenlere yönelik yasal girişimlerin Osmanlı İmparatorluğu döneminde başladığı ifade edilebilir. Bu anlamda ilk yasa Fatih Sultan Mehmet'in (1432-1481) çıkardığı Fatih Sultan Mehmet Kararnamesi'nde yer alır. Benzer bir yasanın Kanuni Sultan Süleyman (1494-1566) kararnamesinde de var olduğu bilinir. 4. Murat (1612-1640) tütün, içki, afyon kahve kullanımını yasaklamış, İstanbul'daki bütün meyhane, kahvehane ve esrar kullanılan işletmeleri kapatmış, tebdili kıyafetle çarşı pazar dolaşarak yasaklara uyulup uyulmadığının kontrolünü yapmıştır. 19. yy itibariyle Osmanlı devletinde haşhaş ekimini sınırlayan yasaklar konmaya başlamıştır. 1826 yılında afyon ürünlerinin alım satımı üzerine devlet tekeli konulmuştur. 1830 yılın haşhaş üretimi yapa tüccarlara birer belge verilmiş ve belgesiz bu işin tarımının yapılması yasaklanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde uyuşturucu maddelerin tedavisi ile ilgili çalışmalar 'Cemiyeti Tıbbiye-i Mülkiye' tarafından yapılmıştır. Bu cemiyetin önerileriyle 1872 yılında Hint kenevirinin ekimi yasaklanmış, haşhaş ve afyonun ekimiyle alım satımı da sıkı bir denetim altına alınmıştır (Köknel, 1998:288).

Cumhuriyet döneminde de ülkemiz afyon ve diğer bütün uyuşturucu maddelerle mücadele noktasında gerçekleştirilen bütün uluslararası toplantılara katılmış ve alınan kararları uygulamıştır. 12 Haziren 1932 tarih ve 2313 numaralı 'Uyuşturucu Maddelerin Kontrolü 'ne ilişkin yasayla ülkemizde Hint kenevirinin ekilmesi yasaklanmıştır. Ancak bazı bölgelerde kaçak olarak ekimi yapılmaya devam etmiştir. 10 Ocak 1932 tarihinde çıkarılan yasayla afyon kaçakçılığı yapanlara verilen cezalar artırılmıştır. 1930 yılında bir Japon firması Anadolu afyonundan eroin üretmeyi teklif etmiş teklifi kabul edilince de İstanbul'da bir eroin fabrikası kurulmuştur. Daha sonra Japon firma bir Fransız firmasıyla işbirliği yaparak Çengelköy'de ikinci fabrikalarını kurmuştur. Japonların eroin hakkında yaptıkları olumlu propagandalarla bu maddenin iç ve dış satımını artırmaları gün geçtikçe kötüleşen sonuçlar vermeye başlamıştır. Ulusal ve uluslararası düzeyde afyon ve eroin tüketimi, kaçakçılığı ve üretimi sorunlarına cevap aramak için Atatürk başkanlığında toplanan hükümet, 1912 yılında La Haye, 1925 ve 1931 yıllarında Cenevre

Sözleşmesinde alınan kararların uygulanmasına kanaat getirmiştir. 14 Ocak 1933 yılında 'Uyuşturucu Maddelere İlişkin Yasa' yayınlanarak haşhaş ekimi 14 ille sınırlandırılmıştır. 24 Haziran 1938 tarihinde Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuş ve bir yasa çıkarılarak haşhaştan elde edilen afyonun ülke içinde alım satımı bu ofisin denetimine bırakılmıştır (Köknel, 1998:291-294).

1950'li yıllarda Türkiye uluslararası afyon kaçakçılığında ön planda yer alan ülkeler arasına girmiştir. Türkiye 1960 yılına kadar 21 ilde gerçekleştirdiği haşhaş ekimini ABD'nin baskılarıyla 1968'de 11 ile 1970'de 4 ile indirmiştir. 12 Mart 1971 tarihinden sonra başa gelen siyasi iktidar haşhaş ekimi ve afyon üretimine son vermiş ve 1972 yılı itibariyle bu ürünlerin ekimine asla izin verilemeyeceği halka duyurulmuştur. 1997 yılında haşhaş ekiminin yasal olarak yapıldığı Afyon, Amasya, Burdur, Çorum, Denizli, Eskişehir, Isparta, Karaman, Konya, Kütahya, Manisa, Tokat ve Uşak illerindeki ekim alanları genişletilmiş, bu illere bağlı ilçe, bucak ve köylere yeni haşhaş ekim izinleri verilmiştir (Köknel, 1998:294-295).

Maddelerin yalnızca zevk vermeleri sebebiyle kötüye kullanılmaları süreci çok eskidir. Bu tarz kullanımların başlamasında şarkılarda, romanlarda, hikâyelerde, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi ulvi dinlerde uyuşturucu maddelerin olumlu etkilerinden bahsedilmesi önemli bir etkendir. Tarihsel süreç incelendiğinde ilk kötüye kullanılan maddenin alkol olduğu, kişilerin alkolü öfke kontrol sorunlarını aşmada, içsel sıkıntılarından kurtulmada bir araç olarak kullandıkları görülmektedir. Yasal olmayan madde kullanımı sorunu 1960'lara kadar toplumu tümden etkileyebilecek kapasitede genel bir sorun olarak görülmemiştir. 1980'den sonra bağımlılığın yaygınlaşmasıyla birlikte ciddi önlemler alınmış, kişilerin maddeye ulaşmaları zorlaştırılmaya çalışılmış, bağımlı kişiler tedavi edilmeye başlanmıştır. Günümüzde madde kullanımı özellikle genç toplumsal kesim arasında günden güne yaygınlaşmaktadır.

2.2. MADDE BAĞIMLILIĞININ TANIMI VE TÜRLERİ

Farklı öğretiler ve disiplinlerde bağımlılık kelimesi kullanılmış olsa da, genel olarak bakıldığında bağımlılığın ortak bir anlamı vardır. Genel anlamıyla bağımlılık kişinin hayatını istediği gibi devam ettirebilmesi amacıyla insan, internet, seks, madde ve benzeri şeylere ihtiyaç duymasıdır (Taşkent, 2010:14). İnsanlar birçok şeye karşı bağımlılık

geliştirebilirler. Madde, eşya, eş, kahve ya da herhangi bir davranışa karşı dahi bağımlılık geliştirilebilir. Kontrolsüzce yapılan her davranış ya da kullanılan herhangi bir madde bağımlılığın gelişmesine sebep olabilir.

Köknel'e (1998) göre; uyuşturucu ve uyarıcı maddeler öncelikle kişilerin merkezi sinir sistemini etkileyerek düşüncelerini, ruhsal durumunu, davranışlarını, duygusal durumunu değiştirirler ve kimyasal içerikleri sebebiyle kolayca alışkanlık yaratırlar. İnsanlardaki alışkanlık geliştirme eğilimine bu maddelerin alışkanlık yaratma özelliği eklenince bağımlılık meydana gelir.

Madde kullanımı genellikle merak ile bir kere denemekten bir şey çıkmaz cesaretinin birleşimiyle başlar. Hiç kimse madde kullanmaya başladığında bağımlı olacağı inancını taşımaz. Bağımlılık kişi fark etmeden süreç içerisinde gelişir. Madde kullanmaya başlamak riskli bir oyundur. Çünkü kimin kaç kullanımdan sonra bağımlı olacağının tespitini yapmak mümkün değildir. Kullanılan maddenin ne olduğu, kullanan kişinin kişilik özellikleri, kullanılan maddenin saflık derecesi, kişinin maddeyi kullanma süresi ve sıklığı gibi değişkenler bağımlılığın gelişme süresini ve bağımlılık derecesini etkiler. Örneğin; kokain ilk kullanımda bağımlılık oluşturabilecek kadar güçlü bir maddeyken, esrar uzun süreli kullanımlar sonucu bağımlılığa sebep olur.

Bağımlılık yaygın kullanımı olan bir kavramdır. Bağımlılık kavramını tam olarak anlayabilmek için; insanlık tarihi süresince alt kültürlerde nasıl ortaya çıktığını, nasıl gelişim gösterdiğini, nasıl yayıldığını incelemek gerekmektedir. Tarih öncesi dönemler incelendiğinde; meskalin, kokain ve esrar gibi tabii kaynaklı maddelerin tinsel durumu değiştirmek için dini merasimlerde kullanıldığı bilgisine rastlanmaktadır. Bu bilgiler ışığında bağımlılık kavramı değerlendirildiğinde, bağımlılığa yatkınlığın ortak bir bilinç olduğu ifade edilebilir (Uzbay, 2009:5).

Bağımlılık çeşitli şekilde oluşan ve pek çok etkenden etkilenen bir akıl rahatsızlığıdır. İlaçların pozitif pekiştirici, koşullanmış uyaran teşkil eden ve kendisini seçtiren (diskriminatif) tesirleri ilaç arama eylemlerinin temel sebepleri olarak kabul edilmektedir. Pozitif pekiştiriciyi cazip hale getiren diğer bir unsur ise alınan ilacın miktarıdır (Uzbay, 2003:36-37).

Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından çıkarılan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM) adlı rehberin geliştirilmesiyle 1980'li senelerde madde

kullanım bozuklukları ve kişilik bozuklukları farklı klinik belirtiler şeklinde tarif edilmiş ve kişilik patolojisinden ayırt edilmiştir (Verheul vd., 2000:113).

Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından yayınlanan DSM IV'ün ölçütlerine göre aşağıdaki belirtilerin en az 3'ünün 1 yıllık süre içerisinde yinelenerek sergilenmesi kişinin madde bağımlısı olarak kabul edilmesi için yeterlidir:

1. Maddeden ilk kullanımdaki hazzı alabilmek için kullanılan miktarın arttırılması.
2. Madde kullanım dozu sabit tutulduğunda etkisinin belirgin olarak azalması.
3. Yoksunluk semptomları gösterme.
4. Maddenin yüksek miktarda ya da uzun süreli olarak kullanılması.
5. Madde kullanmamak veya kullanımı kontrol altında tutmak için devamlı çabalamak.
6. Madde kullanımından dolayı sosyal, serbest zaman ve mesleki sorumluluklarını aksatmak ya da bunları tamamen bırakmak.
7. Madde kullanması sebebiyle psikolojik veya fiziksel sorunlar yaşamasına rağmen kullanmaya devam etmek (Köroğlu, 1994:92).

Bağımlılık kişilerin başka bir kişiye, bir nesneye, bir yiyeceğe ya da bir varlığa karşı duydukları önlenemez arzudur. Arzu duymuş oldukları şey her neyse hayatlarına ciddi zararlar vermesine ve kendilerinin bu zararların bilincine varmasına rağmen kişiler bu şeyden vazgeçememekte, takıntı haline getirmekte ve artan oranda hayatlarında bulundurmaya devam etmektedirler. Özgürlük insanın doğasında var olmasına rağmen kişiler bağımlılıkla gönüllü bir şekilde köle olmayı kabul etmektedirler.

Bağımlılar arasında bağımlılıkla alakalı yanlış değerlendirmeler çok yaygındır. Örneğin doğal yollarla yetişen maddelerin bağımlılığa sebep olmayacağı inancı. Esrar maddesi için bağımlılar arasında yayılan 'ottur, günahı yoktur' şeklinde yanlış bir inanç vardır. Yine benzer şekilde morfin, koka ağacından elde edilen kokain gibi maddelerin doğal olmaları sebebiyle bağımlılık yapmayacakları inancı mevcuttur.

Bağımlılık, psikolojik ve fiziksel şekilde olmak üzere incelenebilir:

2.2.1. Psikolojik Madde Bağımlılığı

Psikolojik madde bağımlılığı; doyuma erişmek için sürekli olarak maddenin kullanılmaya devam edilmesi durumudur. Psikolojik bağımlılıkta kişi maddeyi yeniden alma yönünde aşırı ve güçlü bir istek duyar. Ancak bu bağımlılık türünde maddenin miktarının arttırılmasına gerek duyulmaz (Köknel, 1998:17).

Hakikaten bağımlılık yapan maddelerin ilk kullanımlarında kişiye kendisini güçlü, iyi hissettirici (öforizan) ve endişe giderici (anksiyolitik) tesirleri bulunmaktadır. Bu durumun sebebi kullanılan maddenin beynin ödül merkezini uyararak harekete geçirmesi ve yoğun bir haz almasını sağlamasıdır. Bu uyarı ve alınan haz bireyde maddeyi tekrar kullanmaya karşı kuvvetli bir arzu oluşturur. Psikolojik madde bağımlılığı şeklinde belirtebileceğimiz bu durum maddeyi kullanma arzusu, maddeye karşı kullanma isteği seviyesinde bir hasrete (craving) döner, mecburi bir hal alır. Bu aşamadan sonra hoşgörü (Tolerans) gelişir. Böylece maddeye fizyolojik (fiziksel) bağımlılıkta oluşmuş olur (Uzbay, 2009:34).

Psikolojik madde bağımlılığında;

1. Maddenin tekrardan alınması yönünde güçlü ve aşırı arzu olması,
2. Maddenin, dozunun yükseltilmesine lüzum bulunmadan kullanılması,
3. Alınan maddeye bağlı hasarların daha çok kişinin kendisini etkilemesi biçiminde özellikler ortaya çıkar (Köknel, 1998:17-18).

Psikolojik bağımlılık kişinin madde almadan istediği mutluluk seviyesine ulaşamaması, beyninin haz alma merkezinin madde alımıyla çalışır duruma gelmesidir. Bazı başlangıç maddelerinin örneğin esrarın yalnızca psikolojik bağımlılığının olduğu bağımlılar arasında yaygınlaşmış bir kanıdır. Ancak psikolojik bağımlılıkta tolerans gelişmesi yani maddenin ilk kullanımda yaşatmış olduğu hazzı ortaya çıkarabilmek için alınan madde miktarının artırılması gibi bir durum söz konusu değilken esrar kullananlar ilk günkü hazza ulaşabilmek için zamanla kullandıkları esrar miktarını artırmak zorunda kalırlar. En basit bağımlılık yapıcı maddelerin dahi yalnızca psikolojik bağımlılık oluşturması gibi bir durum söz konusu değildir. Sigarayı ele alacak olursak hiç kimse ilk içmeye başladığı dönemdeki kullanım miktarında kalmaz, bir dal sigarayla başlar zamanla bir paket şeklinde devam eder. Psikolojik bağımlılık bağımlılığın yalnızca ilk

basamağı gibi değerlendirilebilir. İlk basamağa tırmanan kişiler çoğunlukla geri dönememekte merdivenin tamamını tırmanmaktadır.

2.2.2. Biyolojik Madde Bağımlılığı

Fiziksel bağımlılık basit şekilde maddenin kronik alınmasıyla beyinde zıt uyarlama aksiyonu oluşması şeklinde ifade edilebilir. Fiziksel bağımlılığın en önemli belirtisi 'yoksunluk krizi' semptomlarının yaşanmaya başlamasıdır (Uzbay, 2009:12).

Maddenin kullanılmaması veya seyrek kullanılması durumunda meydana gelen yoksunluk semptomları, aşırı baş ağrısı, kusma, bulantı, terleme, ishal, taşkınlık, sara, uykusuzluk, titreme, kasılma, iştahsızlık, nöbeti şeklindeki semptomlardır. Maddenin alınmaması veya az alınması yoksunluk semptomlarını ortaya çıkarmıyorsa fiziksel bağımlılık oluşmamış demektir. Yoksunluk semptomlarının şiddeti fiziksel bağımlılığın seviyesiyle paralel şekilde yükselir (Köknel, 1998:18).

Biyolojik bağımlılık; kişinin kullanmaya başladığı maddeye karşı tolerans geliştirmesi, maddeyi artık kompulsif (takıntı) haline getirmesi ve maddeyi bulamadığında ya da kendi iradesiyle bırakmaya karar verdiğinde yoksunluk belirtileri yaşaması durumudur. Yaşadığı yoksunluk belirtileriyle baş edemeyen kişiler bağımlılıktan arınma sürecini yarıda bırakmakta ve yeniden madde alımıyla bu belirtileri ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Maddenin kullanım süresi, kullanım miktarı, kullanılan maddenin cinsi gibi etkenler hem bağımlılığın derecesini hem de yaşanılan yoksunlukların şiddetini belirlemektedir. Bu sebepledir ki esrar bağımlılığı olan bir kişinin bu bağımlılıktan kurtulma süresi ve bu süredeki yaşantılarıyla, metanfetamin bağımlısı bir kişinin bu bağımlılıktan kurtulma süresi ve bu süre içindeki yaşantıları bir olamaz.

2.3. UYARICI VE UYUŞTURUCU MADDE ÇEŞİTLERİ

Vücut sisteminde bağımlılığa yol açan madde çeşitleri ve bu çeşitlerin sınıflandırılmasıyla ilgili olarak pek çok araştırma yapılmıştır. Uyuşturucu ve uyarıcı maddeler sınıflara ayrılırken maddenin kullanan kişide meydana getirdiği vaziyetten hareket edilmiş ve merkezi sinir sistemini yavaşlatanlar, merkezi sinir sistemini uyaranlar

ve hayal gösterenler şeklinde sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu ayrım doğal olan ve sentetik olan şeklinde alt gruplara bölünerek ortaya konulmuştur (Yılmaz, 2015:5).

Madde bağımlılığı ifadesi yerine uzun yıllar uyuşturucu bağımlılığı terimi kullanılmıştır. Ancak maddeler tasnif edildiğinde insan bünyesinde uyuşturucu etki yapan, uyarıcı etki yapan, halüsinasyonlar görmeye sebep olan maddeler şeklinde ayrıldıkları görülmektedir. Bu sebeple madde bağımlılığı terimi yerine kullanılan uyuşturucu bağımlılığı terimi doğru bir kullanım değildir. Son yıllarda esrar, kenevir, koka, meskalin gibi doğal yöntemlerle üretilen maddelerin yanı sıra LSD (Lysergic Acid Diethylamide), amfetaminler, STP (Serenity Tranguillity Peace) gibi yapay olarak laboratuvar ortamında üretilen sentetik maddelerin kullanımı da yaygınlaşmıştır.

2.3.1. Uyuşturucu Maddeler

Uyuşturucu maddeler, kullanıldığı an itibariyle şahsın merkezi sinir sisteminde dinginlik, yatıştırma, yavaşlatma, uyuşukluk vb. tesirler oluşturan maddelerdir. Sağlık hizmetlerinde ağrı kesici ve ameliyatlardan evvel uyuşturmak için kullanılan bu maddeler, stresi hafifleterek, uyuma hissi veren ve kullanan kişinin sakinleşmesine neden olan psikoaktif maddelerdir. Doğal şekilde imal edilen afyon ve çeşitlerinin yanı sıra yapay şekilde imal edilen trankilizanlar ve barbitüratlar da uyuşturucu madde boyutu içerisinde yer almaktadır (Newton, 2010:11).

Uyuşturucu madde çeşitleri şu şekilde sıralanabilir;

1. Afyon
2. Morfin
3. Eroin
4. Kodein
5. Metadon
6. Esrar
7. Barbitüratlar
8. Trankilizanlar

Bağımlılar arasında uyuşturucu maddelerin yalnızca kullanan kişiye fizyolojik sağlık anlamında zararının olduğu, uyuşturucu kullanan kişilerin etraflarına zarar verme eğilimlerinin olmadığı gibi doğru olmayan kanaatler vardır. Her bağımlı hangi tür madde

çeşidine bağımlı olursa olsun başta ailesi için ve genel itibariyle de değerlendirecek olursak tüm toplum için tehlike arz etmektedir. Bağımlılık yalnızca kişisel sorunların yaşanmasına değil toplumsal sorunlara da sebep olmaktadır. Bağımlı olan kişilerin çalışamaz duruma gelmesi ekonomik anlamda zorlanmalarına ve madde almaya devam edebilmek için hırsızlık, gasp, yağma gibi kanunsuz yollara başvurmalarına neden olmaktadır. Bu tür eylemler sadece madde kullanan bireyi değil, ailesini, sosyal çevresini ve tüm toplumu olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple bağımlılığın her çeşidiyle etkin şekilde mücadele edilmeli ve gençlerin bu batağa düşmesinin önüne geçilmeye çalışılmalıdır.

2.3.2. Uyarıcı Maddeler

Merkezi sinir sistemini uyaran bu maddeler, kullanan kişilerde daha etkili ve kurtulması zor bir bağımlılığa sebep olabilmektedir. Bu maddeler çoğunlukla harekete geçirici ve enerji verici etkilerinden dolayı kullanan kişilerde önceleri olumlu tesirler oluşturmaktadır ama maddenin tesirinin son bulmasıyla beraber bu kişiler madde kullanmadan evvelki vaziyetlerinden daha kötü duruma düşebilmektedirler (Çetin, 2013:44).

Uyarıcı madde çeşitleri şu şekilde sıralanabilir;

1. Amfetamin
2. Kokain
3. Crack
4. Halüsinojenler
5. LSD (Lizerjik Asit Dietilamid)

Uyarıcı maddelerin daha çok eğlence mekânlarında kişilerin almış oldukları haz ve zevki artırmak amacıyla kullanıldıkları bilinmektedir. Başlangıçta beynin haz ve zevkten sorumlu bölgesini uyararak kişilerin gerçekten eğlenmesini sağlayan bu maddeler zamanla miktarın artırılmasına rağmen kişilerde aynı haz ve zevk duygularını oluşturamamaktadır. Hele maddenin alınmaması durumunda kişinin beyninin haz bölgesi uyarılmadan çalışmayı unuttuğundan kişi hayatındaki hiçbir şeyden zevk alamamakta ve sürekli mutsuz hissetmektedir. Bu maddeler beynin birçok bölgesinin işleyişini olumsuz etkilemektedir.

2.3.3. Uçucu Maddeler

Soluk ile burun ve ağız yolu ile çekilen, kolayca her mekânda ulaşılabilecek tutkal, naftalin, tiner gibi ve sprey, benzin, boya gibi uçucu maddelerdir. Kolay bulunması ve fiyatının ucuz olmasından dolayı büyük kentlerin sürekli göç alan kenar bölgelerinde ve kırsal kesimlerde yaygın şekilde içildiği belirtilmiştir. İlk kez kullanıldığında ölüme sebebiyet verebilen bu maddelerin; zihinsel işlevlerde gerileme, aşırı kilo verme, karaciğer ve böbreklerde tahribatlara neden olacağı belirtilmiştir (Çelik, 2015:52).

Uçucu madde çeşitleri şu şekilde sıralanabilir;

1) Ecstasy
2) Bonzai (Sentetik Cannabinoid)
3) Tiner ve benzeri sıvı uçucular
4) Aerosoller
5) Çakmak gazları ve bütan gazı
6) Yapıştırıcılar.

Uçucu maddeler ucuz olmaları ve kolay ulaşılabilir olmaları sebebiyle ekonomik dar gelirli ailelerin çocuklarının başlangıç maddesi olarak kabul edilir. Uçucu maddeler başlangıç maddesi olmaları açısından tehlike arz etmektedir. Bu tür maddelerin kontrollü olarak satışa sunulması, içlerindeki bağımlılık yapıcı özelliği olan maddenin çıkarılması bağımlılıkla mücadele açısından önemlidir.

2.4. MADDE BAĞIMLILIĞININ SEBEPLERİ

Madde kullanımının tek bir sebebe bağlı olarak açıklanamayacağı, pek çok farklı sebepten kaynaklanabileceği bilinmektedir. Bu sebepler içerisinde sosyal çevre, aile, sosyal ağlar, ekonomik durum, merak, bir gruba ait olmak gibi kişinin yaşamını etkileyen tüm faktörler sayılabilir. Yine de madde bağımlılığının sebepleri genel olarak ele alınırken maddenin biyo-kimyasal özellikleri, maddeyi kullanan kişinin kişilik özellikleri ve çevresel etkenler (sosyal faktörler) olmak üzere üç başlık altında toplanabilir.

2.4.1. Maddenin Biyo-kimyasal Özellikleri

Bağımlılık yapan madde kullanıldıktan kısa bir süre sonra maddeyi alan kişide yapmacık bir iyi olma durumu yaşanması bağımlılık oluşturucu güç sağlamaktadır. Alınan maddelerin özelliklerine göre bazı maddelerin örneğin morfin, alkol, uyku verici ve ağrı azaltıcı ilaçlar şeklindeki maddelerin daha etkili bağımlılık yapıcı özelliği bulunmaktadır. Bunlardan bir doz veya daha çok kullanılması ve miktarın artırılması neticesinde bağımlılık ortaya çıkmaktadır (Yaşar, 2012:24).

Özellikle bağımlılıktan arınma sürecinde tıbbi tedaviye başvuran kişilere bağımlılık derecesi dikkate alınarak tolerans geliştirdiği maddenin yerine geçebilecek özeliklere sahip yasal ilaçlar verilmektedir. Bu ilaçların dozunu, kullanım sıklığını tedaviyi takip eden hekim belirlemektedir. Tedavi gayesiyle kullanılan uyuşturucu niteliğine sahip bu ilaçların gereğinden fazla alınmasıyla da bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Ancak bazen bağımlılar hekimin verdiği kadarıyla yetinmemekte ve çok daha fazla dozda ilaç kullanabilmektedir. Bu tür yasal ilaçların tavsiye edilenin dışında kullanımına madde kötüye kullanımı denilmektedir. Örneğin kanserin son evresinde aşırı ağrı çeken ve artık tedavisi olmadığına kanaat getirilen kanser hastalarının ağrılarını azaltmak için kullanılan yasal uyuşturucu bantların bağımlılar tarafından sıkça kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar hem kişinin madde isteğini bir nebze olsun azalttığı hem de yasal muayenelerde bunların kullanımının tespiti yapılamadığı için özellikle tercih edilmektedir.

2.4.2. Kişisel (Kişilik ve Genetik) Özellikler

Kişinin genetik öğelerine bağlı şekilde incelendiğinde, bağımlılığın kişilere bağlı olarak farklılık göstermediği, maddeyi kullanan tüm kişilerin bedeninde bağımlılığın oluşabileceği bulunmuştur. Bağımlılığın oluşmasına sebebiyet verecek olan madde kullanımı ise kişinin benliğine bağlı olan bir faktördür. Kişi günlük hayatında yaşadığı sıkıntılardan, problemlerden uzaklaşmak, onları çözemeyeceğine inandığı için en azından unutmak maksadıyla bağımlılık yapan maddeleri kullanma eğilimi göstermektedir (Özaydın, 1984:359).

Bağımlı kişilerin şahsiyeti ele alındığında, çoğunlukla kendisine olan güveni yetersiz, sürekli eksik taraflarına odaklanan ve kimse için kıymeti olmadığına inanan kişiler oldukları söylenebilir. Yaşamış olduğu sıkıntı ve zorlukla başa çıkamayan kişiler

maddeleri endişe azaltıcı ve sakinleştirici olarak kullanmaktadır. Maddelerin neden olduğu geçici iyi olma hali, sakinleşme ve sükûnet alınan maddeyi önce alışkanlığa dönüştürmekte akabinde ise bağımlılığa sebep olmaktadır (Köknel, 1982:308).

Madde kullanımı olan çocuklar incelendiğinde, onların daha hızlı öfkelendikleri, asabilik durumlarını kontrol altına almakta sıkıntı çektikleri, agresif davranışlar sergiledikleri, duygusal problemler yaşadıkları ve ailelerinden kötü muamele gördükleri belirtilebilir. Çocukluk yıllarını bedbaht şekilde yaşama, bu yıllarda meydana gelen sarsıntılı, parçalanmış aile yapısı çocukların kendilerine olan güven ve inançlarını azaltmakta ve bu tür yaşantılara maruz kalmış çocuklarda otokontrol sisteminde sorunlar olmaktadır. Böylece çocuklar bağımlılık yapan maddeleri kullanabilmektedirler. Maddeye olan bağımlılık bilhassa gençlerde çabucak artma eğilimindedir. Ergenlik yıllarında fiziksel olgunlaşma ve değişimler aşırı hızlı olmaktadır. Bu yıllarda gençler sosyal ve ailevi kaideleri tanımamakta, kendi kaidelerini oluşturmak için çaba göstermektedirler. Kaideleri çiğnemek gençler açısından değerlendirildiğinde kendini gerçekleştirme ve kendi kimliğini ortaya koyma çabasıdır. Fakat sıkça sinirlenme ve sinirlerini kontrol altına almada zorluk, hatalı tutumlara neden olabilmektedir. Kuralları çiğneme basit hale gelmektedir. Ergenlik döneminde genç için madde kullanma risk alabildiğini ve olgunlaştığını kanıtlama şeklinde algılanmaktadır (Uzbay, 2009:10-12).

Arkadaşlarının baskısı, onlardan biri gibi olma arzusu, yasakları umursamama davranışı, mesuliyet almama, başarısızlık, itimatsızlık ve firari teşebbüslerde bulunma muhalif olma arzusu, güvensizlik gibi sebeplerden dolayı gençler arasında madde alımına yönelme görülmektedir. Gençler, maddenin kendilerinde alışkanlık durumuna sebep olmayacağı fikri, tecrübe etmenin bir problem oluşturmayacağı ve gerek duyduğunda kullanmaktan vazgeçebileceğine olan inanışları sebebiyle madde kullanmaya yönelebilmektedir (Kulaksızoğlu, 2005:218).

Ergenlik problemleriyle savaşan gençler problemlerin çaresini kendileri için daha büyük sorun teşkil eden bağımlılık yapan maddelerde bulmaya çalışmaktadırlar. Bağımlılığa sebep olabilen kişisel hassalardan biride farklılıktan haz alma ve heyecan duymadır. Gençler için yaşamdan zevk alma arzusu ve yeni heyecanlar yaşama isteği bağımlılık yapan maddeyi kullanmaya başlama ve kullanmaya devam ettikçe de bağımlı olma sebepleri arasındadır. Sokak ağzında bağımlılık yapan maddeler kafa yapan ve kafa

bulmaya yardımcı olan maddeler olarak isimlendirilmektedir. Bu adlandırılış maddenin bir süreliğine vermiş olduğu zevk ve rahatlama hissinden dolayıdır (Kulaksızoğlu, 2005:218).

Madde bağımlılığı ve kullanımında genetik etkenlerin bir sebep olup olmadığı bilim açısından münazara edilen bir vaziyettir. Ailesinde ya da soyunda uyuşturucu alan, bağımlı olan biri veya birilerinin bulunmasının uyuşturucu almaya neden olduğu konusunda bilgiler olduğu kadar bu durumun tersini savunan bilgilerde bulunmaktadır. Fakat uyuşturucu madde bağımlılığı konusunda kişinin aile ve hısımlarında aşırı bağımlılık emsallerinin olması gözden kaçırılmaması gereken hususlardandır (Kulaksızoğlu, 2005:222).

Bağımlılığa sebep olabilecek tek bir kişilik özelliğinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak yapılan araştırmalar bazı kişilik özelliklerine sahip bireylerin madde kullanmaya başlama ve akabinde bağımlı olma ihtimalinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu kişilik özellikleri örneğin; dürtülerini kontrol etmede güçlük yaşayan kişiler, öfkeli bir mizaç yapısına sahip kişiler, çevresindeki insanlara çabuk inanan kişiler, kuralları çiğneme eğilimindeki kişiler, hayatta hiçbir şeyde başarılı olamadığını düşünen kişiler, kaygı bozukluğu (anksiyete) olan kişiler, hayata tamamen hazcı (hedonist) yaklaşan kişilerin madde kullanmaya daha yatkın olabileceği bilinmektedir. Yine son dönemlerde özellikle gençler arasında madde kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi gençlerin temel sosyal değerlere bakış açılarının değişmiş olmasıdır. Gençlerin sahip olduğu değerler içinde yaşadıkları toplumun bugünü, işleyişi, geleceği açısından önem arz etmektedir. Bugün gençlerin temel değerleri hoşgörülü olmak, sorumluluk sahibi olmak, alçak gönüllü olmak, çalışkan olmak gibi önemli sosyal değerlerden oluşmamaktadır. Gençler özgür olmayı, çalışmadan kısa zamanda zengin olabilmeyi önemsemektedir. Çünkü bugün sosyal medya gençlere bunu özendirmektedir. Bu gayelerine ulaşamayan gençler üzüntü sebebiyle madde kullanmaya yönelebilmektedir.

2.4.3. Çevresel Etkenler (Sosyal Çevre, Etkileşimler ve Arkadaş Çevresi)

Sosyal çevre de uyuşturucu veya uyarıcı maddeyi kullanmada önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal düzende bozuklukların oluşması, ekonomik sorunların oluşması, iş

bulamamak, nüfus artışının çok olması ve göçlerin denetim dışı olması nedeniyle meydana gelen sosyo-kültürel yapı, cemiyete ayak uyduramama, toplumsal çevre ve akran gruplarının tesiri kişinin uyuşturucu veya uyarıcı madde alımına başlama sebepleri arasında gösterilebilir (Kulaksızoğlu, 2005:216).

Bireyin toplumsal ve akran çevresinde madde kullanan kişi ya da gruplarla etkileşim içinde olmasının, madde kullanımı ve arayışı tutumunu devam ettirilmesinde koşullandırıcı etkisi vardır. Çevresel tesirler ele alındığında kişinin çocukluk yıllarında kendisine rol model aldığı bireyler ve o bireylerde madde bağımlılığının olması kişinin madde almasına neden olmaktadır (Kulaksızoğlu, 2005:218).

Ergenlik döneminde akran ve arkadaş çevresi kişi bakımından mühimdir. Gencin, akran çevresine ait olma arzusu ve o çevre içinde kıymetli olma ümidi önemsenmektedir. Uyuşturucu veya uyarıcıyı ilk defa almada belirtilen akran ve arkadaş çevresinin tesiri büyük rol oynamaktadır. Akran çevresinde uyuşturucu veya uyarıcı alımı varsa kişi çabucak maddeyi kullanabilir. Belirtilen bu vaziyet maddeyi ilk kez kullanmanın sebeplerinden biridir. Arkadaşları alkol ve buna benzer bağımlılık tesiri yapan maddeler alan gençlerin, akranlarına özenmelerinin olması ve akranlarının kullanma yönündeki baskılarını geri çevirememesi, akranlarını kaybetme korkusu gibi sebepler uyuşturucu veya uyarıcılara başlamalarına neden olabilmektedir (Kulaksızoğlu, 2005:218).

Ergenlik zamanlarında kişide aileden uzaklaşma ve özgürleşme ortaya çıkmaktadır. Ergen kişi için arkadaş çevresinin içinde kalmak son derece mühimdir ve ergen kişi grubun kuralları doğrultusunda çevresinde inanılma ve özümsenme çabaları sarf etmektedir (Uzbay, 2009:12).

Aile ortamından çıkıp özgür olma sürecinde ergen kişinin davranışlarının olgunlaşması, akran çevresi içerisinde biçimlenmektedir. Akran çevresinden dışlanmamak, grupla arkadaşlığını devam ettirebilmek, arkadaşlarının kendisine zarar verecek bir eyleme kendisini davet etmeyeceğine inanmak ve grupla özdeşleşebilmek gayesiyle genç başlamış olduğu madde kullanma davranışını sürekli yapar hale gelmektedir. Bu durumda akran çevresinin tamamı ya da çoğunluğu uyuşturucu madde kullanan gençlerin de bu şekilde hareket etmesi ve madde kullanması kaçınılmazdır. Akran grubunda madde alımı yaygın ise kişinin madde almaması tuhaf karşılanacağından

dolayı kişi akran çevresinin tutum ve davranışlarına ayak uydurmaktadır (Uzbay, 2009:12).

Ailede rahat ve huzurlu bir ortamın olmaması da ergen kişinin madde alımına açık olması sonucunu doğurmaktadır. Aile içindeki sevgi ortamı ortadan kalkınca, anlaşılamama ve agresif davranışlarla karşı karşıya kalmak şeklindeki durumlar uyuşturucu veya uyarıcı maddeyi kullanma sebepleri arasında gösterilmektedir. Ailevi sorunlar veya ailede şiddet ve geçimsizlik durumları ailedeki bireylerin uyuşturucu ya da uyarıcı madde almalarıyla alakalı bir durumdur. Dağılmış bir aile içinde olma uyuşturucu ya da uyarıcı almak için önemli nedenlerden biri olarak gösterilebilir. Bu açıdan tüm bireyin demokratik bir ailede yer alması ve ailede saygı ve sevginin bulunması uyuşturucu veya uyarıcıyı kullanımına mani olan öğelerdendir (Uzbay, 2009:14).

Toplumsal çevreden gelen baskılar sebebiyle kişi kendisini anlatmada ve karar vermede güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Bilhassa aşırı baskılara tabi olmak bireyi bu vaziyetten kurtulmaya sevk etmekte; bireyde baskılardan sıyrılmak için madde almaya başlamaktadır. Aile içinde ve okulda kişinin kararlarına saygılı şekilde yaklaşacak ve kişinin özerkleşmesine neden olacak bir sistemin oluşturulması gençlerin kötü huylar kazanmasına engel olacaktır. Sanatsal ve sportif faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve kişilerin bunlara iştirak etmesinin özendirilmesi ve temin edilmesi madde alım oranını azaltmaktadır. Kişiler çok değişik kabiliyetlere sahip olabilmektedir. Kişilerin kabiliyetlerinin ortaya çıkarma ve kişilere bunu uygulamaya olanak tanıyacak ortamları meydana getirmek madde alımını en aza indirgeyecektir (Uzbay, 2009:13-14).

Madde kullanımının başlaması ve kişinin kullandığı maddeye bağımlılık geliştirmesi sürecinde sosyal çevre oldukça etkilidir. Özellikle kişilerin sosyal çevresindeki arkadaşlarını, akranlarını hayatlarının en vazgeçilmez unsuru olarak kabul ettikleri ergenlik döneminde madde kullanmaya başlama oranlarının oldukça yüksek olması sosyal çevrenin bu konudaki önemini kanıtlar niteliktedir.

2.5. TÜRKİYE'DE MADDE KULLANIMI

Uyuşturucu veya uyarıcı madde alımı ve bağımlılığı, ülkemizde uzun senelerdir önemli bir sosyal problem oluşturmaktadır. 1980'li senelerde "altın vuruş" ölümleriyle güncelliğini koruyan eroin bağımlılığı, esrar kullanımı, doksanların bitimine yakın

bilhassa büyük kentlerde rastlanan uçucu madde alımı, 2010'larla birlikte önemli bir sosyal sorun oluşturan sentetik uyuşturucu bağımlılığı gibi konular beraber ele alındığında bu problem açıkça görülmektedir. Son zamanlarda popüler hale gelen ve bonzai adıyla bilinen sentetik uyuşturucuların alım oranındaki yükseliş ve buna bağlı yaşanan ölüm olayları, gerek devlet, gerekse sivil toplum tarafından uyuşturucu riskine karşı yükselen bir bilinçli olma ve daha yöntemli ve faal bir şekilde madde bağımlılığı ile mücadele etme durumunun başlamasına neden olmuştur. Bu durumla mücadele için kurumsal ve sivil toplum teşekkülleri arasında eşgüdümlü bir işbirliği oluşturulmuş, toplumsal hizmet sistemleri de bu risk karşısında yeni yöntemler ortaya koymuşlardır (Ayten vd., 2016:131).

Ülkemizde madde kullanımıyla alakalı gerçekleştirilen araştırmalarda sigara ve alkolden sonra en sık kullanılan maddenin esrar olduğu tespit edilmiştir. Esrar maddesinin ülkemizde geleneksel kullanımının olması bu durumun sebebi olarak değerlendirilebilir. Esrardan sonra kullanım yoğunluğu olan maddeler bölgelere göre farklılık gösterse de genel kanı hap ve uçucu madde kullanımın yaygın olduğu şeklindedir. Ülkemizde tiner, bali ve yasal olan sedatif hipnotik ilaçların kullanım oranının da yüksek olduğu bilinmektedir. Eroin kullanımı ülkemizde çok fazla olmasa da bu maddenin yarattığı sosyal, ekonomik ve fiziksel sorunlardan dolayı sürekli gündemdedir. Kokain, ectasy ve LSD seyrek kullanılan maddelerdir. Kokainin pahalı bir madde olması ve ülkemizde üretiminin olmaması kullanımını da sınırlandırmaktadır (Ögel, 2002:11).

Ülkemizin bağımlılık yapıcı maddelerin ticaret yolları açısından dünyada önemli bir yerde bulunması, riski yükseltmektedir. Madde kullanımının bir yörede yaygın olmasına sebep olan bir başka faktör de o yörede madde üretim ve ticaretinin yaygın olarak yapılıyor olmasıdır. Örneğin eroin ticaretinin yaygın olduğu Yüksekova ve Başkale ilçelerinde eroin kullanımında da yaygınlık görülmektedir (Ögel, 2002:21).

Ülkemizde uyuşturucu veya uyarıcı maddelerle mücadele etmek için gerçekleştirilen yasal çalışmalar sonucu birçok değişik yasa oluşturulmuş olsa da, bu alanda gerçekleştirilmiş esas kanuni düzenlemeler 3 başlıkta ele alınabilir:

26.09.2004 tarihinde çıkarılan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu. TCK Md. 188 Uyuşturucu veya uyarıcı madde üretimi ve ticareti. TCK Md. 190 Uyuşturucu veya uyarıcı madde alınmasını basitleştirmek. TCK Md. 191 kullanmak için uyuşturucu veya

uyarıcı madde satın almak, bulundurmak ve kabul etmek ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde almak. TCK Md. 192 Etkin Pişmanlık,

12.06.1933 tarihli ve 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun,

03.06.1986 tarihli ve 3298 sayılı Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanun.

Ceza yasasında hem uyuşturucu madde alımı, hem bu maddelerin ticaretini veya imalini yapmak, hem de uyuşturucu madde alımının özendirilmesi ve alımında kolaylık sağlanması gibi ilişkili fiiller cezai yaptırıma tabi tutulmuştur (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2018:10).

Ülkemizde uyuşturucu madde üretimi ve ticareti ile mücadelede faal şekilde Jandarma Genel Komutanlığı (JGK), Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) vazifede bulunmaktadır. Bu kurumlarla beraber Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu (TİTCK), Adli Tıp Kurumu, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO) ve Mali Suçlar Araştırma Kurulu (MASAK) gibi kurumlar da uyuşturucu maddelerin takibinde çok mühim vazifeler icra etmektedirler. Kurumların vazife ve mesuliyetleri, kanunlar ve kurumların birbirleriyle yaptıkları anlaşmalarla tanımlanmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2018:12).

Türkiye'de uyuşturucuyla mücadele yöntemlerinin ve bu bağlamdaki gaye ve amaçlarının belirtildiği ilk Ulusal Politika ve Strateji Belgesi 2006 senesinden itibaren uygulanmaya başlamıştır. Peşinden söz konusu belgede saptanan amaçlara ulaşabilmek için nelerin yapılması gerektiğinin belirtildiği 3'er yıllık 2 farklı Eylem Planı oluşturularak uygulamaya konulmuştur. Yayınlanan belgelerin geçerlilik tarihlerinin 01/01/2013 tarihinden itibaren son bulmasıyla beraber, Türkiye'de uyuşturucu bağımlılığı ve kaçakçılığına karşı mücadeledeki stratejileri ve yöntemlerini meydana getiren ve 2013-2018 senelerinde "Ulusal Uyuşturucu Politika ve Strateji Belgesi" ilgisi bulunan kurumların mutabakatı ve katkılarıyla oluşturulmuştur (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2013:37).

1990'lı yılların başından itibaren ülkemizde bağımlılık yapan maddelerin gençler tarafından kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. 1995 yılında İstanbul'da lise öğrencilerinin psikoaktif maddeleri kullanım oranlarını belirlemek için bir çalışma gerçekleştirilmiştir. 18 farklı liseden %57,2'si erkek, %42,8'i kız olan 2845 lise ikinci

sınıf öğrencisinin içinde psikoaktif madde deneyenlerin oranının %6,9 olduğu tespit edilmiştir (Kulaksızoğlu, 2005:207).

1992 senesinde İstanbul ilindeki AMATEM'e tedavi olmak için başvuruda bulunan otur beş uçucu madde bağımlısına yönelik gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların yaş ortalamasının 16 olduğu ve sürekli olarak uçucu madde kullanmaya başladıkları yaşın 14.5 olduğu bulunmuştur. Araştırmaya katılanların tamamı erkektir. Katılımcıların %66'sı arkadaş çevresinin önerisiyle madde kullanmaya başladıklarını ifade etmiş, %91'i sigara kullanmaya çocuklukta başladıklarını bildirmiştir. Katılımcıların yarısı ailelerinin ekonomik durumunun kötü olduğunu belirtmiş, yine katılımcıların yarısı babalarının alkol tüketiminin olduğunu ifade etmiştir (Arman, 1993:62-64).

15 farklı ilde, 1995 senesinde, 2800 lise öğrencisine yönelik yapılan bir çalışmada, hayatı boyunca minimum bir defa esrar kullanma oranının %4, uçucu maddeleri kullanma oranının %3.8, herhangi bir maddeyi yaşam boyu kullanma oranının %7 olduğu görülmüştür (Yazman, 1995:16).

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü aracılığıyla, 2003 senesinde öğrencilerin sigara, alkol içme ve yasal olmayan ilaç kullanma durumlarının tespit edilmesi gayesiyle bir çalışma yapılmış; çalışmanın örneklem grubunu ülkemizde 3 farklı Tıp Fakültesinde okuyan, 304 kişilik 1. sınıf ve 143 kişilik 6. sınıf tıbbi okul öğrencisi oluşturmuştur. Katılanların %4'ünün en az bir kez yasal olmayan madde (cannabis, ecstasy, kokain) kullandığı görülmüştür. 1. sınıf öğrencilerinin maddeyle tanışma yaşlarının 6. sınıflara oranla daha küçük olduğu tespit edilmiştir. Örneklem grubunun %36.8'inde de depresyon ve %25.5'inde anksiyete tespit edilmiştir (Akvardar vd., 2003:119).

2004 senesinde Harran Üniversitesi Fen Edebiyat ve Tıp Fakültelerinde devamlı öğrenci 253 öğrenciyle gerçekleştirilen bir araştırmada, alkolün hayat boyu kullanım oranı için %30.4, sigaranın %64.4, diğer maddelerin %2.4 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada sigara kullanımının erkek öğrenciler arasında daha yaygın olduğu bilgisine ulaşılırken, alkol kullanım durumları değerlendirildiğinde erkek ve kız öğrenciler arasında bir farkın olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Katılımcıların alkol kullanımında arkadaş ortamlarında alkol kullanımının olması durumunun etkili olduğu tespit edilmiştir (Altındağ vd., 2005:62).

2010 senesinde Ankara'da, 251 haneye yönelik Katılım Öncesi Mali Yardım Programı (IPA)'nın finanse ettiği pilot bir çalışma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kullanım oranı en yaygın olan maddenin tütün olduğu ve kullanım oranının %57 olduğu, alkol kullanım oranının %44 olduğu, sakinleştiriciler ve sedatiflerin kullanım oranının ise %13,5 olduğu tespit edilmiştir. Örneklem grubunun yalnızca %1,6'sının esrar kullanımı olduğu, %0,4 oranında ise kokain kullanımının olduğu görülmüştür. Örneklem grubunun %38.7'sinin aktif olarak sigara kullanmaya devam ettiği, %17.1'inin ise son 1 yıl içerisinde alkol kullanımının olduğu belirlenmiştir. Son dönemde kullanımı en yaygın olanların %35,1 kullanım oranıyla sigara ve %12,1 kullanım oranıyla alkol olduğu bulunmuştur (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2010:27-28).

Ülkemizde 2012 senesinde 162 uyuşturucu madde bağlantılı ölüm vakasıyla karşılaşılmıştır. Diğer taraftan 2012 senesinde TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) aracılığıyla elde edilen ülke geneli ölüm kayıtlarına göre ülkemizde 320.967 kişinin öldüğü bilgisi bulunmuştur. 2012 senesinde meydana gelen ölümlerden %0.05'i direkt olarak uyuşturucu madde bağlantılı ölümlerdir. 2011 senesinde 105 direkt olarak uyuşturucu madde bağlantılı ölüm vakası olurken, 2012 senesinde %54.3 yükselerek, 162'ye ulaşmıştır (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2013:95).

2012 senesinde ülkemizde 163 dolaylı uyuşturucu madde bağlantılı ölüm tespit edilmiştir. Uyuşturucu madde kullanımının dolaylı olarak etkide bulunduğu ölümlerin yaş gruplarına göre dağılımı şu şekildedir. 15 yaş altında ölüm yoktur. 15-19 yaş arası 12; 20-24 yaş arası 21; 25-29 yaş arası 39; 30-34 yaş arası 16; 35-39 yaş arası 20; 40-44 yaş arası 10; 45-49 yaş arası 10; 50-54 yaş arası 9; 55-59 yaş arası 9; 60-64 yaş arası 4 kişi bu sebeple ölmüştür. 65 yaş üzeri 6 kişinin de bu sebeple öldüğü bulunmuştur. 7 ölünün ise yaşının bulunamadığı tespit edilmiştir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2013:99-100).

Doğrudan uyuşturucu madde bağlantılı ölümlerin 2009 senesinden beri düştüğü ancak 2011 senesinde tekrar yükselişe geçerek 105 olan vaka sayısı, 2012 senesinde %54,3 artışla 162 olmuştur. Bu yükselişin 2010 ve 2011 senelerinde yaşanan madde kıtlığından sonra, 2012'de eroin arzının Afganistan'da artmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Yaşanan arz artışı eroin maddesinin bulunabilirliğini artırmıştır. 2011 senesinde 7.294 ton; 2012 senesindeyse 13.301 ton eroin ele geçirildiği ifade edilmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2012:174).

Türkiye'de madde kullanımının 2009 yılından bu yana sürekli artan bir grafiğe sahip olduğu bilgisi ülkemiz açısından bu duruma önlem alınmasının önemini gözler önüne sermektedir. Madde kullanımı açısından risk grubunu Atatürk'ün geleceğimizi emanet ettiği gençler oluşturmaktadır. Ülkemizde madde bağımlılığı ile mücadelede ve bağımlılığın tedavi sürecinde rol alan kurum ve kuruluşlar çok fazladır. Genellikle de bu kurum ve kuruluşlar arasında bilgi akışı, iş birliği sağlanamamakta, ortak çalışmalar planlanmamaktadır. Bağımlılıkla mücadelede başarılı olmamızı sağlayacak en önemli hususlardan biri bu işbirliğinin sağlanmasıdır. Tek bir bağımlı aynı tarihlerde hem Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nün eğitim ve iyileştirme çalışmalarına katılırken, hem de madde kullanmaya devam ettiği ve yakalanırsa kendisine fayda sağlayacağına inandığı için YEDAM'dan iyileştirme faaliyetleri talep edebilmektedir.

2.6. MADDE BAĞIMLILIĞININ TEDAVİSİ

Madde ve alkol bağımlılığının tedavisi uzunca müddet yalnızca davranışsal ve sosyal yaklaşımlarla sürdürülmüş, bağımlılığın oluşmasına ve sürdürülmesine sebep olan nörobiyolojik süreçlerin anlaşılmasıyla birlikte ilaçlı tedavinin de mümkün olduğu görülmüştür. Reseptör ve beyindeki sinir hücreleri arasında iletişimi sağlayan nörotransmitterle alakalı araştırmaların ve bilgilerin artması, yeniden madde kullanımının ve aşırı isteklerin önüne geçilmesinde, bağımlılığın tedavisinde kullanılmak üzere ilaçla tedavi araştırmaları sürmektedir (Uğurlu vd., 2012:38).

Bağımlılığın oluşmasına sebep olan maddeler çok çeşitli olduğu gibi madde bağımlılığının tedavi yöntemleri de çeşitlilik göstermektedir. Bağımlı olan kişilerde madde haricinde sosyal, ekonomik, psikolojik, tıbbi pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle en etkili tedavi kişisel farklılıklar dikkate alınarak gerçekleştirilen tedavidir (Ögel, 2000:9).

Madde bağımlısı kişinin, davranış ve düşüncelerini değiştirmeye, madde ve alkol bağımlılığıyla mücadeleye yönelik gerçekleştirilen bilişsel davranışçı terapiler faydalıdır. Bilişsel terapi yöntemleri, psikolojik tepkilerin, duygular ve davranışları yönlendiren inanç ve düşünce süreçlerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulayan geniş kapsamlı bir benlik kuramı dikkate alınarak temellendirilmiştir (Öztürk ve Uluşahin, 2014:727).

Madde bağımlılarına yönelik olarak gerçekleştirilen bilişsel davranışçı terapilerin amacı, bu kişilerin duygusal sorunlarıyla baş etmelerini, hayatlarındaki gerçek sorunları tespit edebilmelerini, iç huzursuzluklarını azaltabilmelerini ya da hayattan zevk almak amacıyla madde kullanmaya yöneldiklerini onlara göstermeye çalışmaktır. Bilişsel yöntemler kişilerin öz-denetimlerini sağlayabilmelerine yardımcı olarak madde kullanımını azaltmalarını ya da tamamen bu bağımlılıktan kurtulmalarını sağlar. Kişileri madde kullanmaya yönelten en önemli duygular arasında sayılabilecek sıkıntılarının üstesinden gelebilmelerini ve öfkelerini kontrol edebilmelerini sağlamaya çalışır. Madde bağımlılarına iki yöntemle yardım etmeye çalışılır; birincisi bağımlılığın temelinde yatan inançları çürütülmeye çalışılır ve böylece madde kullanma istekleri ve sıklıkları azaltılır, ikincisi ise, madde alımına karşı duyulan aşırı istek ele alınarak bu isteği kontrol edebilmelerinde işlerine yarayacak kişiye özgü teknikler öğretilmeye çalışılır. Yapılan terapilerde amaç kişilerin madde kullanımı üzerindeki kontrollerini artırmaktır. Böylelikle bağımlı kişiler, bilişsel terapi yöntemleriyle maddeyi bırakmakta ve madde kullanmadıkları dönemde bu durumla başa çıkabilecekleri yolları öğrenmektedirler (Öztürk ve Uluşahin, 2014:728).

Madde bağımlılığının kesin tedavisinin olmadığı, madde bağımlılığının şeker hastalığı ya da tansiyon hastalığı gibi değerlendirildiği bilinmektedir. Nasıl ki bir şeker hastasının bu hastalıktan tam manasıyla kurtulması mümkün değilse herhangi bir maddeye karşı bağımlılık geliştiren bir kişinin de bu maddenin beyninde yarattığı etkiyi tamamen unutması mümkün değildir. Kişi madde kullanmadığı sürece iyi sayılır. Maddeyi yeniden aldığında ise bağımlılığın yeniden nüksetmesi kaçınılmazdır. Bağımlılıkla alakalı tedavilerde amaç kişinin temiz kalmasını yani madde almamasını sağlamak ve sürekli olarak madde almadığı süreyi uzatmaktır.

Bağımlılık tedavi sürecinde başarıyı yakalamanın en önemli yolu ilaçlı ve psikolojik tedaviyi eş zamanlı olarak yürütmektir. Tedaviden alınan verimin artması için danışmanla danışan işbirliğinin sağlanması gereklidir. Bağımlı kişiler tedavi sürecine kendi istekleri ile dâhil olmazsa, değişmeye hazır değillerse tedavinin başarılı olması mümkün değildir.

2.7. TÜRKİYE'DE MADDE BAĞIMLILIĞI İLE MÜCADELEDE ROL ALAN KURUM VE KURULUŞLAR

2.7.1. Denetimli Serbestlik Müdürlükleri

01/06/2005 tarihinde uygulanmaya başlayan yeni ceza kanunlarımız olan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 sayılı Ceza Mahkemesi Kanunu ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile ülkemizin ceza adalet sistemine denetimli serbestlik tedbirleri dâhil edilmiştir. Denetimli serbestlik sistemi ABD ve Avrupa'da yaklaşık 100 yıldır uygulanmaktadır. Ülkemizde ise Cumhuriyet döneminden önce Osmanlı Devleti döneminde 'şahsa kefalet' müessesesi (Mecelle-md.613), bu tedbir 5271 sayılı CMK'da yer alan ve adli kontrol tedbiri olan teminatla salıvermeye benzemektedir. Ancak buradaki teminat mali değil şahsi teminat olduğundan farklı oldukları değerlendirilebilir. Tanzimat dönemi 1256, 1267 ve 1274 tarihli ceza kanunlarında öngörülen Nefy (sürgün), Zaptiye Nezareti altında bulundurulmak ve kalebentlik (devletçe belirlenen kalelerin birinde hapis olarak kalmak) cezaları şeklinde bugün uygulanan denetimli serbestlik tedbirlerine benzeyen üç ayrı yaptırımın olduğu görülmektedir. Cumhuriyet Döneminde de 1926-2005 yılları arasında TCK'nın mülga 765 sayılı kanunu içerisinde modern denetimli serbestlik tedbirlerine benzerlik gösteren kanunlar bulunmaktadır. Bunlar; sürgün cezası md.11/1-4.bent-1965'e kadar yürürlükte kalmış 647 s.k. ile yürürlükten kaldırılmıştır. Emniyeti Umumiye'nin gözetimi altında bulundurulma cezası (md.28,32,101), uyuşturucu madde bağımlılarıyla alakalı güvenlik tedbirleri (md.404), alkol bağımlılarıyla alakalı güvenlik tedbirleri (md.572-573), dilencilerle alakalı 'boğaz tokluğuna (ücretsiz olarak) çalışma' tedbiri (md. 544-1953 yılına kadar uygulanmıştır.) şeklinde yaptırımlardır. Mülga 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleriyle alakalı kanunun 10. Maddesinde de 'yaşı küçük olanlara uygulanacak tedbirler' konusuna yer verilmiş ve yaşı küçük olduğu için hapis cezasına çarptırılamayan çocuklarla alakalı uygulanan onları desteklemeye ve korumaya yönelik tedbirler öngörülmüştür. Ancak ülkemizde modern anlamda denetimli serbestlik tedbirlerinin uygulanmaya başlaması 20/07/2005 tarihinde uygulanmaya başlayan 5402 sayılı kanunla kurulan müdürlükler ve koruma kurulları aracılığıyla olmuştur (Erzurum'da Denetimli Serbestlik Dergisi, 2017:3).

Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanma ya da bulundurma suçunu işlemiş olmasından dolayı hakkında denetimli serbestlik tedbiri verilen yükümlülere yönelik olarak Denetimli serbestlik müdürlüklerinde eğitim ve iyileştirme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda bu yükümlülerin tıbbi tedavi süreçlerinin takibi de Denetimli Serbestlik Müdürlüklerince yapılmaktadır. Tedavi sürecini tamamlayan yükümlülerle müdürlüklerdeki uzman personel (sosyolog, psikolog, sosyal çalışmacı ve öğretmen) tarafından 3 bireysel görüşme yapılmakta, bu sayede kişi tanınmakta, ihtiyaçları belirlenmekte ve kendisine en uygun eğitim ve iyileştirme faaliyeti ile denetim sürecinin devam ettirilmesi sağlanmaktadır. Müdürlüklerde kaydı bulunan bağımlılar 15 oturumdan oluşan, yapılandırılmış Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Farkındalık Programı(SAMBA)'na dâhil edilmektedir. Programın genel gayeleri; sigara alkol ve madde bağımlılığı konusunda katılımcılarda farkındalık oluşturmak, zararlı alışkanlıklardan korunma yolları konusunda kişileri bilgilendirmek, değişim konusunda katılımcıların motivasyonunu artırmak, madde yoluyla bulaşan hastalıklar hakkında katılımcıları bilgilendirmek, katılımcılara öfke ve stresle maddeye başvurmadan başa çıkabilme becerisi kazandırmak ve etkili iletişim becerisi kazandırmak şeklindedir. Ayrıca müdürlüklerde uyuşturucu madde ticareti yapma ve sağlama suçundan dolayı ceza almış ve cezaevinde kalması gereken süreyi tamamlayarak Denetimli Serbestlikten faydalanmaya hak kazanmış kişilerle de denetim süreleri boyunca bireysel görüşme şeklinde iyileştirme faaliyetleri yapılmaktadır. Burada amaç bu kişilerin madde bağımlısı grupla karşılaşmasını, tanışmasını ve kendisine yeni bir pazar oluşturmasını önlemektir (Erzurum'da Denetimli Serbestlik Dergisi, 2017:18).

Ülkemizde yasal olmayan maddelerin kullanımının yaygınlaşması denetimli serbestliğe tabi bağımlı sayısını günden güne artırmaktadır. Müdürlüklerde eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinden fayda sağlayarak madde kullanımını bırakan ya da azaltan sayısı azımsanmayacak durumdadır. Ancak yine de Denetimli Serbestlik hizmetlerinden beklenen faydanın sağlanabilmesi için tıbbi tedaviyle ortak çalışmaların yürütülmesinin gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir.

2.7.2. Yeşilay (YEDAM)

1920 yılında İngiliz işgalci güçler tarafından çok sayıda alkollü içki İstanbul'daki limana getirilip maddi bir karşılık alınmadan halka dağıtılmıştır. İşgalcilerin bu faaliyeti

gerçekleştirmedeki amaçları halkın direnişini engellemek, psikolojisini bozmak, ahlaki bozulmaların olmasını ve toplumsal çatışmaların yaşanmasını sağlamaktır. Böylece halkın zafere ulaşabileceği ile ilgili ümidini kırarak işgallerini kolayca gerçekleştirebileceklerdir. Düşman güçlerinin bu amacını sezen Şeyhülislam İbrahim Haydarizade himayesindeki Dr. Mazhar Osman Uzman ve arkadaşlarıyla birlikte hükümdarın da iznini alarak 5 Mart 1920 tarihinde "Hilal-i Ahdar" ismiyle bir dernek kurmuş ve İstanbul merkezli gerçekleştirilen faaliyetlerine başlamıştır. Derneğin kuruluş tarihi dolayısıyla her sene 1-7 Mart arasındaki tarihler "Yeşilay Haftası" şeklinde belirlenmiştir. Derneğin kuruluş ismi olan Hilal-i Ahdar sonraki yıllarda Yeşil Hilal olarak değiştirilmiş sonrasında ise Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü'nün 1934 yılında gerçekleştirdiği Bakanlar Kurulunda alınan kararla derneğe "kamu yararlı dernek" statüsü atfedilmiştir (Yeşilay, 2021).

Yeşilay başlangıçta madde bağımlılığı ile mücadele etmek amacıyla kurulmuş olsa da zaman içerisinde mücadele alanını genişleterek gelişen teknoloji ve değişen hayat koşullarının hayatımıza dâhil ettiği yeni bağımlılık türleriyle de mücadeleye girişmiştir. Bu anlamda şimdilerde Yeşilay teknoloji bağımlılığı, kumar bağımlılığı ve internet bağımlılığı gibi alanlarla ilgili de danışmanlıklar vermektedir.

Yeşilay 2013 yılında tüzüğünde yaptığı değişiklikle bağımlılıkla alakalı yürüttüğü koruyucu ve önleyici çalışmalara ek olarak rehabilitasyon ve tedavi ile ilgili faaliyetlere de başlamıştır. Bu anlamda Yeşilay bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetlerine ek olarak madde bağımlılarına veya bağımlılıkla alakalı bilgi sahibi olmak isteyenlere danışmanlık hizmetleri sunmaya başlamıştır. Yeşilay Danışmanlık Merkezi (YEDAM) 2015 Temmuz ayında 444 79 75 numaralı hat aracılığıyla danışmanlık hizmeti vermeye başlamıştır. Merkezde alanında uzman psikologlar, rehberlik ve psikolojik danışmanlar ve sosyal çalışmacılar aracılığıyla danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Telefon ile danışma hizmetinin yanı sıra merkezde bireysel psikoterapi, psikoeğitim, bilişsel davranışçı terapi (BDT), grup terapileri, farkındalık terapisi, aile danışmanlığı ve sosyal destek gibi hizmetlerde sunulmaktadır. Merkezde uygulanan tedavi ayaktan ve ücretsiz olup telefon hatları aracılığıyla bilgi edinme de ücretsizdir. Burada amaç kişilerin alanında uzman kişilerden doğru bilgilere ulaşabilmesi ve doğru şekilde yönlendirilmesini sağlamaktır (Karaman, 2017:94-95).

Merkeze başvuran kişilere 8 aşamalı bir tedavi programı uygulanmaktadır:

Bilgilendirme: Bağımlılığın ne olduğu, bağımlılıktan korunma ve kurtulma yolları gibi konularla alakalı danışan ve ailesine merkezin uzmanları tarafından sunulan psikoeğitim hizmetidir.

Hedef Belirleme: Danışan ve danışmanının bağımlılıktan kurtulma süreciyle alakalı ortak almış oldukları kararlardan oluşur ve rehber niteliği taşır.

Aile Çalışması: Merkezden danışmanlık alan ve değişen danışanın eski ailesine teslim edilmesinin doğru olmayacağı, ailede de değişimin şart olduğu anlayışıyla entegre çalışma prensibiyle gerçekleştirilir.

Yaşamın Düzenlenmesi: Bağımlılık kaynaklı olarak danışanın yaşamış olduğu fiziksel problemlerin çözüme ulaştırılması anlamını taşır. Kişinin uyku düzeni, iştahı, terlemesi vs. gibi olumsuzluklar düzenlenmeye çalışılır.

Ruhsal Destek: Danışanın madde bağımlılığına başlama nedeni ruhsal bir bunalımdan kaynaklanıyorsa bu destek bağımlılıktan kurtulan kişinin yeniden madde kullanmaya başlamasını önleyebilir.

Sosyal Destek: Danışanın yaşamını düzenleyen ve yaşam içerisinde karşılaştığı sorunlara çözüm aranan basamaktır.

Tıbbi Tedavi: Bağımlılıkla birlikte danışanda herhangi bir ruhsal bozukluk, yoksunluk ya da aşerme durumu da varsa danışana ilaçlı tedavi uygulanır. Bu tedavi YEDAM' da gerçekleştirilmez, YEDAM bu durumda yalnızca yönlendiren konumundadır. Danışanlar yaşlarına göre AMATEM veya ÇEMATEM' e yönlendirilir ancak takipleri merkez tarafından yapılmaya devam edilir.

Tekrarı Önleme: Madde kullanmayı bırakan danışanın yeniden maddeye başlamaması amacıyla yapması gerekenlerin danışanıyla beraber belirlendiği ve uygulandığı aşamadır (Yedam, 2020).

Bağımlılıkla mücadelede Yeşilay aktif olarak rol almakta ve birçok çalışma yapmaktadır. Ayrıca bağımlılıkla mücadele konusuyla alakalı yenilikçi yaklaşımlara da açıktır. Yedam danışanlarını takip etme konusunda bağımlılıkla mücadele eden pek çok kurum ve kuruluştan daha fazla gayret göstermektedir. Danışanlarının yalnızca kendi kurumları içerisindeki faaliyetleri ile ilgilenmemekte kurum dışındaki yaşantıları, işle

ilgili sorunları, ailevi problemleri, boş zaman yapılandırmaları gibi hayatlarının tamamını ilgilendiren alanlarda kişilerin takibini yapmaktadırlar. Maddeden arınma sürecinde kişilerin nüks yaşamalarındaki en büyük sebep boş zamanlarını etkili bir şekilde yapılandıramamalarıdır. Bu durumu dikkate alan yedam danışanları için hobi edindirme kurslarına ağırlık vererek, boş vakitlerini zevk alacakları etkinliklerle süslemelerini sağlamaya çalışmaktadır.

2.7.3. Alkol ve Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM)- Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezi (ÇEMATEM)

1983 yılında kurulan Alkol-Madde Bağımlılığı Araştırma, Tedavi ve Eğitim Merkezleri (AMATEM) alkol ve madde bağımlılarına tedavi hizmeti vermek ve bu konuda araştırmalar yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla kurulan ilk merkez Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi bünyesinde oluşturulmuş ancak hastane binasından başka bir binada bulunan bir servis olarak hizmet vermeye başlamıştır. Merkezlere yalnızca madde veya alkol bağımlılığı problemi olan kişiler tedavi amacıyla başvurduğunda başvuruları kabul edilmektedir (Karataşoğlu, 2013:343).

Yaşı küçük olmasına rağmen madde kullanımı olan çocuk ya da ergenlere yönelik ise Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi Merkez'lerinde (ÇEMATEM) tedavi hizmeti sunulmaktadır. AMATEM den farklı olarak hastaların çocuk olması dolayısıyla kendilerinin rızaları ya da gönüllülük aranmaksızın muayene ve tedavi gerçekleştirilebilmektedir (Akıncı, 2017:54).

İstanbul Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ndeki AMATEM' e bağlı olan Uçucu Madde Tedavi Merkezi (UMATEM) yaşı 18'in altında olup uçucu madde kullanan gençlere yönelik iyileştirme çalışmaları gerçekleştirmektedir. UMATEM barınacak bir konutu bulunan ve uyuşturucu kullanan gençleri de, dışarda yaşayan, barınacak konutu olmayan ve uyuşturucu kullanan gençleri de bağımlılıktan kurtarmayı amaçlamaktadır (Karataşoğlu, 2013:345).

AMATEM'lere başvuranlara yönelik gerçekleştirilen tedaviler ve aşamaları;

Detoksifikasyon (Arındırma): Tedavi için başvurmuş olan bağımlının ilk 7-10 günlük süre içerisinde kullanmış olduğu maddeyle alakalı yaşadığı yoksunluk belirtileri ortadan kaldırılmaya çalışılır.

İlaçlı Tedavi: Madde kullanımının bir anda sonlandırılmasının olumsuz sonuçlar doğuracağı durumlarda maddeyi tolere edebilecek yasal ilaçlarla tedavi süreci sürdürülmektedir. Kişinin bu ilaçlara da bağımlılık kazanamamasına özen gösterilerek süreç titizlikle yürütülmektedir.

Psikososyal (İlaçsız) Tedavi: Bağımlılıktan kurtulan kişinin yeniden madde kullanımını önlemek amacıyla kişiye psikoterapi programı uygulanmaktadır. Bu program hastanede yatarak 14-28 gün sürdürülmekle birlikte uygun görülmesi halinde ayakta da psikoterapi süreci devam ettirilebilmektedir (Karataşoğlu, 2013:346).

Türkiye'de genel sağlık sigortası kapsamında bulunan kişilerin madde bağımlılığı ile alakalı her türlü tedavi masrafı (ayaktan-yatarak) Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanmaktadır. Madde bağımlıları tedavi aşamasından sonra toplumla bütünleşemezse, topluma yeniden dâhil olamazsa her şey başa dönebilmektedir. Türkiye'de bağımlı kişiler tedavi sonrasında topluma yeniden entegrasyon sağlama aşamasında barınma, yaşamsal ihtiyaçlarını nasıl karşılayacağı, eğitim vb. sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Yine Türkiye'de madde bağımlılarının tedavisi tamamlandıktan sonra izlenmeleri ve kendilerine yardımcı olunması gibi bir durum söz konusu değildir. Türkiye'de madde bağımlılarının rehabilitasyonunu sağlayabilmek için bağımlı tedavi merkezlerindeki kapasitelerin artırılması, Belediyelerin ve Sivil Toplum Kuruluşlarının bağımlılıkla alakalı tedavi hizmet sunmalarına imkân tanıyacak şekilde düzenlenmiş alanlarının olması ve sağlık sigortasının, bağımlıların tedavi merkezlerinden sonraki temiz kalma süreçlerindeki masraflarını da karşılayacak şekilde genişletilmesi gerekmektedir (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2011:18-19).

Sağlık sigortası olanlar ya da mahkemece AMATEM'e sevk edilenlerin tedavi masrafları karşılanmakta ancak yol paraları, ilaçlarının yüzdeleri ve tedavi sırasında veya sonrasında ortaya çıkacak tüm diğer masraflar tedaviye başvuran kişiler tarafından karşılanmaktadır. Bundan dolayı pek çok kişi tedavi olmaktan kaçınmaktadır. Merkezlerde başvuru sahibinin durumuna göre muayene sonrası kişi hakkında ayaktan ya da yatarak tedavi planı yapılır. Acil olarak yatırılması gereken hastalar bekletilmeksizin hemen yatırılarak tedavilerine başlanır. Durumunun acil olmadığını ancak yine de tedaviye ihtiyacı olduğuna karar verilen hastalara yatış için randevu günü verilerek tedavileri ertelenir (Karataşoğlu, 2013:345).

Madde bağımlılığı sorunu ve madde bağımlısı kişi sayısının ülkemizde her geçen gün artmasından dolayı bağımlılıkla mücadele ciddi önem taşımaktadır. Ancak AMATEM'lerin yatak sayısının yeterli olmaması, tedavi boyunca oluşacak tüm masrafları üstlenecek herhangi bir kurumun bulunmaması, masrafların bir bölümünün tedavi altındaki kişi tarafından karşılanmak zorunda olması gibi sebepler ülkemizde madde bağımlılığından kurtulma yolundaki en büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle genç ve çocuk sayılabilecek bağımlıların tedavi edilmesi ülkemizin geleceğinin teminat altına alınabilmesi açısından önem arz etmektedir. Ancak bu anlamda hizmet sunan ÇEMATEM'lerin hem her ilde olmaması hem de sınırlı sayıda kişiye hizmet verebiliyor olması gençlerin tedavilerini de zorlaştırmaktadır. Yine AMATEM ve ÇEMATEM gibi madde bağımlılığı ile alakalı tedavi hizmeti veren merkezlerde tedavi gören bir kesim tarafından içeride madde satımının yapıldığı, madde ticareti ile uğraşanların orayı pazar olarak kullandığı gibi söylentiler ayyuka çıkmış durumdadır. Tüm bunlara rağmen yapılan araştırmalar merkezlerin başarı oranının yüksek olduğunu, kararlı bir şekilde madde bağımlılığından kurtulma amacıyla merkeze başvuran kişilerin amacına ulaşarak merkezlerden ayrıldığını göstermektedir.

2.7.4. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi(TUBİM)

Bu merkez ülkemizde uyuşturucu bağımlılığıyla mücadele noktasında yapılan çalışmaların tek çatı altında toplanarak daha etkili işlerin yapılabilmesi, bağımlılıkla mücadele eden kurum ve kuruluşlar arasında işbirliğinin ve bilgi akışının sağlanabilmesi gibi görevleri üstlenir. Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (TUBİM) 2004 yılında, EMCDDA (Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi) ile ilişkilerimizin kesintisiz sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla TADOC (Türkiye Uluslararası Uyuşturucu ve Organize Suçlarla Mücadele Akademisi) bünyesinde yeni bir yapı olarak oluşturularak faaliyet göstermeye başlamıştır. 8 Ekim 2008 tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanan 2008/14163 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile TUBİM, KOM (Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele) Daire Başkanlığı bünyesinde TADOC'tan bağımsız bir şube müdürlüğü olmuştur (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2019:14).

2006 senesinden beri TUBİM; her yıl düzenli olarak bağımlılıkla mücadele noktasında sorumlu ve yetkili olan bakanlıklar, belediyeler, resmi ve özel kurum ve

kuruluşlar aracılığıyla ulaştığı verileri derleyerek "Türkiye Uyuşturucu Raporu" adıyla bir rapor hazırlayıp ilgili ulusal kurum ve kuruluşların yararlanabilmesi için onlarla paylaşmaktadır. Ayrıca elde etmiş olduğu verileri ülkemiz adına Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi (EMCDDA)'ne de sunmaktadır (Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2020).

TUBİM faaliyetlerini ve görevlerini üç başlık altında yürütmektedir: izleme, koordinasyon ve önleme.

TUBİM'in izlemeyle ilgili sorumluluklarından biri psikoaktif maddelerle mücadeledir. Bütün dünyada ve Türkiye'de, yasa dışı oldukları belirlenmiş ve yasal cezalarla kontrol edilmeye çalışılan psikoaktif (hayal gösterici, uyuşturucu, uyarıcı) maddelerden başka, bu maddelerle benzer etkilere sahip fakat yasal olarak kullanılmaları durumunda bir yaptırımı olmayan yeni maddelerin de artarak kullanılmaya başlandığı bilinmektedir (Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2020).

TUBİM'in koordinasyon görevi olarak ise; uyuşturucuyla mücadelenin daha etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ve bu alanda görev yapan kurumların işbirliklerinin sağlanabilesi amacıyla 2014 yılında yeni uygulamalara geçilmiştir. Söz konusu tarihten sonra Sağlık Bakanlığı koordinatörlüğünde uyuşturucu ile mücadelede noktasında görev yapan tüm kurumların katıldığı toplantılar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. 13/11/2014 tarih ve 2014/19 sayılı Başbakanlık Genelgesi'nde Sayın Başbakanımızın görevlendireceği Başbakan Yardımcısının Başkanlık edeceği; "Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu" oluşturulmuştur. Bu kurulun; Başbakan Yardımcısı Başkanlığında, Adalet, Gençlik ve Spor, Aile ve Sosyal Politikalar, Milli Eğitim, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Gümrük ve Ticaret, İçişleri ve Sağlık Bakanları ile Başkan'ın katılmasını uygun gördüğü kurumların üst düzey temsilcilerinin iştirakiyle düzenli olarak toplanmasına karar verilmiştir. Genelgede Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu'nun onayıyla alt kurulların da oluşturulabileceği belirtilmiş, Müsteşar Yardımcıları'nın katılacağı "Uyuşturucu ile Mücadele Kurulu", konunun uzmanlarının katılacağı "Uyuşturucu ile Mücadele Teknik Kurulu" oluşturulmuştur. Uyuşturucu ile Mücadele Kurulu toplantıları; TBMM Aile, Sağlık, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu Başkanı Başkanlığında toplanmakta ve Adalet, Gençlik ve Spor, Aile ve Sosyal Politikalar, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Milli Eğitim, Gümrük ve Ticaret, İçişleri ve Sağlık

Bakanlığı Müsteşar Yardımcılarıyla Kamu Diplomasisi Koordinatörü ve Yeşilay Cemiyeti Başkanı'nın katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Uyuşturucu ile Mücadele Teknik Kurulu toplantıları; Sağlık Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Başkanlığında, Adalet, Milli Eğitim, Aile ve Sosyal Politikalar, Gençlik ve Spor, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Gümrük ve Ticaret, İçişleri ve Sağlık Bakanlığı temsilcilerinin katılımlarıyla yapılmaktadır (Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2020).

Önleme konusunda ise TUBİM, Türkiye'nin her ilinde bulunan Madde Bağımlılığını İzleme ve Önleme Büro Amirlikleri (İLTEM) aracılığı ile belirlenen eylem ve strateji planları çerçevesinde, madde bağımlılığıyla mücadelede faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla bağımlılık meydana getiren maddelerin kullanımının önlenmesi için farkındalık artırıcı faaliyetler düzenlemektedir (Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2020).

Madde bağımlılığıyla ilgili gerçekleştirilen mücadelelerden etkili sonuçlar alabilmek için bağımlılıkla mücadele eden kurumların işbirliğinin merkezde sağlanması ne kadar önemliyse taşrada da sağlanması o kadar önemlidir. Taşrada koordinasyonun sağlanabilmesi için her ilde yerel Uyuşturucu Eylem Planlarının düzenli olarak hazırlanması ve İl Koordinasyon Kurullarının kurulması ve bu kurulların faaliyet göstermeye başlaması sağlanmaya çalışılmıştır. 2011 Haziran ayında 81 ilde İl Koordinasyon Kurulu kurulmuş, 75 ilde de Yerel Eylem Planları hazırlanmıştır. Her ilde başarılı bir sonucun alınamadığı bilinse de yerel anlamda gerçekleşen çalışmaların zamanla ülke geneli oluşması istenen koordinasyona büyük katkı sağlayacağı muhakkaktır. Bağımlılıkla mücadele noktasında yerel başarılara bir örnek olarak Bursa İl Uyuşturucu Koordinasyon Kurulu verilebilir. Kurulun aldığı kararla, 2010 senesinde Bursa İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı olarak madde bağımlılığıyla mücadele noktasında hizmet veren bir tedavi merkezi oluşturulmuştur (Türkiye Uyuşturucu Raporu, 2011:28-29).

İl Uyuşturucu Kurulu toplantılarında il bazındaki uyuşturucu arzı, ortalama bağımlı sayısı gibi konular konuşulmakta ve katılımcı kurumlar bir önceki toplantıdan bu yana madde bağımlılığıyla alakalı gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerin sunumunu yapmaktadırlar. Vaka bazında çalışmalar henüz kurullarda gerçekleştirilmemektedir. Kurullardan beklenen başarının sağlanabilmesi için vaka üzerine çalışılması oldukça

önem arz etmektedir. Yine kurulda tanışma, iletişim kurma gibi faaliyetler olmamakta, oldukça resmi bir ortamda toplantılar gerçekleştirilmektedir. Bu durum paydaş kurumlarda bağımlılıkla alakalı çalışan uzmanların birbirleriyle işbirliği ve iletişim kurmalarını önlemektedir. Bir kuruma başvuran bir bağımlıyla alakalı başka bir kurumdan destek alınması gerektiğine karar veren uzman direk olarak bağlantı kurup yardım alacağı kimse olmadığından gerçekleştirmek istediği hizmete bürokratik yollarla ulaşmaya çalışmaktadır. Bu da uzun zaman aldığından, gerekli olduğunda danışana ulaştırılamayan hizmet, gerçekleştirildiğinde danışan açısından artık bir önemi kalmamış olabilmektedir.

GADEM (Gençlik ve Aile Destek Merkezi), Bursa Büyükşehir Belediyesi Sağlık İşleri Daire Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığıyla mücadele eden ve başvuruda bulunan bağımlılara danışmanlıklar sunan bir merkezdir. Bursa İl Uyuşturucu Koordinasyon Kurulu'nun almış olduğu kararla 27 Ağustos 2015 tarihinden bu yana il merkezi ve 17 ilçede ile bağlı koordinatörleri aracılığıyla hizmet vermektedir. Sosyolog, psikolog ve sosyal çalışmacılardan oluşan uzman ekiple yaş sınırı gözetmeksizin bağımlılara ve ailelerine danışmanlık hizmeti sunan merkez tüm Türkiye'ye örnek teşkil edecek çalışmalara imza atmaktadır. Dernek Bursa da bağımlılık yapan yasadışı uyuşturucu maddelerle mücadele etmekte, koruyucu ve önleyici çalışmalar yapmakta, madde bağımlıları ve bağımlı ailelerine yönelik olarak bireysel görüşmeler ve grup rehberlik çalışmaları yaparak psiko-sosyal rehabilitasyon sürecine destek olmaya çalışmaktadır (Karaman, 2017:79-80).

Yine yerel uyuşturucu ile mücadele çalışmalarına Mersin valiliğine bağlı olarak hizmet veren uyuşturucu bağımlılığını önlemek, bağımlıları yeni psikolojik metotlar ve rehabilitasyon teknikleriyle tedavi etmek amacıyla kurulan Mersin Hayata Bağlananlar Derneği (MERBADER) örnek olarak gösterilebilir. Derneğin asıl amacı kuracak oldukları rehabilitasyon merkezi ve ekolojik köy sayesinde madde bağımlılarını ilaç kullanmadan tedavi edebilmektir (Merbader, 2020).

Antalya'da kurulan Ayık Yaşamda Buluşalım Derneği (AYBUDER), derneğe başvuran bağımlıları ilaç kullanmadan tedavi etmeye çalışıyor. Hiçbir şekilde ilaç kullanılmayan dernekte, danışanların özgüvenleri geliştirilerek, sorumluluk bilinci aşılanmaya çalışılıyor ve kendilerini kötü alışkanlıklardan uzak tutacak hobiler

edinmeleri sağlanmaya çalışılıyor. Belirli bir dönemde 20-30 yaş arasındaki 10 bağımlı danışana ücretsiz olarak hizmet sunuluyor. Her danışanla özel olarak ilgilenebilmek amacıyla danışan sayısı artırılmıyor. Derneğin kurucusunun eski bir bağımlı olması ve dernekte çalışan eğitmenin de bağımlılık geçmişinin bulunması danışanları daha iyi anlamalarını ve yönlendirmelerini sağlıyor. Bağımlılığın kişilere vereceği zararlar ve bağımlılıktan kurtulma yollarını anlatırken kendi geçmiş yaşamlarından örneklerden yola çıkıyorlar. Danışanlarla dernek yönetiminin aile gibi olduğu dernekte danışanların sosyal hayatlarının kısıtlanmadığı bir tedavi şekli uygulanıyor (Aybuder, 2020).

2013 senesinde İstanbul'da hayırseverlerin desteğiyle Bağımsız Yaşam Derneği (BAY-DER) kuruluyor. Derneğin amacı madde bağımlılığıyla alakalı koruyucu önleyici ve rehabilite edici çalışmalar gerçekleştirmek olarak açıklanıyor. Dernek amaçlarını gerçekleştirmek için bağımlılık konusunda profesyonel eğitmenlerden destek almakta ve bağımlılıkla mücadele eden diğer kuruluşlarla ortak çalışmalar gerçekleştirmektedir. Dernekte bağımlılara yönelik eğitimler verilmekte, rehberlik ve danışmanlık faaliyetleri gerçekleştirilmekte, tedavi, rehabilitasyon çalışmaları yapılmaktadır. Dernekte genel koordinatör, psikolog, bağımlılık danışmanı, değerler eğitmeni, hizmet elemanı, sekretarya ve proje asistanı görev yapmaktadır. Danışanlara daha çok ayaktan danışmanlık hizmeti veren derneğin 10 kişilik yataklı rehabilitasyon birimi de vardır. Bu birimde spor salonu, yemekhane, müzik, resim atölyesi, sohbet salonu ve çok amaçlı salon bulunmaktadır (Karaman, 2017:81-82).

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olarak 2008 senesinden bu yana hizmet veren Oya Bahadır Yüksel Gençlik Merkezi, Çocuk ve Ergen Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi bölgede madde kullanan 13-18 yaş arası gençlerin tedavi ve rehabilitasyonu sağlamaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Merkezin temel amacı madde kullanan çocuk ve gençleri maddeden arındırarak ve zihinsel, fiziksel, ruhsal ve akademik ihtiyaçlarını gidererek toplumsal yaşama yeniden katılmalarını sağlamaktır (Berkcan ve Akdoğan, 2015:165).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA VE KURTULMADA DEĞERLER EĞİTİMİNİN ROLÜ

3.1. MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA ÖZ-YETERLİĞİ

Öz-yeterlik kavramı 1977 senesinde Albert Bandura tarafından Sosyal Bilişsel Kuram bağlamında literatüre kazandırılmıştır. Öz-yeterlik "Kişinin istenilen hedefe ulaşabilmesi için gerekli olan faaliyetleri örgütleme ve gösterme yeteneği ile ilgili yargıları"dır.

Sosyal öğrenme kuramının temel kavramlarından olan öz-yeterlik kavramında bireylerin kendini yargılama kabiliyeti önemsenmektedir. Bireyler kendileri ile ilgili düşüncelere sahip olurlar ve bunları açıklayabilirler. İnsanın kendisi hakkında bilgi sahibi olması, yapmak istediği iş ile o işi yapmada ne derece yeterli olduğunu değerlendirmesi, kişinin öğrenmesini etkileyen bir süreçtir (Korkmaz, 2017:263).

Öz-yeterlik kavramı; psikoloji, eğitim, medya faaliyetleri, sağlık gibi farklı alanlar tarafından araştırmalara konu edilmiştir. Öz-yeterlik özellikle eğitimde; akademik başarı, hedef oluşturma, bellek, sorun çözme, meslekte başarı, öğretmenlerin eğitimi gibi farklı alanların konusu olmuştur. Bunun yanında psikolojide; olağan dışı korkularla mücadele, depresyon, ahlaki gelişim, girişkenlik ve sigara içme davranışı gibi klinik problemlerde de konu edilmiştir (Telef ve Karaca, 2012:172).

Öz-yeterlik inancı, kişinin sergileyeceği davranışları, içinde yer alacağı etkinlikleri belirlemesinde rol oynamaktadır. Bununla birlikte kişinin bir problemle karşılaşması durumunda, problemin üstesinden gelmek için ne kadar uğraş göstereceği ve ne derece sebat edeceğinin yordayıcısıdır (Alabay, 2006:32).

Bandura'ya (1994) göre kişinin öz-yeterlik bilinci birçok hareketini başlatmasını ve direnerek devam ettirmesini sağlamaktadır. Öz-yeterlik herhangi bir konuda kişinin kendine güvenmesi ve bu konudaki kabiliyetlerinin bilincinde olması demektir. Kişinin bir eylemi başlatmasında, başladığı eylemi sürdürecek içsel motivasyonu kendisinde bulmasında en etkili faktörlerden biri öz-yeterlik inancıdır.

Bireylerin kendi yeterlikleri hakkındaki yargı ve inançları ile çevresindekilerin onların yeterliğine ilişkin yargı ve inançları her zaman örtüşmeyebilir. Bu da öz-yeterlik inancının nesnel gerçekleri yansıtmaktan çok öznel bir değerlendirme olduğuna işaret etmektedir. Genel anlamda, bireyin sahip olduğu yeterliklerini, bir görevin gereklerini yerine getirebilmek açısından ne düzeyde yeterli gördüğü, öz-yeterlik inancı olarak tanımlanmaktadır. Bu inanç, bireyin yeterliklerine dair yaptığı kapsamlı bir değerlendirme ve yargının sonucunda ortaya çıkar. Birey, içinde bulunduğu ortamın gerekliliklerine cevap verebilmek için sahip olduğu yetenekleri ve becerilerini, kişilik özelliklerini, bilgi ve deneyim düzeyini, motivasyonunu, kısacası yeterliliklerini irdeler. Bir görev, faaliyet ya da durum için yeterli olduğuna inanırsa, harekete geçebilir. İşte kişinin yeterlilikleri ile ilgili bu inancı, öz-yeterlik inancıdır ve bu açıdan da bakıldığında, son derece önemli bir güdüleyici olabilir (Kıvılcım, 2014:17-18).

Öz-yeterlik belli bir konuda kabiliyetli olmak değil, bireyin bu konu ile ilgili kendi repertuarına olan inancına denk gelir. Örneğin birey ne kadar yetenekli, becerikli olursa olsun öz-yeterliği düşük ise bu kabiliyetlerini sergileyemeyecektir. Bu kavram; bir fiilin planlanması, kişinin kabiliyetlerinin bilincinde olması ve organize olması, karşılaşacağı güçlüklerin yanında elde edeceği getirilerin de düşünülmesi sonucunda oluşan motivasyon düzeyi gibi unsurları içerisinde barındırır. Kuvvetli bir öz-yeterlik bireysel gelişimin hızını artırdığı gibi çeşitli beceriler edinmeyi de olumlu etkiler. Geçmişte yaşanan olumlu tecrübeler, bireysel benzerlik gösterilen diğer kişilerin başarı öyküleri, etraftan gelen pozitif dönütler ve pozitif duygulara yol açan durumlar bireyin öz-yeterlik inancını pekiştirirler. Birey bir fiili gerçekleştirdiğinde ve başarısız olduğunda eğer öz-yeterliği yüksek ise problem çözme basamaklarındaki eksikliğe odaklanır. Tam zıttı olarak öz-yeterliği düşük ise bu durumu kendi ile ilgili bir yetersizliğe bağlama eğilimindedir (Yıldırım ve İlhan, 2010:302).

Öz-yeterlik, kişinin bir işi başarmak için organize olması, başaracağına dair kendisine olan güvenidir. Kişi yetenek ve sınırlarının farkında ise, yöneldiği işi yapabileceğine dair kendisine güvenmektedir. Kişinin bu inancı, kendisini tanıması, tecrübelerinden edindikleri ve gayretleriyle alakalıdır. Öz-yeterliği yüksek olan birey, kendisi için gerçekçi hedefler belirlemekte ve bu hedeflere ulaşabilmek adına kendine uygun araştırmalar yapmaktadır. Gerçekleştireceği hedefler doğrultusunda plan yaparken beklenti ve yeteneklerini de göz önünde bulundurmaktadır. Amacına ulaşmak için

harcaması gereken çabanın farkında olan ve olası riskler ve problemlerle başa çıkma noktasında kendisini güçlü bulan bireylerin öz-yeterlik algılarının yüksek olduğu söylenebilir (Zimmerman, 2000:82-91).

Öz-yeterlik kişilerin kendileriyle ilgili algılarıdır. Hangi alanda başarılı olup, hangi alana ilgisinin az olduğu, iradesinin ne derecede güçlü olduğu gibi konularla alakalı kendisine ilişkin fikirlerinin tamamıdır. Öz-yeterlik bireysel bir değerlendirme olduğundan doğru olmama ihtimali de vardır. Kişinin kendi kapasitesini değerlendirirken objektif davranması oldukça güçtür. Kendisine güveni çok olan kişilerin kapasitesini olduğundan çok daha büyük, özgüven problemi yaşayan kişilerinse kapasitelerini olduğundan çok daha küçük değerlendirmeleri söz konusu olabilir.

Madde bağımlılığıyla öz-yeterliğin birbirleriyle bağlantılı olduğu ve birbirlerini etkilediği düşünülmektedir. Kendine güveni yüksek kişilerin olumsuz yaşantılarla başa çıkması daha kolaydır. Bu sebeple bağımlılıkla alakalı da güçlü baş etme stratejileri geliştirebilmektedirler. Bağımlılık tedavisi sonrası yaşanan yeniden madde kullanma gibi tedavi sürecini olumsuz etkileyecek tehlikeli durumlarla baş etmede de kişilerin öz-yeterlikleri belirleyici olmaktadır (Bandura, 1999:214-217).

Madde bağımlılığından kurtulma sürecinde öz-yeterliği artırmak amacı ile yapılması gerekenler:

- ✓ Küçük adımlarla büyük hedefleri gerçekleştirmeye çalışmak,
- ✓ Bireylerin eylemlerinin mesuliyetini alabilme becerisini geliştirmesi,
- ✓ Bireylere kat ettikleri başarılarla alakalı geri bildirimde bulunulması ve kişinin öz-yeterlik algısının artırılmasıdır (Larimer vd., 1999:151-160).

Öz-yeterlik algısı, uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığından kurtulmada rolü olan önemli faktörlerden biridir. Yeterliliklerinin farkında olan, kendini yeterince tanıyan kişilerin madde bağımlılığından kurtulma sürecinde daha kararlı davrandıkları, temiz kalma süreçlerini riske atacak eylemlerden uzak durmaya çalıştıkları söylenebilir. Örneğin; madde kullanılan ortamda bulunmanın temiz kalma sürecini sekteye uğratacağını bilen kişi alkol ve uyuşturucunun bulunduğu ortamlardan uzak durur.

3.2. SORUN ÇÖZMEDE DEĞERLERİN ROLÜ

Sorun; kişilerin karşısına çıkan yeni bir durumu var olan yeterlilikleriyle çözmelerinin mümkün olmadığı hallerdir. Bütün insanların, yaşadıkları çevreye uyum sağlayabilmeleri için sorun çözmeyi öğrenmeleri gerekmektedir (Senemoğlu, 2015:537).

Sorun, genel anlamıyla karşımıza çıkan engelleyici durumlardır. Sosyal ilişkiler açısından değerlendirildiğinde ortadan kaldırılmak istenen her zorluk sorun olarak kabul edilebilir. Zorlukların ortadan kaldırılabilmesi içinse insanların fiziksel ve düşünsel olarak, bu zorluklardan rahatsız olması gerekmektedir. Bu durumda insanı rahatsız eden her türlü zorluk sorun olarak tanımlanabilir.

Kişinin amacı, beklentileri, ihtiyaçları sorunu belirler. Amacı villada oturmak olan bir kişinin maddi durumu buna müsait değilse bu bir sorundur; ama bir başkası için bu durum sorun olmayabilir (Erdem, 2009:17).

İnsanlar kendi geliştirdikleri yöntemlerle sorunlarına çare bulmuşlardır. Bu yöntemler kültürün oluşumuna katkıda bulunmuştur. İnsanlar bazen sorunları kendi yöntemleriyle çözmeye çalışırken, bazen de başka toplum ve insanların çözüm metotlarını uygulamışlardır. Bu sebeple toplumlar arasında bir kültür yayılması ve buna bağlı olarak bir kültür değişmesi var olagelmiştir. Sorun çözme gücü insan uygarlığının gelişmesinin sebebi olmuştur (Erdem, 2009:17).

Sorun çözme becerileri büyük oranda kişinin toplumsallaşma sürecinde etrafındaki kişilerin sorunlar karşısındaki edimlerinden hareketle kazanmış olduğu becerilerdir. Kişi çocukluk döneminde özellikle aile içerisinde karşılaşılan sorunların aile büyükleri tarafından nasıl çözüldüğünü gözlemleyerek ve aynı sorunla karşılaştığında söz konusu çözümü taklit ederek sorunlarını çözmeyi öğrenir.

Sorunların yok olmasını düşünmek hayalciliktir. Sorunlar hayatın bir parçasıdır ve zaman zaman kendini hissettirecektir. Bu sebepledir ki sorun çözme yeteneği herkese lazımdır. Sorun çözmede karşılaşılan güçlüklerin temelinde onun sistematik bir şekilde ele alınıp incelenmemesi vardır. Konuya sistematik yaklaşılmayınca sonuca ulaşmak zor olmaktadır. Bu alanda geliştirilen yöntemler oldukça etkilidir. İnsan kapasitesini kullanabildiği zaman sorunların üstesinden gelir (Erdem, 2009:18).

Çelik ve Kabasakal'ın (2017) 76'sı geçmişte madde kullanan, 55'i hala aktif olarak madde kullanan 131 kişi üzerine gerçekleştirmiş oldukları araştırmada olumlu sorun çözme becerileri puanının maddeyi bırakmış kişilerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Madde kullanmaya devam edenlerin olumsuz sorun çözme becerisi puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Maddeyi bırakan kişilerin rasyonel sorun çözme beceri puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Madde kullanmaya devam edenlerin dürtüsel-dikkatsiz sorun çözme beceri puanlarının daha yüksek olduğu ve sorunlardan kaçınma eğilimlerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Maddeyi bırakanların toplam sorun çözme puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında madde kullanımıyla sorun çözme becerisi arasında yüksek bir ilişkinin olduğu ve madde kullanmayı bırakmanın sorun çözme becerilerini olumlu anlamda etkilediği söylenebilir.

Psikolog Rollo May der ki sıkıntı insan olmanın meslek hastalığıdır. Bu yüzden insanın olduğu yerde sıkıntının, problemin olmaması gibi bir yaşam ihtimali söz konusu değildir. Önemli olan kişinin probleminin olmaması değil, var olan problemlerini etkili bir şekilde çözebilmesidir. Problem çözme, bir amaca erişmekte karşılaşılan güçlükleri yenme sürecidir. Problem çözme akademik bir disiplin değil, bir beceridir. Yapılan araştırmalar psikolog, sosyolog, sosyal hizmet uzmanı, terapist gibi sorun çözme işi ile profesyonel anlamda ilgilenen meslek gruplarındaki kişilerin bir çoğunun sorun çözme konusundaki etkililik ortalamasının düşük olduğunu göstermektedir. Sorun çözme konusunda edinilecek olan akademik bilgiler elbette önemlidir. Ancak gerekli becerilerin kazanılamaması durumunda bu bilgiler etkili bir şekilde harekete geçirilememektedir. Problem çözme becerisini edinmek zaman ve pratik gerektirir. Bu durumu bisiklet sürme ya da araç kullanma becerisi gibi düşünebiliriz. Araç kullanmayla alakalı tüm teknik bilgilere sahip bir şoför adayının ilk trafiğe çıkış deneyiminde problemsiz araç kullanma ihtimali yoktur. Ancak vazgeçmeyip denemeye devam ettiğinde profesyonel bir şoför olabilecektir. Her trafiğe çıkışta hatalarını daha da azaltacaktır.

Kişilerin madde kullanmaya başlama sebepleri dikkate alındığında pek çoğunun sorunlarına çözüm aramak ya da çözemediği sorunlarından uzaklaşmak, onlar üzerine düşünmemek amacıyla madde kullanmaya başladığı görülmektedir. Madde kullanımıyla birlikte sorunları iyice artmakta bu da daha fazla madde almalarına ve bağımlı olmalarına sebep olmaktadır. Sorunlarını etkili yöntemlerle çözebilen, onlardan kaçmak yerine

yüzleşebilen bireyler yetiştirmenin madde kullanımını önleme açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

3.3. BİR DEĞER OLARAK AİLE VE MADDE BAĞIMLILIĞI

Aile, karakter-değerler ve ahlak eğitiminde ilk ve en önemli noktadır. Aile içinde yetişen çocuklar okula gitmekte, okulda edindiği bilginin yanında evde öğrendiği olumlu veya olumsuz davranışları okulda arkadaşlarıyla paylaşmaktadır. Sokakta ve sosyal ortamlarda yine ailelerin yetiştirdiği bireyler birbirleri ile iletişim kurabilmekte veya kuramamaktadır. Edinilen tecrübe ve gözlemlere göre aileler çocuklarını doğru, iyi, ahlaklı, değerli, karakterli, vicdanlı, adaletli vb. olumlu özelliklerle yetiştirirlerse bu durum çevrede ve okulda olumsuz davranışların azalmasını sağlamaktadır. Aile yapısı ne kadar sağlamsa toplumsal düzen de o kadar sağlamdır. Onun için aile yapılarının yozlaşmadan, yıpranmadan, çarpıklıktan uzak tutulması gerekmektedir (Ulusoy, 2019:161).

Aile, çocuğun sosyalleşmesini ve kişiliğini oluşturmasını sağlayan, her daim bu işlevini koruyan sosyal bir kurumdur. Sosyalleşme çocuğun kalıtımsal özelliklerinin yanında çevresindekilerle etkileşim süreci, ailesi tarafından kendisine öğretilenlerle gerçekleşmekte ve çocuk toplumsal kültüre ayak uydurabilmektedir. Başka bir ifadeyle dengesi bozulmamış bir aile ortamı, çocuğun sosyalleşmesi için en uygun ortamdır. Ailenin sosyal konumu, kültürel seviyesi, eğitim düzeyi ve yaşantıları sosyalleşme üzerinde belirleyici olacak kadar etkilidir (Akyüz, 1991:223).

Ahlak ve değer eğitimi toplumun en küçük üyesi olan bireyden başlayarak, aile, mahalle, şehir ve insanlığın tümüne şamil önemli bir unsurdur. Sağlıklı bir toplumun oluşumunda en önemli rol, aslında birey ve aileye düşmektedir. Ahlaki değerlerin korunması ve bunların nesilden nesile aktarımı noktasında en önemli unsur olan aile kurumunda ortaya çıkan olumsuz bir takım değişiklikler toplumsal hayatı da etkileyecek bir boyut kazanmıştır. Bunda şehirlileşmenin artması ve çekirdek aile yapısının hâkim olmasıyla geleneğin bir takım unsurlarının hayatımızdan çıkmasının etkisi büyüktür. Tüm bunlara ilave bir şey de teknoloji ve hayatın içindeki hızın insanları birbirinden ayırmasıdır (Kaymakcan vd., 2012:491-492).

Ailenin çocuk üzerindeki etkisi, doğumdan önce başlar. Ailenin, o çocuğa karşı istekli ya da isteksiz oluşu, gerek ruhsal gerekse ekonomik yönden bu çocuğun gelişimine hazır olup olmaması ve çocuktan beklentileri o çocuğun yaşantısını, ilk izlenimini ve çevresi ile olan duygusal iletişimini önemli ölçüde etkilemektedir. Aile üyeleriyle olan ilişkiler, çocuğun diğer bireylere, nesnelere ve tüm yaşama olan tutumlarının temelini oluşturur (Dolu, 2012:279).

Aile, çocuğun dünyaya getirilmesi ve beslenip korunarak yetiştirilmesinin yanında, onun güvenlik, sevgi, saygı, ait olma ve paylaşma gibi psikolojik gereksinimlerinin de en iyi karşılandığı yerdir. Aile bir ilişkiler sistemidir. Kişiler arası ilişkileri kapsayan belli kuralları olan bir düzendir. Birey, önce aile içinde kendi kimliğini oluşturur. Karşılıklı sevgi, güven, dayanışma duyguları, aileyi bir arada tutabilmektedir. Çocuk, sağlıklı gelişimini ancak aile içinde sürdürebilmektedir. Yapılan araştırmalar, ana babaların çocuklarına karşı gösterdiği tutum ve davranışların, onların olumlu ya da olumsuz karakter, kişilik ve kimlik sahibi olmalarında en önemli etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Olumsuz kimlik sahibi olmanın ilk ve en önemli durağı, bu nedenle ailedir. Ailede, sağlıklı gelişim sağlanamazsa, her türlü suça yönelen bireylerin yetişeceğini akılda çıkartmamak gerekir (Dolu, 2012:280).

Çocuğu hayata hazırlayarak ona temel ahlaki ve dini değerleri kazandırmaya çalışmak, ailesinin sorumluluğudur ve bunlar çocuklarına kazandıracakları en önemli yeteneklerdir. Bir hadisi şerifte peygamberimiz, 'Bir babanın çocuklarına verebileceği en kıymetli armağan eksiksiz bir terbiyedir.' diyerek çocukların ailesi tarafından ahlaki yönde eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çocuğun eğitilmesi hususu anne ve babanın çocuğuna karşı sorumluluğu, çocuğun da ana-babası üzerindeki bir hakkıdır. İslam'a göre ailenin esas amacı, salih evlat yetiştirmektir. Kur'an ve hadisler, Müslüman ailelere çocukların dini ve ahlaki eğitimleri konusunda sorumluluklar yüklerken, sosyal bilimciler de değerler eğitiminde en etkili yerin aile ortamı olduğunu kabul etmektedirler. Bu alanda yapılan çalışmalar, çocuklara dini ve ahlaki değerlerin kazandırılmasında en önemli görevin ailelere düştüğünü, ikinci olarak kişisel kanaatlerin bu konuda etkili olduğunu ve son noktada da okulun etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sebeple, günümüzde değerler eğitimi konusunda ailenin önemli olduğu vurgulanmakta, gelecekte bu eğitimin aile kökenli olarak planlanması gerektiğini savunulmaktadır. Örneğin Amerikalı bir din eğitimcisi olan James Lee, potansiyel olarak en kapsamlı ve en başarılı değerler

eğitiminin, aile temelli gerçekleştirilen eğitim olduğunu savunmaktadır. Çünkü insan hayatı, en derin ve bireysel seviyede aile içinde yaşanmaktadır. Bu durum parçalanmış aileler için bile geçerlidir. Psikolojik veriler, dünya çapında tüm kültürlerde, kişinin değer ve tutum yapısının 2-6 yaş arasında oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu dönem sosyal ve ahlaki bilgi gelişiminin çok hızlı olduğu bir dönemdir ve bu dönem büyük ölçüde aile içinde geçirilmektedir. O bakımdan aile hayatı ve aile temelli değerler eğitimi, fazlasıyla önemli görülmektedir (Köylü, 2016:112).

Ailede verilen değerler eğitiminden alınan verimin yüksek olmasını sağlayan en önemli etkenler, örgün eğitimdeki zorunluluğun burada olmaması, gönüllü olarak çocukların aile içerisinde değerleri içselleştirmesi, spontane ve kesintisiz olmasıdır. Örgün eğitimdeki devam mecburiyeti ve puanlandırılma kaygısı, çocuklara çok çekici gelmemektedir. Bundan değerler eğitimi de olumsuz etkilenmektedir. Ahlak ve din alanındaki eğitmenler, değerlerin yalnızca aile tarafından kazandırılabileceğini savunmaktadırlar. Çünkü çocuklar kendilerini aileleriyle o kadar özdeşleştirirler ki, ailedeki şahısların duygu, fikir, düşünce ve yaşam tarzlarını örnek alarak onlar gibi olmaya çalışırlar. Çocuklar için aile, ilişki kurduğu kişilerin uygulamalarını, değerlerini ve normlarını değerlendirmede kullandığı ilk referans grubudur (Köylü, 2016:112).

Çocuklara verilecek olan değerler eğitiminin yalnızca içerisinde nelerin olacağı değil, hangi yöntemle verileceği de aileleri tarafından belirlenir. Aile çocukların olaylar karşısındaki sergileyecekleri davranış ve tutumların oluşturulması sürecinde onlara rol model olur. Çocukların aile içiresinde dini ve ahlaki gelişimlerinin sağlanması, davranış, fikir ve duyguların çocuklarla sürekli paylaşılması ve onların fikirlerinin de dinlenmesiyle olur (Köylü, 2016:113).

Her şeyden önce şu bir gerçektir ki etkili bir değerler eğitimi için, sağlıklı, istikrarlı, etkili iletişimin olduğu, huzurlu bir aile ortamına sahip olmak gerekir. Aile bireyleri arasında geçimin olduğu, sakin bir aile ortamı olmadan, çocuklara bazı değerleri kazandırmak mümkün değildir. ‘Sevginin, saygının ve hoşgörünün kısacası huzurun olmadığı yerde bülbüller susar, goncalar açmaz.’ Aile içerisinde karşılıklı güven ve dayanışma varsa, çocuğun şahsiyetini olumsuz etkileyecek aile dışı ortamlar devre dışı kalır. Sevgi ve güven duygusunun baskın olduğu aileler, çocuklar için dış dünyadaki üzüntü ve kaygılardan kurtulmalarını sağlayacak bir sığınaktır (Köylü, 2016:113).

Diğer eğitim alanlarında olduğu gibi değerler eğitimi konusunda da çocuğun biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişim özelliklerini dikkate almak gerekir. Çocukların gelişim dönemlerini ve özelliklerini bilmek, verilecek olan değerler eğitiminin başarısını da olumlu yönde etkileyecektir. Eğer bu gelişim dönemleri bilinmezse, çocuğun yaptığı bazı davranışlar, aile bireyleri tarafından ahlaksızlık olarak algılanabilir (Köylü, 2016:117).

Ögel ve Erol (2005) çocukların madde kullanmasını önlemek ve çocukları bağımlılık konusuyla alakalı bilinçlendirmek amacıyla ailelerin her yaş döneminde farklı yöntemler kullanarak çocuklarına yaklaşmalarının doğru olacağını belirtmişlerdir. Buna göre; okul öncesi dönemde çocuklara alkol, sigara ya da bağımlılık yapan maddelerle alakalı bilgi vermek doğru değildir. Bu dönemde çocukların problem çözme ve karar verme yetilerini geliştirmek, ilerleyen yaşlarda madde teklifleriyle karşılaştıklarında hayır diyebilmelerini sağlayacaktır. Bu dönemde evde kullanılan çamaşır suyu gibi zararlı malzemeler onlara gösterilebilir, gereksiz ilaç kullanmanın zararlarından söz edilebilir, zararlı ve yararlı yiyecekler hakkında çocuklar bilgilendirilebilir. 6-12 yaş arası okul çağındaki çocuklar aileleri tarafından yasal olmayan uyuşturucu maddeler hakkında ve doktor tavsiyesiyle kullanılan ilaçların faydalı aksi durumda ilaç kullanmanın zararlı olacağı konularında bilgilendirilmelidir. Çocuklara ısrarlar karşısında "hayır" deme becerisi kazandırılmaya çalışılmalıdır. Aileler çocuklarıyla vakit geçirmeli, arkadaşlarını tanımalı ve çocuklarını sosyal etkinliklere yönlendirmelidir. Ergenlik döneminde ise; aileler çocuklarının sigara, alkol ve maddelerin etkileriyle alakalı bilgilenmelerini sağlamaya çalışmalıdır. Bu dönemde gençler kişisel bakımlarını önemsediklerinden maddelerin zararlarından çok nefesin kötü kokmasına, parmakların sararmasına sebep olmaları gibi görüntüyü etkileyen yönlerinden etkilenmektedirler. Aileler çocuklarının arkadaşlarını ve onların ailelerini tanımalı, çocuklarının katıldığı etkinliklerden haberdar olmalı ve arkadaşlarıyla eğlenceli vakit geçireceği alkolsüz etkinliklerine izin vermelidirler.

Alkol ya da madde bağımlısı bir üyeye sahip olan aileler bağımlılığın tüm sonuçlarına birlikte katlanmak zorunda kalırlar. Arkadaşları ondan kaçabilir, patronu işten çıkarabilir ancak aile sonuna kadar üyesiyle birlikte olmak durumundadır. Tüm bu nedenlerden dolayı bağımlılığın bir aile hastalığı olduğu ileri sürülebilir. Ailede ipleri elinde tutan kişi kuralları koyar. Bağımlının ailesinde kural koyucu ailenin bağımlı

üyesidir. Kural koymada en güçlü kişi ailenin en işlevsiz üyesidir. Bu kurallar hiçbir zaman açıkça söylenmez. Ancak ailede herkes bunun farkındadır ve uygular. Ailedeki herkes ona karşı yapıcı davranır, bağımlı üye suçlanamaz, ailede hiç kimse bu konuyla ilgili ne hissettiğini söylemez, ailede hiç kimse kendi aralarında da başkalarıyla da bu konuyla alakalı konuşmaz (Ögel, 2001:45-52).

Ailelerin dâhil edilmediği madde bağımlılığı tedavilerinden istenilen sonucun alınma ihtimali yoktur. Bağımlılık tedavisinde başarı sürece bütüncül yaklaşmakla sağlanabilir. Bir taraftan bağımlıya yönelik ilaçlı ve psikolojik tedavi yapılırken, diğer taraftan bağımlının ailesine ulaşılmalı, onlar da süreçte üzerlerine düşen sorumlulukla ilgili bilgilendirilmelidir. Bağımlıya hangi tedavi uygulanırsa uygulansın en nihayetinde tedavi sonrası ailesinin yanına dönecektir. Ailenin bağımlı bir üyesi tedavi sürecindeyse aile içi paylaşımları artırmak, aile üyeleri arasındaki sevgi bağını güçlendirmek için tüm aile birlikte etkili zamanlar geçirmelidir. Anne, baba ve çocukların ortak olarak yapabileceği ve hepsinin zevk aldığı etkinlikler gerçekleştirmelidirler.

Ailenin bağımlılıkla mücadele noktasındaki önemi özellikle son yıllarda üzerinde durulan bir konudur. Bağımlılıkla mücadele eden pek çok kurum aileleri de bağımlılıkla mücadele sürecine dâhil etmeye başlamıştır. Madde bağımlılığına karşı toplumsal bilinç oluşturulmasında annelerin rolünün farkında olan birçok Denetimli Serbestlik Müdürlüğü'nde 20 yaş ve altı madde bağımlısı yükümlülerin anneleri ile düzenli olarak görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Bu görüşmelerde bağımlılık hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan annelere çocuklarının madde kullandığından şüphelendikleri zaman onlara karşı nasıl davranmaları gerektiği, madde bağımlılığından kurtulmaya çalışan çocuklarına bu süreçte nasıl yardım edebilecekleri gibi konularda bilgiler verilmektedir. Narkotik Şube Müdürlüğü de 'en iyi narkotik polisi anne' projesiyle hedef kitlesi anneler olan bilinçlendirme faaliyetleri düzenlemektedir.

3.4. KİŞİLİĞİ GELİŞTİRMEYE KATKI SUNAN DEĞERLER EĞİTİMİ

Karakter, bir şahsı diğerinden ayıran temel nitelikleri olup erdemleri ya da kötü alışkanlıkları ile kişiye has olan mizacıdır. Eğilimleri belirleyen karakter, kişiye eğitilme ve şuuraltı inşası yoluyla kazandırılmaktadır. Karakter eğitimi, fazilet sahibi bireyler ve toplum oluşturabilmek amacıyla gerçekleştirilen tüm çabalardır. Bir kişiden başlayarak

bütün bir toplumu inşa etmeyi hedefler. Temel ahlaki değerlerin içselleştirilmesi ve bu değerler doğrultusunda davranılması için yapılan bilinçli faaliyetlerdir. Başka bir ifade ile fertlere belli bir ahlak anlayışı ve ölçüsüne göre istenilen birtakım özellikler kazandırma ve var olan iyi özellikleri geliştirme hedefi güden bir eğitimdir. Okul ortamında verilen karakter eğitimi, yaptıkları eylemlerin sorumluluklarını üstlenebilecek ve kendilerini zora sokmayacak mantıklı tercihler yapabilecek gençler yetiştirebilmek için bu gençlerin zihinsel, duygusal ve eylemsel becerilerinin geliştirilmesi anlamını taşımaktadır (Köylü, 2016:76).

Gündelik konuşmalarda şahsiyeti oturmuş kişi, şahsiyetsiz kişi gibi ifadeleri çokça duyarız. Burada şahsiyetle ifade edilmek istenen; kişinin düşünce, duygu ve davranışlarının kalıplaşmış yani alışkanlık haline gelmiş halidir. Yani kişiyi diğer kişilerden ayıran, farklılaştıran duygu, düşünce, davranış, beden ve zihin özelliklerinin tamamına kişilik/şahsiyet denir (Ulusoy, 2019:16).

İnsanın şahsiyetinin belirli öğeleri doğuştan vardır, genetik de şahsiyetimizin oluşmasında etkilidir. Almış olduğumuz eğitim ve içinde yaşadığımız toplum ahlaki şahsiyetimizin gelişmesini etkilemektedir. Bu sebeple çocuklara, gençlere etkili bir ahlak, karakter ve değerler eğitimi verilmesi gerekmektedir (Ulusoy, 2019:17).

Karakter eğitimi kişilerin içinde yaşadığı topluma ve insanlığa faydalı olabilmesini temel alır. Toplumlarda yaşanan ahlaki problemler ve kültürel çözülmeler milli(ulusal) değerler üzerine eğilmemizi gerektirirken, dünya genelinde yaşanan ahlaki bozulma ve çözülmeler evrensel ahlaki ve insani değerleri dikkate almamız gerektiği konusunda bizi uyarmaktadır. Bundan dolayı karakter eğitimi, değerler eğitimi ve vatandaşlık eğitimi gibi alanlar, literatürdeki yerini ve önemini korumaktadır (Ulusoy, 2019:13-14).

Karakter eğitiminde belirli değerlerin öğretilmesi, davranışa dönüştürülmesi ve bireyin bu davranışları kişiliği ile birleştirmesi amaçlanır. Bunun için de bireylerin ahlaki değerleri tanıması, fark etmesi ve anlaması gerekir. Ahlaki değerleri davranışa dönüştürmüş birey karakter bakımından toplumda kabul görecek, ahlaki açıdan toplum ve yasalar önünde hatalı, suçlu ve yanlış yapan bireylerin ise karakteri hep sorgulanacaktır. İnsan yetiştirme düzenimizin temelinde karakterli bireyler ve meslek sahipleri yetiştirme anlayışı vardır (Ulusoy, 2019:151).

Madde kullanımı olan kişilerin kişilik tiplerinin incelenmesi sonucu, birçoğunda bağımlılık, aşırı güvensizlik, engellenmeye dayanma eşiğinde düşüklük, ego zayıflığı, ağır yılgınlık, panik, güçsüzlük, çöküntü ve başarısızlığı kapatabilmek için otoriteye karşı gelme, kuralları çiğneme eğilimi ve benmerkezcilik gibi özellikler olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak madde kullanma ve suç işleme eğilimi olan kişilerin, çocuğunu aşırı döven anne ve babanın var olduğu, dengesiz, düzensiz, parçalanmış ailelerden gelen kişiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bazıları kimsesizler yurdunda, sosyal hizmet kurumlarında yetişmişlerdir (Öztürk, 1988:234).

Bağımlı olmaya yatkın genel bir kişilik yapısı tanımlanmamış olsa da alkol ya da madde bağımlısı olan kişilerin dürtüsel ve yenilik arayışı içerisinde olan kişiler olduğu bilinmektedir. Bağımlı olanların kendine güveni eksik, dik başlı, kuralları çiğneyen, benliği gelişmemiş, engellerle karşılaştığında öfkelenen, kaygı bozukluğu olan, panik, güçsüz, hedonist gibi özellikleri olan kişiler olduğu bilinmektedir. Yine suç sayılabilecek davranışlar ve insanlarla ilişkilerdeki tutarsızlıklar madde bağımlılığına neden olabilmektedir. Ayrıca dürtüsel, güvensiz, kaygılı, huzursuz, nefret dolu, uyum sorunu olan ve dışadönük kişilik özelliklerine sahip kişiler madde kullanmaya başlama konusunda riskli grupta değerlendirilmektedir. Gençlerin asi, içe kapanık ve dürtüsel davranışlarının fazla olması; başarı, özgüven, yeteneklerinin farkında olma, sosyalleşme gibi davranışlarının az olmasının sigara, alkol ve madde kullanmaya erken yaşta başlamalarına sebep olduğu öne sürülmektedir.

Literatür taraması yapıldığında bağımlılığın oluşumu ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi konu edinen ve farklı sonuçlara ulaşan araştırmaların var olduğu görülmüştür. Alkol bağımlısı bir grup hasta üzerinde yapılan bir araştırmada bağımlılıktan uzaklaşma ile zarardan kaçınma arasında ilişki olduğu saptanmış, bir başka araştırmada tütün bağımlılığı ve kişilik özellikleri arasında anlamlı ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir (Sayın ve vd., 2004:17-18).

Şahsiyet bir bütündür. Ailemizden, sosyal çevremizden, okuldan, okuduklarımızdan öğrendiklerimiz, gezip gördüklerimiz, yaşam içerisindeki tecrübelerimizin tamamı toplanarak şahsiyetimizi oluşturur. Bir bilginin ya da yaşantının şahsiyetimizin bir parçası olabilmesi için tecrübelerimizle ona ulaşmış olmamız, onu kendimize mal etmemiz ve onu hazmetmiş olmamız gerekir. Şahsiyet kişiyi o kişi yapan

şeylerin bütünüdür. Şahsiyet sahibi insan ahlakı, düşünceleri, mantığı, bilgisiyle bir bütündür. Birbirine tezat tavır ve davranışlar sergilemez, fikirlerinin yönü bellidir.

3.5. AHLAKİ SORUMLULUK VE BAĞIMLILIK

Çocukluk yılları iki dönem halinde incelenebilir. İlk dönem çocuğun ailesinin yanında olduğu ya da okul öncesi eğitiminin başladığı ancak yine de daha çok aileyle irtibatlı olduğu dönemdir. İkinci dönem ise çocuğun ilkokula başladığı, aileden nispeten uzaklaştığı, sosyal hayata karıştığı dönemdir. Bu dönem ikinci çocukluk dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem ahlaki eğitim açısından oldukça mühim bir zaman dilimidir. Bu dönem öncesindeki çocukların duygusal gelişimlerinin yetersiz olması yetişkinlerin karmaşık ahlaki kurallarını algılayamamalarına sebep olmaktadır. Bu yaştaki çocukların anlam dünyalarının dar olması ahlaki kavrayışlarının da sınırlı olmasına sebep olmaktadır. Bu dönem içerisindeki çocuklara basit ahlaki eylemler öğretilebilir. Ancak ikinci çocukluk dönemi içerisindeki çocuklara artık tam anlamıyla ahlaki eğitim verilmeye başlanılmalıdır. Bu dönemde çocuklara ahlaki kavram ve kurallar öğretilmezse ilerleyen yıllarda bunların öğretilmesi zorlaşmaktadır. Bu dönemde çocuğun ahlaki kuralları içselleştirmesi ve davranışlarında bir ölçü olarak kabul edip bu kurallara göre hareket etmesi sağlanmaya çalışılmalıdır. Bu dönem ahlaki gelişimin en üst düzeyde yaşandığı dönemdir. Bu dönemdeki çocukların takibi iyi yapılmalıdır. Bu dönem her ne kadar çocuğun dış dünyaya açıldığı, sosyalleştiği dönem olsa da aile içerisindeki eğitimin de en üst seviyede devam ettiği bilinmelidir. Bu yaşlardaki eğitimin çocuğun ilerleyen yaşlarındaki düşünsel dünyasına temel oluşturduğu unutulmamalıdır (Durkheım, 2010:39-40).

Ahlaki muhakeme süreci temel anlamıyla bireyin yaşadığı olayları değerlendirirken kullandığı yargılara neyin sebep olduğudur. Bu süreçte kişinin karşılaşmış olduğu örnek olaylar içerisinden hangisini seçmiş olduğu ve bunu neden seçtiği önemlidir. Ahlaki muhakeme kavramı John Dewey tarafından literatüre kazandırılmış bir kavramdır. Kohlberg ahlaki gelişimle ilgili Piaget'in görüşlerinden etkilenmiş ve çalışmalarında ahlaki yargılama ve düşünüş kabiliyetini ön plana çıkarmıştır. Ahlaki eğitimin ahlaki yargılama basamaklarını temele alarak yapılabileceğini iddia etmiş ve ahlaki yargılama teorisinin öncüsü olmuştur. Bu teoriye göre ahlaki gelişimi kişinin bilmediği bir durumla karşılaştığında yaşadığı istikrarsızlık ve hayatında istikrarı yeniden sağlamak amacıyla

giriştiği çaba sağlamaktadır. Kişi yeniden istikrar sağlayabilmek adına farklı görüşleri de araştırarak hayatına dâhil etmektedir. Değerler eğitimi açısından bakıldığında bu teori ahlaki ikilemler yaratarak eğitime tabi olanların; güçlü bir değer modeli oluşturmalarına kaynaklık etmek ve olaylar karşısında takınmış olduğu tavırların nedenlerini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Ahlaki muhakeme gücünü geliştirmek amacıyla kişilerin karşılaşmış oldukları olaylar karşısında vermiş oldukları tepkilerin nedenleri üzerine odaklanmaları gerekmektedir. Eğitim sistemi içerisinde genelde değerler eğitimine özelde ise ahlaki yargılama gücünü geliştirecek uygulamalara ağırlık verilmesi sorunlarını kendisi çözebilen, dâhil olmuş olduğu olaylarla ilgili yorumu olan, güçlü, erdemli, sorgulayan kişi sayısının artmasını sağlar (Ulusoy, 2019:145).

Kişinin ahlaki gelişim seviyesi ile madde kullanımı, antisosyal davranışlar sergilemesi gibi durumlar arasında yüksek ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Riskli edimler kişileri doğrudan etkilediğinde kişisel bir tercih olarak kabul edilirken, antisosyal davranışlar gibi toplumu etkileyen edimler ahlaki olarak değerlendirilmektedir. Yani madde kullanımı ve diğer riskli edimlerin iyileştirilmesi ve rehabilitasyonu esnasında kişilerin istendik davranışı sergilemesi için gerekli olan kaynağın kişilerin kendisinde saklı olduğu unutulmamalıdır (Erk ve Fırat, 2018:70).

Einstein (1985), uyuşturucu madde kullanma yahut kullanmama durumunu bir değer tutumu olarak görür. Sahip olduğumuz değerler, uyuşturucu maddelere bakış açımızı etkiler ve madde kullanırken ya da kullanımı bırakma durumunda hayatımızı nasıl devam ettireceğimiz konularına bakışımızda önemli bir rol oynar.

Nucci ve arkadaşları (1991) tarafından yapılan bir alan araştırmasında madde kullanan ergenler ile kullanmayan ergenlerin uyuşturucu maddeyi nasıl algıladıkları incelenmiş ve madde kullanan gençlerin bağımlılığı ahlaki bir problem olarak kabul etmedikleri, bireysel bir problem olarak algıladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Ahlaki muhakeme kişinin doğru olanla yanlış olanı, iyiyle kötüyü, güzelle çirkini ayırt etme gücü ve doğru, güzel, iyi olanı içselleştirmesi olarak açıklanabilir. Ahlaki muhakeme yeteneğinin gelişmesi ilk çocukluk yıllarında başlar ancak okul döneminde en hızlı seviyesine ulaşır.

3.6. SEVGİ, DAYANIŞMA, SABIR/SEBAT, İLETİŞİM DEĞERLERİ VE REHABİLİTASYON

İnsanın yaratılış itibariyle başka insanlara yakınlık gösterme, kendine ve çevresindeki insanlara güven duyma, önemsenme gibi duyguya dayanan ihtiyaçları vardır. Sevgi ihtiyacı da bunlardan bir tanesidir. Fakat sevme ve başkaları tarafından sevilme duygusu diğer duyguları da etkileyen bir duygudur. Mesela kişi sevdiği kişiye aynı zamanda güvenir, ondan bir zarar göreceği duygusuna kapılmaz, kendini psikolojik olarak rahat hisseder. Sevgi duygusu kişinin kendine olan güvenini de pekiştirir. Çevresindeki insanların sevgisi insana kendini iyi hissettirir, kendisinin sevilmeyi hak eden bir kişi olduğu duygusunu yaşatır. Böylece bu duygu insanın hayatını anlamlandırmasını ve daha güzel yaşamasını sağlar. Yaradılış itibariyle insanda var olan ve önemli bir değer olarak sayabileceğimiz sevgi duygusu insanlarda farklı oranlarda bulunmaktadır. Kimi kişiler sevgi duygusunu oldukça güçlendirmişken kimilerininse bu duygusu güçlendirilmelidir (Köylü, 2016:224).

Aileler çocuklarına otoriter, sevgisiz, ilgisiz davrandıklarında çocuklar kendilerini değersiz hissederek yetişmekte ve bu durumda çocuklarına zararlı alışkanlıklar, madde bağımlılığı, kötü yönelişler hakkında öğüt verdiklerinde başarısız kalabilmektedirler. Çocukluk ve gençlik yıllarında aile içinde göremediği sevgi, ilgi, alakayı dışarıda arayan kişiler için madde bağımlılığı batağı dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Madde bağımlılığının önlenememesinin en önemli sebebi çocuk eğitimi hususunda deneyimsiz ve eğitimsiz ailelerdir. Ailelerin çocuk eğitiminde sevgi ve şefkatin olmazsa olmaz olduğunu bilmesi ve çocuklarının bu duygularını ev içerisinde tatmin etmesini sağlaması gerekmektedir. Maddeye bulaşmış çocukların bağımlılıktan arınma süreçlerinde aynı şekilde ilgi ve sevgiye ihtiyacı olduğu unutulmamalıdır. Katı tavır ve yaklaşımlar madde kullanmaya başlamış gençler üzerinde olumsuz etki yapabilir ve daha fazla maddeye sarılmalarına sebep olabilir (Başkurt, 2003:90-92).

Özellikle aile içerisinde kendini ifade etmede güçlük yaşayan genç kendini ifade edebileceği, kanıtlayabileceği dış ortamlar aramaya başlamaktadır. Genelde de bu tür boşlukta olan gençler olumsuz sosyal çevrenin içerisine düşmekte ve kötü alışkanlıklar edinebilmektedir. Gençlerin madde kullanmaya başlama hikâyeleri dikkatle incelendiğinde çoğunun aile içerisinde yeterince anlaşılmadığı, fikirlerinin dikkate

alınmadığı gibi gerekçelerle kendilerini gerçekleştirebilecekleri dış ortam arayışına girmiş olmalarının etkili olduğu görülmektedir.

Sözlük anlamı itibariyle bakıldığında sabır kavramının; sıkıntı veren, sorun oluşturan yaşantılar karşısındaki sağlam duruş, sıkıntıların sona ermesini bekleme fazileti veya olacak olan şeyleri acele etmeden beklemek anlamını taşıdığı görülmektedir (Türkçe Sözlük, 1988).

Psikolojik anlamda sabrın, hem önemli bir duygu olduğu hem de zekâ ile ilgili yönlerinin de önemsenmesi gereken bir tutum olduğu anlaşılmaktadır. Yaşantılarımız sonucu öğrendiğimiz davranışlarımız olarak ifade edebileceğimiz tutumlar, benzer yaşantılara benzer tepkiler vermemize sebep olurlar. Tutumlar açıkça gözlemlenemese de vermiş olduğumuz tepkiler üzerinden yordanabilirler (Kağıtçıbaşı, 1996:86).

İman ve sabır ilişkisi oldukça önemlidir. Sabır kişinin inancını sürdürmesinde önemli bir destekçidir. Sabır imanın duygusal boyutunun en önemli bileşenidir. Aynı zamanda sabrın güven duygusuyla da ilişkili olduğu görülmektedir. Kişinin iman ettiği yaratıcıya olan güveni, aklı kullanarak çıkararak çözülemeyecek durumlar söz konusu olduğunda kişinin rahatlamasına vesile olmakta ve aynı zamanda sebat ile sabır duygularını da güçlendirmektedir. Bundan hareketle sabrın iman içerisinde önemli bir yer teşkil ettiği ifade edilebilir (Alper, 2007:104-106).

Madde bağımlılığından arınma süreci uzun ve zorlu bir süreçtir. Bu sürecin ilk aşaması kişinin madde bağımlısı olduğunu kabul edip tedavi olmaya karar vermesidir. Bu kararı veren kişiler madde kullanmayı bıraktığında beyin fonksiyonlarında hemen bir düzelme olmaz. Düzelme uzun yıllar alabilir. Bu sebeple bağımlılıktan arınma sürecinde kişilerin olumlu sonuç alabilmesi için güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olmaları ve sabırla temiz kalma sürelerini artırmaya çalışmaları gerekmektedir. Önüne çıkan ilk engelde vazgeçen, sabredip savaşmayı sürdüremeyen kişilerin bu süreçte başarı sağlamaları zordur.

Rehabilitasyon kişinin doğuştan var olan veya yaşamı içerisinde geçirmiş olduğu bir sağlık problemi ya da kaza sonrasında ruhsal ve fiziksel özelliklerindeki kaybı gidermek amacıyla yapılan bütün çalışmaları kapsamaktadır (Seyyar, 2015:89). Buradan yola çıkılarak denilebilir ki rehabilitasyon kişinin sosyal, psikolojik ve fizyolojik yönlerini geliştirici, iyileştirici ve koruyucu bir işleve sahiptir.

Alanla ilgili çalışmalar incelendiğinde iki farklı rehabilitasyon çeşidinden söz edilebilir: “Sosyal rehabilitasyon” ve “Tıbbi rehabilitasyon”. Tıbbi rehabilitasyonla ilgili çalışmalar kapsamında bireyin fiziksel fonksiyonlarını artırmaya, iyileştirmeye yönelik yapılan çalışmalar sayılabilir. Fiziksel engeli olan kişilere yönelik gerçekleştirilen bütün iyileştirme çalışmaları bu rehabilitasyon kapsamında sayılabilir. Sosyal rehabilitasyonda kişilerin toplumsal yeteneklerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bireyin mesleki açıdan yetiştirilmesi, toplumsal ve psikolojik problemlerinin çözülmesi, hayatını idame ettirebileceği kadar maddi anlamda desteklenmesi, ailevi problemlerine yönelik çözüm önerilerinin sunulması, topluma katkı sağlayacak bir duruma gelebilmesi gibi çalışmalar sosyal rehabilitasyona yönelik yapılan çalışmalar olarak sayılabilir (Karataşoğlu, 2009:28).

Rehabilitasyon; vücudun maddeye olan ihtiyacını kontrol etmek, ayık kalma süresini uzatmak ve böylece hayat standardını artırmak için detoksifikasyon tedavisini takip eden ilaçlı veya ilaçsız şekilde yapılan psiko-sosyal tedavilerdir (Gürsu ve İşbilen, 2020:15-16). Bağımlılık tedavisi tıbbi ve psiko-sosyal olmak üzere iki boyutludur. Rehabilitasyon her iki boyutun eş zamanlı yürütüldüğü çalışmaları içerir. Bu sebeple bağımlılık tedavilerinde en etkili sonuçlar rehabilitasyon çalışmalarıyla alınabilmektedir. Rehabilitasyon hizmetlerinin bu alanda yetişmiş profesyonel kişilerce yapılan, önceden denenmiş uygulamalarla sürdürülen sosyal, psikolojik ve tıbbi iyileştirme ve geliştirme faaliyetleri olduğu belirtilebilir. Madde bağımlılarının tedavisi ve yeniden topluma kazandırılması sürecinde rehabilitasyon olmazsa olmazdır.

3.7. DİNİ İRŞAD VE MANEVİ REHBERLİĞİN BAĞIMLILIĞI ÖNLEME VE TEDAVİ ETMEDEKİ ROLÜ

Manevi rehberlik kişiye yönelik gerçekleştirilen sistemli ve uzun vadeli bir destek sürecidir. Manevi rehberliğin gayesi kişiyi güçlendirmek, kişinin kendisini tanımasını, problemlerini çözmesini, doğru ve gerçekçi kararlar almasını, yeteneklerini geliştirmesini ve çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlamaktır. Manevi rehberlik tek yönlü bir destek değildir, kişinin gerçekleştiremediğini onun yerine gerçekleştirmek değildir, kişinin bir yönüyle alakadar olmak değildir. Manevi rehberlik, kişinin hem o anki durumuyla hem de orta ve uzun süreli problemleriyle ilgilenir. Ancak uzun süreli tedavi uygulama vazifesi bulunmamaktadır (Ay, 2017:11).

Manevi rehberlik, kişilerin manevi dünyasına hitap ederken yalnızca dini değil psikolojik ve sosyal araçları da kullanır. Manevi rehberlik, kişilerin yaşamlarındaki zor zamanlarında (ceza, hastalık, kaza, ölüm, bağımlılık vb.) yanlarında olmak anlamı taşıdığından, manevi rehberler hassas ve derinlikli çalışmak zorundadır (Ay, 2017:10). Manevi danışmanlık ve rehberlik teoloji, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin ortak alanında yer alır. Bu sebeple iyi bir manevi danışman din kadar psikoloji ve sosyolojiye de hâkim olmalıdır.

Manevi rehberliğin tanımı dikkate alındığında beş kavram ön plana çıkmaktadır: Dini deliller, kişi, süreç, yardım, uzmanlık. Manevi rehberlikle kişinin kendini tanıması, yeteneklerini bilmesi, bunları geliştirmesi, güçlü ve zayıf taraflarının farkına varması sağlanmaya çalışılmaktadır. Manevi rehberlik, destek talebinde bulunan kişinin potansiyelinin harekete geçirilme çabasıdır. Doğrudan nasihatte bulunma, danışanın adına iş yapma, problemleri danışanın gayreti olmadan çözme anlamı taşımaz. Manevi desteğin süreç içerisinde gerçekleşmesi bir anda sunulabilecek bir destek olmadığını gösterir. Uzmanlık (profesyonellik) ise manevi danışmanın hem dini hem de psikolojik bilgi anlamında donanımlı olması gerektiğinin göstergesidir (Ay, 2017:11).

Manevi rehberlik:

- Kişilere tek yönlü olarak yardım etmek demek değildir, danışan ve danışmanın karşılıklı etkileşimini gerektirir.
- Ders şeklinde öğretilebilecek bilgiler değildir.
- Danışanı yargılamaz, anlamaya çalışır ve ceza vermez.
- Danışanın bütün problemlerini çözebilecek sihirli bir değnek değildir.
- Danışana acımak, onu kayırmak ya da her problemle karşılaştığında kol kanat germek gibi bir yaklaşım içerisinde değildir (Ay, 2017:12).

Manevi rehberlik bir terapi metodu olarak tanımlanabilir. Bu sebeple manevi rehberliği yalnızca dini uygulamalarla sınırlandırmak doğru değildir. Manevi rehberler danışanlarının yeteneklerini dikkate alarak onları İslam'ın ruhuna uygun şekilde yönlendirmeye çalışan meslek elemanlarıdır. Manevi rehberlik hizmetlerinden istenilen faydanın sağlanabilmesi için bu alanda çalışacak olan meslek elemanlarının hizmet öncesi eğitime tabi tutulmaları yani mesleki yeterlilik ve donanımlarının olması gereklidir.

Manevi rehberlerin hedef kitlesi bağımlı, hasta, yaşlı, yetiştirme yurdunda kalan çocuklar, hükümlü gibi toplumun dezavantajlı kesiminden oluştuğundan bu kitleye nasıl hitap edecekleri, nasıl iletişime geçecekleri konusunda eğitim almaları önemlidir. Çünkü ancak danışan ve danışman aynı dili konuştuğunda terapilerden istenilen fayda sağlanabilir.

Bütün dünyada, son dönemlerde, sosyal hizmet uygulamalarının büyük kısmını oluşturan laik danışmanlık sahasında manevi danışmanlık uygulamalarına da değer verilmeye başlandığı görülmektedir. Buna bağlı olarak bilhassa psikolojik danışmanlıkla müdahale edilen sorun alanlarına manevi danışmanlık ve rehberlikle de çözüm bulunmaya çalışılmaktadır. Uyarıcı ve uyuşturucu madde kullanımı, bireyin fiziksel ve psikolojik sıhhatini, mali durumunu, iş başarısını olumsuz etkileyerek kişisel anlamda sıkıntılar yaşamasına sebep olmaktadır. Ayrıca bireyin sosyal çevresiyle olan ilişkisini etkiliyor olması bakımından değerlendirildiğinde önemli bir sosyal sorun olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunların dışında uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımının yasalarla yasaklanmış bir eylem olması meseleye kriminal boyut da kazandırmıştır. 2006 yılı itibariyle ülkemizde uygulanmaya başlayan denetimli serbestlik tedbiriyle uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanmak hüküm almayı gerektiren bir suç sayılmasa da, yasalarla kullanımı açıkça yasaklanmış olmasından dolayı suçtur (Ayten vd., 2016:127-131).

Dini inancı kuvvetli kişilerin daha uzak durmaya çalıştığı düşünülen uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığı konusunda, son yıllarda kişiyi merkeze alan bağımlılık tedavi metotlarından biri olarak manevi rehberlik uygulamalarına verilen önem artmıştır. Kişinin bağımlılıktan kurtulma konusundaki motivasyonu sosyal, duygusal ve biyolojik koşulların elverişli olmasının etkisiyle artar. Kişinin bu konudaki isteğini artıran diğer etkenler olarak aile desteği, kariyerindeki olumlu gelişmeler, eş ve din gibi faktörler sayılabilir. Burada rehabilite edilmesi, maddeden arındırılması yönünde uğraş verilen kişinin tutunarak yaşamını anlamlandıracağı ve içinde bulunduğu arınma sürecine daha fazla önem vereceği önemli bir unsur olarak yine din karşımıza çıkmaktadır (Ayten vd., 2016:127-131).

Uyuşturucu madde bağımlılığı tedavilerinde, grup şeklinde yapılan toplumsal etkinlikler, sportif etkinlikler ve müzik, resim gibi etkinlikler iyileştirme çalışmalarına olumlu katkı sağlayan etkinliklerdir. Bu etkinliklerin yanında kişinin varlığını anlamlandırma noktasında çıktığı yolda sorularını yanıtlayan manevi rehberlik ve destek

uygulamaları tedaviden alınan verimi artırmaktadır. Madde bağımlılığı ile mücadele konusunda yapılan araştırmalarda tıbbi, toplumsal ve psikolojik etkenlerin yanında anlamlı sonuçlara ulaşılabilmesi amacıyla manevi etkenlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Uyuşturucu madde tedavisinin toplumsal, dini, bireysel, manevi, tıbbi ve bilişsel yönlerinin bulunduğu unutulmamalıdır (Akıncı, 2017:72). Kişinin iyileşme sürecinde bütün bu yönleri dikkate alınarak bir iyileştirme program takvimi hazırlanırsa daha etkili sonuçlar alınacağı unutulmamalıdır.

Uyuşturucu madde bağımlılığı tedavisinde geçmişte yapılan bağımlılıkla alakalı eğitimler ve tedaviler incelendiğinde dini boyutun sürece dâhil edilmediği anlaşılmaktadır. Ancak son dönemlerde sağlık sektöründe manevi rehberlikten faydalanılmaya başlanılmış ve alan yazında sağlıkla maneviyat ilişkisini konu edinen çalışmaların olduğu görülmektedir. Yapılan birçok araştırma manevi rehberliğin kişinin uyuşturucu madde kullanmaya yönelme ihtimalini azalttığını kanıtlar niteliktedir (Akt. Akıncı, 2017:73).

Ülkemizde madde bağımlılığına yönelik Tasavvufi eğilimli manevi danışmanlık uygulamaları incelendiğinde dini kaynaklar temelli bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Dini kaynaklarla temellendirilen programlarla madde bağımlısı üyeler grup çalışmalarıyla bir araya getirilmekte, görüş ve tecrübelerini paylaşmaları sağlanmaktadır. Bu paylaşımların rehabilitasyon sürecini olumlu etkilediği düşünülmektedir. Hem Türkiye genelinde hem de İstanbul'da bazı tasavvufi oluşumların bağımlılıkla mücadele sürecinde etkili olduğu görülecektir. Bu oluşumlar daha çok gençlere yönelik dini eğitimler düzenlediğinden genç kesimin sorunlarını anlamaları ve onlarla ilişki kurmaları kolaylaşmakta buna bağlı olarak terapi ve rehabilitasyon uygulamaları daha başarılı olmaktadır (Akıncı, 2017:83).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA BAZI ÜLKELERİN MADDE BAĞIMLILIĞININ TEDAVİSİNE YÖNELİK MANEVİ DESTEK (SPİRİTUAL CARE / VALUE EDUCATİON) ANLAMINDA DİNİ VE AHLAKİ DEĞERLERİ KAZANDIRMA UYGULAMALARI

Değerler eğitiminin 1920'li yıllarda Amerika'da karakter eğitimiyle alakalı çalışmalara dayandığı bilinmektedir. Değerler eğitimi alanında gerçekleştirilen çalışmalar 1970 yıllarında yayımlanmıştır. Değerlerler eğitimi alanındaki yayın ve çalışmaların Kirschenbaum, Rokeach, Simon, Kohlberg, How, Raths, Harmin gibi isimler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. 1990 yılından sonra ahlaki ve içtimaı değerler önemini kaybetmeye, bireysel uyum değerleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Daha sonra yaşanan toplumsal problemler değerler ve ahlak eğitimine verilen önemin yeniden artmasına sebep olmuştur. Toplumların yöneticileri, aileler ve eğitimciler yaşanan toplumsal problemlerin değerler ve ahlak eğitimiyle aşılabileceğini düşünmüş ve okullarda değerler eğitiminin verilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008:73).

Dini danışmanlık hareketinin öncüsü Anton Boisen hastanelerde ruh hastalıklarından yatan hastalar ile ilahiyat öğrencilerini "Klinik Dini Danışmanlık Eğitimi Hareketi" adlı araştırmasıyla bir araya getirmiştir (Şirin, 2016:187). Bu çalışma ile başlatılan hareket günümüzde hastaneler, hapishaneler, cezaevleri gibi yerlerde uygulanmaya başlanmış ve günümüz dini danışmanlık uygulamalarının temelleri atılmıştır.

Bugünkü anlamıyla manevi danışmanlığın Batı menşeli olduğu ve Hristiyanlık dini kökenli uygulamalarla başladığı kabul edilmektedir. Batı'da İkinci Dünya Savaşı sonrası bir kriz dönemi yaşanmış ve bu dönemde ruhi çöküş yaşayan kişiler hayatlarının manasını sorgular hale gelmiştir. Bu yaşananlar psikolojik danışma ihtiyacını artırmıştır. Bu dönemde Batı'da psikoloji ve din arasında bağlantılar kurulmuş ve Hristiyanlık dininin başlangıcından bu yana içinde var olduğuna inanılan manevi danışmanlık alanı oluşturulmaya başlanmıştır. Din ile psikoloji arasında var olduğu iddia edilen ilişkiyle alakalı çalışmalar Amerikan Psikoloji Derneği (American Psychological Association APA) teşekkülüyle başlamıştır. Dernekte gerçekleştirilen maneviyat ve dinin psikolojiyle ilişkisi ele alan fikir paylaşımları alanın gelişimi açısından önemlidir. Bu fikir

paylaşımları neticesinde manevi danışmanlık alanıyla ilgili kuruluşlar oluşturulmuş ve yetiştirilen manevi danışmanlar aktif bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Günümüzde ABD'de daha da yaygınlaşan manevi danışmanlık hizmeti neticesinde okullar, hastane, cezaevleri, sosyal hizmet merkezleri gibi birçok kurumda dini danışmanlar tarafından talep eden kişilere hizmet sunulmaktadır (Baygeldi, 2018:9).

Modern manevi danışmanlık uygulamalarına ABD, İngiltere ve Almanya'da eş zamanlı olarak başlandığı söylenebilir. Birçoğu Hristiyanlık dini mensubu olan dini danışmanlar kurumlarda kişilere hapsedilme, sağlık, hayatlarını anlamlandırma, bunalımlarıyla baş etme gibi çeşitli konularda hizmet sunmaktadır (Baygeldi, 2018:8).

Teolojik olarak değerlendirildiğinde Hristiyanlıkta yer alan Hz. İsa'nın havarilerine 'cezaevindeyken beni görmeye geldiniz' sözleri üzerine 'Biz seni (Hz. İsa) cezaevinde görmedik, ziyaret etmedik' demişlerdir. Hz. İsa'da 'Onlardan önemi en az sayarak yaptığınız iyiliği (aslen) bana yapmış olursunuz' demiştir. Buradan çıkarılan sonuçla Hristiyanlıkta mahkûmlarla ilgilenmek teolojik bir anlam kazanmıştır (Nursal, 2002:221).

Dini Danışma (Pastoral Care): Din adamları tarafından bakıma muhtaç yaşlı, engelli ve kronik hastaların temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olmak ve desteklemek şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda kişilerin dini ve ruhsal sorunlarını çözmek amacıyla kullanılan danışma sürecini de ifade etmektedir. Dini danışma ile haham, papaz, imam, vaiz vazifelerinde bulunan din adamlarının sunduğu terapiler kastedilmektedir (Altaş, 2012:34).

Manevi rehberlik, pozitivist ve seküler sosyal hizmet uygulamalarına karşı, maneviyat ile bağlantılı olarak problemlerle başa çıkmayı hedefleyen bir yaklaşım tarzıdır. İnsanın yaratıcısı ile bağı şeklinde açıklanan maneviyat, Manevi Rehberlik anlamında iki temel üzerine kurulmuştur: Bunlar Klinik Manevi Rehberlik ve Pastoral Psikolojidir. Klinik Manevi Rehberlik metodu Amerika'lı Theophilus Boisen tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra Almanya ve Hollanda'da gelişerek varlığını devam ettirmiştir. Pastoral Psikoloji yöntemi topluluğun dinsel anlamda sorumlusu kabul edilen "Pastor" kelimesinden türetilmiştir. Pastoral Care, dini topluluk görevlisinin ihtiyacı olanlara özgü gerçekleştirdiği dini destek, tavsiyeler, manevi yardım, özel öğütler anlamını taşımaktadır (Akt. Parlak, 2019:35-36).

4.1. AMERİKA ÖRNEĞİ

İncil'de geçen "shepherd", kelimesi "çobanlık eden, rehberlik ve önderlik eden" anlamlarını içermektedir. Kelime kavramsal açıdan incelendiğinde "dini cemaatlerde sorun, sıkıntı yaşayan kişilerin kendini ifade etmesine yardımcı olan ve onların ruhî bakımdan iyileşmeleri için rehberlik eden danışman" anlamını taşımaktadır. Hristiyanlık dininin peygamberi İsa'nın ilk shepherd olduğu iddia edilmektedir. Bu peygamberin yaşantısında, dini tebliğ şekillerinde manevi danışmanlığın izlerinin olduğu savunulmaktadır. İsa'nın, insani ihtiyaçları dikkate aldığı, dini tebliğlerini bireysel ya da toplu halde insanlarla konuşarak yaptığı ve bu hareketlerinin insanları olumlu etkilediği, tebliğlerini kabul edip, manevi anlamda yenilendikleri düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Amerika'da dinî danışmanlığın, İsa'yı rol model alan din adamlarıyla başlayıp geliştiği söylenebilir (Uğurlu, 2017:2523).

Dini danışmanlık hareketi 1920-30 yıllarında Amerika kıtasında gelişerek, 1960'lı yıllarda Avrupa kıtasına sıçramış, önce Hollanda'da sonra da Almanya'da etkisini göstermiş, dini danışmanlık alanındaki uygulamalar, anlayışlar, metotlar ve eğitim yöntemlerinde ciddi değişiklikler oluşturmuştur (Ağılkaya Şahin, 2014:93).

Türkçeye dini danışmanlık olarak çevrilebilecek 'pastoral counseling' ilk olarak 1. Dünya Savaşı döneminde Amerikan ordusunda Aldred Pruden'in öncülüğünde askerlerin duyduğu manevi ihtiyaçları karşılamak amacıyla din adamlarının görevlendirilmesi ile başlatılabilecek olsa da ilk ciddi çabanın 1905'te Boston'da Emmanuel Kilisesi'nde başlatıldığı söylenebilir. Emmanuel hareketi inancın ruhunu bir terapi olarak sunmuştur. Fakat hareket çok fazla ilerleyememiştir. Yine de din ve psikolojiyi ilk birleştirme çabalarından biri olarak değerlendirilebileceğinden ilham veren bir akımdır. Manevi danışmanlık alanının teorik temellerinin, Harvard Üniversitesi öğretim görevlisi Richard Cabot tarafından 1925 yılında kaleme alınan bir makaleyle atıldığı söylenebilir. Bu makalede dini temsilcilerin, tıpkı tıp öğrencileri gibi klinik eğitimden geçmesi önerilmektedir (Karaaslan, 2016:284).

1922'de ABD'de 3 tıp fakültesi 'maneviyat ve sağlık' dersi sunmuştur. 1994'te Amerikan Psikiyatri Derneği bireylerin dini ve manevi problemlerini yeni bir mesleki uğraş alanı olarak kabul etmiştir. 2001'e gelindiğinde 125 tıp fakültelerinin 75'i bu dersi müfredatında sunmaktadır ve çoğunda ders zorunludur. Duke Üniversitesi'nden Harold

Koenig, ABD çapında tıp fakültelerinin %90'a yakınının müfredatlarında din/maneviyat dersi okutulduğunu belirtmiştir (Karaaslan, 2016:285).

Amerika'da dinî danışmanlık mesleğinin, danışmanlığın bir dalı olarak algılandığı ancak bu mesleğin kendine has özelliklerinin de olduğu kabul edilmektedir. Bu meslek grubuna dâhil olabilmek, için gerekli görülen eğitimlerin alınmış olması ve mesleğin gerektirdiği yeterliklere sahip olunması gerekmektedir. Manevi danışmanlık alanıyla ilgili farkındalığın oluşmasında en önemli faktör mesleğe kabul edilecek olan kişilerin alması gereken eğitimin içeriği ve kapsamıdır. Amerika'da bu eğitimin uygunluğuna karar veren ilk ve en yaygın kurum Amerikan Dinî Danışmanlar Kurumu (American Association of Pastoral Counselors) (AAPC)'dur (Uğurlu, 2017:2527).

ABD'de dini danışmanlık eğitimi ile alakalı bir standart bulunmaktadır. Bu standardı belirleyen kurum (AAPC) tarafından dini danışmanlık görevinde bulunmak isteyen kişilerin alması gereken derslerin; "Psikopatoloji, Psikoterapi ve Danışmanlık Teorileri, Uygulamalı Klinik Eğitimi, Davranış Bilimlerinde ve Teknolojide Araştırma yöntemleri, Kişilik ve Kişilik Gelişimi Teorileri, Evlilik ve Aile dinamikleri, Grup Dinamikleri." olduğu belirtilmiştir (Ok, 2008:508).

AAPC, dinî danışmanlık mesleğini ise şu şekilde tanımlamaktadır: 'Dinî danışmanlık, danışmanlık alanının bağımsız bir formudur. Danışman, danışanın ruhi esenliği ve gelişmesi için psikolojik anlama yöntemlerinin yanı sıra manevi kaynakları da kullanır. Bu işi yapan kişiler ise, yalnızca zihin sağlığı konusunda değil aynı zamanda din ve teoloji konusunda da eğitimli olmalıdırlar.' Dinî danışmanlık bu şekilde tanımlanırken kurumun misyonu da açık bir şekilde belirlenmiştir. Buna göre AAPC'nin misyonu; 'Bireylere, ailelere ve topluma onları maneviyatla kuşatarak ve bakım, danışmanlık ve psikoterapi yollarını kullanarak umut, ruhsal bütünlük, esenlik getirmektir.' şeklinde ifade edilmiştir (Uğurlu, 2017:2527).

AAPC bünyesinde faaliyet gösteren dinî danışmanlar çok sayıda danışanla, onların problemleri ve duygusal rahatsızlıklarıyla çok yönlü olarak ilgilenmek durumundadır. Bu ilgilenmeyi gerçekleştirirken kimi zaman dinî danışmanlık merkezlerini, kimi zaman sağlık kuruluşlarını ya da dini mekânları, kimi zaman ise danışanın özel yaşam alanını danışma alanı olarak kullanmaktadırlar. Danışmanların bir dini gruba aidiyeti zorunlu olmamasına karşın eğer aidiyetleri var ise AAPC onlardan bağlı oldukları dinî grupla ilişkilerini sürdürmelerini beklemektedir. Dinî danışmanlar mesleğin doğası gereği zaten

sağlık sistemi ile yoğun ilişkidedir. Diğer zihin sağlığı disiplinleriyle iş birliği yaparak dinî alt yapıyla bütünleştirilmiş yeni ve en etkili psikolojik metotları kullanmaktadırlar. Çalıştıkları sağlık kuruluşu izin verdiği ölçüde gerekli gördükleri durumlarda danışanlarını psikoloji ya da psikiyatri servislerine yönlendirebilmektedirler (Uğurlu, 2017:2527).

AAPC'ye göre dinî danışman teolojik bakış açısında objektif olmalıdır. Kullanacağı dinsel kaynağın danışan zihninde oluşturacağı çağrışımı kestirebilmelidir. İyi formüle edilmiş bir dinî referans terapötik açıdan danışma hizmetine güç katacaktır. Ancak bu da, dinî metin üzerinde terapötik bakış açısı ve yeteneklerle çalışmayı gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda danışmanın danışanın dinî arka planını doğru bir şekilde anlamasını da gerektirmektedir (Uğurlu, 2017:2527).

Bugün Amerika'da dinî danışmanlık psikolojik sağlık konusunda hizmet sunan temel alanlardan biridir. Dini içerikli bireysel ve grup terapisi şeklinde yürütülen hizmetler yılda 3 milyon saatten fazladır. Amerika'da dinî danışmanlığın bu denli önemsenmesinde ve bir meslek alanı olarak profesyonelleşmesinde AAPC'nin rolü büyüktür. Bugün AAPC, Protestan, Roman Katolik, Doğu Ortodoks ve Yahudi inançlarının da içinde olduğu yaklaşık 95 inanç grubunu bünyesinde bulunduran dinler arası bir teşekküldür. Bu teşekkül; mezhepler üstü, manevi değerlere, dini geleneğe saygılı ve yetiştirdiği danışmanlara hiçbir inancı ya da görüşü dayatmayan bir özelliğe sahiptir. Bu kuruluşa bağlı olarak çalışan 3000'in üzerinde dinî danışman bulunmakta, bu danışmanlar yılda 1,5 milyon saatten fazla süreyi alanda harcamakta ve 100'den fazla dinî danışmanlık merkezi için standartlar koymaktadır (Uğurlu, 2017:2530).

Manevi rehberlik ABD'de daha çok kurumlar tarafından dışarıdan alınan bir hizmettir. Tercih edilen olabilmek için manevi danışmanlar birlikte çalıştıkları dini yetkilinin onayıyla klinik danışmanlarda bulunan tüm bilgi ve becerileri elde edebilmek için eğitimler alırlar. Eğitimlerin ilk basamağını alanla ilgili bilimler olan danışmanlık, din adamlığı, psikoloji, teoloji alanlarından herhangi birinden lisans eğitimi almış olmak oluşturur. AAPC'nin onayladığı bir dini danışman olabilmek amacıyla şu belgelerden biri alınmış olmalıdır: İncil Çalışmaları (Biblical Studies), İlahiyat Uzmanlığı (Masters of Divinity), Teolojik Çalışmalar (Theological Studies) veya Maneviyat Araştırmaları (Spiritual Studies) alanlarından herhangi birinde yüksek lisans veya doktora mezuniyeti, manevi danışmanlık yüksek lisans veya doktora mezuniyetine sahip olunmalıdır. Söz

konusu mezuniyetlerin kabul edilmesi akredite olmuş üniversitelerden alınma şartına bağlıdır (Baygeldi, 2018:15).

Modern manevi danışmanlığa Amerikan'ın bir katkısı da clinical pastoral training (CPT; klinik dini danışmanlık eğitimi)'dir. Bu eğitimin manevi danışmanlık alanına en önemli katkısı dini hayatın gelişimi açısından insan ilişkilerinin önemini ortaya koymasıdır. Tecrübeye dayalı olarak öğrenme anlayışına dayanan clinical pastoral training/CPT modeli Amerika'da Boisen tarafından geliştirilmiştir. Bu modelin pastoral psikolojideki asıl değerini kazanmasını sağlayan Amerikan manevi danışmanlık hareketi öncülerinden Boisen'in öğrencisi Hiltner'dir. Hiltner pastoral danışmanlıkla belirli bir yöntemle gerçekleştirilen manevi danışmanlık görüşmesini ifade eder (Ağılkaya Şahin, 2018:44-45).

Toplum açısından değerlendirildiğinde Amerika'da manevi danışmanlık mesleğine önem verildiği ve dini danışmanların mesleki yeterliliklerine güvenildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Bunun en önemli sebebi resmi manevi danışman olabilmek için başarıyla tamamlanması gereken eğitim programlarının alana hâkim olmayı mümkün kılmasıdır. Amerika'da resmi anlamda dini danışman olabilmek için dini literatüre hakim olmanın yanında; Psikopatoloji, Psikoterapi ve Danışmanlık Teorileri, Uygulamalı Klinik Eğitimi, Davranış Bilimlerinde ve Teknolojide Araştırma yöntemleri, Kişilik Gelişimi Teorileri, Aile dinamikleri, Grup Dinamikleri gibi eğitimleri de almış olmak ve psikolojik metotları kullanarak terapi yapabilmek gereklidir.

Yapılan literatür taraması sonucu Amerika Birleşik Devletleri'nde rehabilitasyon alanında din ve maneviyattan faydalanma uygulamalarına 1. Dünya Savaşı döneminde askerlerin duyduğu manevi ihtiyaçları karşılamak amacıyla din adamlarının görevlendirilmesi uygulaması ile başlandığı bilgisine ulaşılmıştır. 1925 yılı itibariyle ise manevi rehberlik hizmetlerinin kurumsallaşmaya başladığı görülmektedir. Ülkemizde ise manevi rehberlik 1950'li yıllarda dile getirilmiş ancak 2003 yılında Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının açılmasıyla resmi kurumlar aracılığıyla uygulanmaya başlanabilmiştir. Türkiye'de manevi danışmanlık hizmetini kurumsallaştırma çabaları halen sürmektedir. Bunun nedeni olarak bu hizmetle alakalı bilimsel kaynakların ve deneyimin yeterli olmaması gösterilebilir. Ülkemizde bu alanla ilgili uygulamalar yakın tarihte başlamasına rağmen DİB'in bu alanda görev yapacak personeline yönelik gerçekleştirdiği hizmet öncesi eğitimler, açılan manevi danışmanlık eğitimleri ve yüksek

lisans programları sayesinde alanla ilgili profesyonelleşmenin hızla sağlandığı söylenebilir.

4.2. KANADA ÖRNEĞİ

Kanada manevi bakım çalışmalarının ABD ile çok yakın geliştiği bir ülkedir. Birçok Kanadalı manevi danışman CPT eğitimlerini ABD'de almıştır. Hastanelerde dini bakıma dair çalışmalar 1949 yılında Ontorio Akıl Hastanesi'nde başlamıştır. 1960'lı yıllarda yani sivil toplum kuruluşlarının kurulmaya başladığı yıllarda manevi bakım hizmetleri en büyük ivmeyi kazanmıştır. Kanada'da manevi bakım hizmetleri 1982 yılında yasalaşmış, bölgesel uygulama standartları, çalışanlar için el kitabı gibi çalışmalar 1990'lı yıllarda başlamış ve yıllar içinde birçok kez revize edilmiştir. 400 saatlik CPT eğitim programı ise 1983'te Arthur Churchill'in çalışmaları ile Western Memorial Regional Hospital'de başlatılmıştır. İlk süpervizör 1984'te göreve başlamıştır. 1992-93 yıllarında ise CPT ihtisas programı hayata geçirilmiştir (Karaaslan, 2016:286-287).

4.3. İNGİLTERE ÖRNEĞİ

İngiltere için manevi bakım hizmetlerinin tarihçesi bazı kaynaklarda 1863'e kadar götürülse de Anglikan Kilisesi'nin 10 yılda bir düzenlenen ana problem başlıklarının görüşüldüğü toplantılara Amerika'dan gelen din adamlarının şifa konusunu gündeme getirmeleri ile tartışılmaya başlandığı 1908 yılı resmi tarih olarak kabul edilebilir. Manevi bakımın hastanelerdeki uygulaması da 1900'lü yıllara dayanmaktadır. Curchill tarafından atanan William Beveridge 1942'de sosyal sağlık ve sigortalar konulu meşhur raporunda manevi bakıma da yer vermiştir. Dönemin sağlık bakanı tarafından 1946'da bu rapor yasalaştırılmıştır. 'Hastaneler, hastaların ve çalışanların manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına özel önem vermelidir' açıklamasını yapan sağlık bakanı National Heath Service(NHS-Ulusal Sağlık Hizmeti) bünyesinde 5+2 yıllık sözleşme ile 28 manevi bakım uzmanını göreve alır. 1968 yılında uzman sayısı 28'den 56'ya yükseltilir. 1970 yılında tüm manevi bakım uzmanları sağlık bakanlığının emekli sandığına dâhil edilir. 90'lı yılların ikinci yarısından itibaren manevi bakım hizmetlerinin daha geniş bir alana yayılmasına daha çok önem verilir (Karaaslan, 2016:287-288).

İngiltere'de 15 Haziran 2012 askeri manevi danışmanlığın düzenlenmesi üzerine alınan kararda askeri manevi danışmanların statüleri ve atamaları ele alınmıştır. Bu yasa çerçevesinde ordu kuvvetleri bünyesinde Katolik, Yahudi, Protestan ve Müslüman dinlerinin her birinin askeri manevi danışmanlık uygulaması kurulmuştur. Manevi danışmanlık müessesesi bir Komutan Manevi Danışman idaresinde yönetilmektedir. Her dinden bir Yardımcı Komutan Manevi Danışman her ordunun kuvvet komutanının ve jandarma genel müdürünün yanına yerleştirilir. Her dinden bir Savunma Birimi Manevi Danışman her savunma ve güvenlik birimi genel komutanının yanına yerleştirilir. Askeri manevi danışmanlar ordu ve orduya bağlı birlikler tarafından talep geldiğinde personele dini destek sağlarlar (Tınmaz, 2019:11).

İngiltere'de 1772 senesinde ortaya çıkan utilitarian anlayışla birlikte cezaevlerinde manevi rehberlik hizmetlerinin de geliştiği söylenebilir. Bu anlayışla ceza infaz kurumlarında din, dini değerler ve cezaevi vaizlerine verilen önem artmıştır. Viktorya dönemi (18-19. Yüzyıl) cezaevlerinin dini temelli kurumlar olarak yapılandırıldığı, çoğunda büyük veya küçük bir kilisenin olduğu, Hristiyanlık ve utilitarianism felsefesini temel alarak fazilet ve erdem öğreten kurumlar oldukları bilinmektedir. Cezalandırma anlayışında, yararcı anlayış ve reformistlerle birlikte değişim yaşanmış, vücutlara zarar verilmesi anlayışından uzaklaşılarak ruhların iyileştirilmesine doğru bir geçiş süreci başlamıştır. Sekülarist anlayışın 20. yüzyılda kabul görmesi cezaevlerinde, cezaevi vaizlerine verilen önemi azaltmış ancak 21. yüzyıldan sonra cezaevi vaizleri yeniden önem kazanmışlar, görev ve sorumlulukları sürekli yenilenmiştir. Örneğin 1952 yılında yürürlüğe giren Hapishane Yasasında (The Prison Act) bir cezaevinde üç çalışanın mutlaka bulunması gerektiği belirtilmiştir. Bunlar cezaevi müdürü, doktor ve cezaevi vaizidir. 1995'li yıllarda ise İngiltere ceza sistemine onarıcı adalet (restorative justice) anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Onarıcı adalet, suç sonrası ortaya çıkan problemleri ve bunların gelecek zamandaki etkilerini, bütün tarafların katılımıyla ortadan kaldırmayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Onarıcı adaletin temel prensipleri olan iyileştirme, zararı onarma, yaptığından pişmanlık duyma, telafi etme, uzlaştırma gibi ilkeler göz önüne alındığında İslam, Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm, Hinduizm ve Sihizm gibi dünya dinlerinde bu prensiplerin var olduğu görülecektir (Işık, 2016:215-236).

İngiltere'de onarıcı adalet anlayışının temel ilkeleri dikkate alınarak dini temele alan programlar geliştirilmiş, hem cezaevlerinde hem de dışarıda tutuklu ve hükümlülerin

yararına uygulamaya konulmuştur. Cezaevlerinde onarıcı adalet kapsamında Mağdurun Farkında Olma (Victim Awareness), Adaletin Farkında Olma (Justice Awareness), Ceza İnfaz Kurumunda Şartları İyileştirerek Mahkûmları Destekleme (Supportin Offenders through Restoration Inside) gibi programlar uygulanmaktadır. Ceza infaz kurumu dışında ise Toplum Vaizliği (Community Chaplaincy)ve Hapishane Derneği (Prison Fellowship) gibi programlarla onarıcı adalet kapsamında hükümlülere sosyal hayatta dini destek sağlanmaya devam edilmektedir (Işık, 2016:215-236).

Mağdurun Farkında Olma programı haftada bir kez, 2.5 saat süren altı oturumdan oluşmakta, Hristiyanlık dinine bağlı olan Çınar Ağacı (Sycamore Tree) onarıcı adalet merkezinde uygulanmaktadır. Bu programın ilk amacı mağdurun farkına varmayı sağlamak, daha sonra da işlenen suçun mağdur, suçlu ve toplum üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Prison Fellowship (Hapishane Arkadaşlığı) kuruluşu tarafından, 20 kişilik hükümlü gruplarına, 6 hafta boyunca uygulanmaktadır. Program İncil'de geçen Zacchaeus ve Hz. İsa arasında yaşanan bir hikâyeyi temele almaktadır (Işık, 2016:215-236).

Adaletin Farkında Olma adlı program Londra'da bulunan Müslüman kuruluş Rahman Akademisi tarafından geliştirilmiş ve aynı kurumca uygulanmaktadır. Program, üç İlahi dinde de ortak olan Yusuf (a.s.)'un kıssasını temele almaktadır. 8 oturumdan oluşan programın ilk oturumunda onarıcı adaletin ne olduğu, programın amaçlarının neler olduğu ve programda kullanılacak kıssalar (Zacchaeus ve Hz.Yusuf kıssası) hakkında bilgiler verilmektedir. Yine suçluya, işlemiş olduğu suçun mağdur, mağdurun ailesi, suçlu, suçlunun ailesi ve tüm toplumu nasıl etkilediği anlatılmaya çalışılmakta, suçlunun, işlemiş olduğu suçun sorumluluğunu alması (aktif olarak özür dileyerek) sağlanmaktadır. Bundan başka programda, suçtan etkilenen kişilerin aktif ya da pasif olarak katılımı sağlanmakta, sembolik olarak kendilerine verilen zararı tazmin edebilmeleri sağlanmaktadır. Programın sonunda suçlu kişi mağdurdan özür dilemekte ve programa katılan hükümlülere katılım belgesi verilmektedir (Işık, 2016:215-236).

Hristiyanlık merkezli oluşturulan ALPHA programı, İngiltere ve Galler'de bulunan cezaevlerinin neredeyse %85'inde uygulanmaktadır. Londra merkezli bir kuruluşa bağlı gönüllü dini görevlilerce uygulanan programın amacı, Hristiyanlığı yeni kabul eden yahut Hristiyan olup da bu dinle ilgili yeterince bilgisi bulunmayan mahkûmlara Hristiyanlığın

temel ilkelerini öğretmektir. Programa katılmayı talep eden hükümlülere, hapishanelere gelen gönüllüler tarafından haftada 1 kez iki saat süreyle dini eğitim ve öğretim yapılmaktadır. Program 15 oturumdan oluşmakta, haftanın konusu ile ilgili kısa bir DVD gösterimi ile başlamakta ve yapılan gösterim üzerine yorum ve tartışmalarla devam etmektedir. Oturum sonrası, programı sunan din görevlileri, getirdikleri yemekleri hükümlülerle birlikte yemektedir (Işık, 2016:215-236).

İngiltere'deki çok kültürlü ve inançlı toplumsal yapı dikkate alınarak cezaevi vaizlik birimi tarafından kapsayıcı bir anlayışla faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bahailik, Budizm, Hristiyanlık, Hristiyan Bilim, Son Gün Azizleri, Hinduizm, Hümanizm, İslamiyet, Caynizm, Yehova Şahitleri, Yahudilik, Paganizm, Queakers, Rastafaryanizm, Yedinci Gün Adventist Kilisesi, Sihizm, Spiritualizm ve Zoroastranizm ülkede resmi anlamda tanınan dinlerdendir. Bu dinlere mensup cezaevi vaizleri İngiltere cezaevi sisteminin kendilerine tanıdığı imkânlar ölçüsünde eşit hak ve mesuliyetlerle kendi din veya mezheplerine mensup olan ve cezaevi vaizlik ünitesinin sunduğu hizmetlerden faydalanmak isteyen mahkûmlara dini ve manevi rehberlik hizmetleri sunmaktadır (Işık, 2016:215-236).

İngiltere'de cezaevi vaizlik ünitesi tarafından gerçekleştirilen faaliyetler şunlardır;

Dini destek (religious care), hükümlülerin dini bilgi ve tecrübelerini artırmak, dinin emir ve yasaklarını öğrenip hayatlarında uygulamalarını sağlamak ve onların dini açıdan gelişimlerini perçinlemek, mahkûmiyet süresi bittikten sonra topluma yeniden adapte olmalarını sağlamak şeklinde tanımlanabilir.

Cezaevlerinde gerçekleştirilen manevi rehberlik (pastoral care) faaliyetleri, dinleme, danışmanlık yapma, önerilerde bulunma, iyileştirme, yüreklendirme, yaşamını bir bütün olarak değerlendirme, arkadaş grubuna ait olma becerisi kazandırma, bozulan ilişkileri düzeltme, kabul edilmeyi sağlama, sorun çözmeyi öğretme yoluyla manevi rehberlik sağlama şeklinde sayılabilir.

Manevi destek faaliyetleri şunlardır;

- Hücre cezası olan ya da sağlık sorunu sebebiyle serviste bulunan hükümlülerin her gün ziyaret edilmesi,
- Mahkûmiyet süresi sona eren hükümlülerle salıverilme öncesi görüşme,

- Bir akrabasının önemli bir hastalık geçirmesi yahut ölümünden doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz etkilenen hükümlüleri konuyla ilgili bilgilendirme ve farklı programlarla onları manevi yönden destekleme,
- Hükümlünün akrabalarından birinin ölüm haberini kişiye bildirme,
- Boşanma ve aile içi olumsuz yaşantılarda hükümlünün olumsuz etkilenmesi halinde, hükümlü ve ailesi arasında bağlantı kurmak ve gerekli destekleri alarak problemi çözmeye uğraşma,
- Kendisine ya da çevresindekilere zarar verme eğilimi olan hükümlülerle görüşme,
- Cezaevinde kaldığı süreçte hükümlü resmi bir merasimle nişanlanır ya da evlenirse töreninde bulunma.

Cezaevi vaizlik birimi dışında gönüllü bazı dini kuruluşlar da dini temelli programlarla tutuklu ve hükümlülerin faydalanması açısından cezaevlerinde çalışmalar yapmaktadır. Mahkûmlar İçin ALPHA (ALPHA for Prisoners), Mağdurun Farkında Olma ve Adaletin Farkında Olma gibi programlar bu programlardandır (Işık, 2016:215-236).

İngiltere'de manevi danışmanlık hizmetleri resmi kurumlar aracılığıyla sunulmakta ve bu mesleği icra eden kişilerin maaşları Sağlık Bakanlığı tarafından ödenmektedir. Ülkenin çok kültürlü ve çok dinli toplumsal yapısı dikkate alınarak birçok dinin dini görevlilerinin ceza infaz kurumlarında bulunan kendi dinlerine mensup hükümlülere yönelik faaliyet göstermesine izin verilse de Hristiyanlık dinine özel önem verildiği anlaşılmaktadır. Hristiyanlık dinini yeni kabul edenlerin bu dini yakından tanımalarını sağlayacak 15 oturumdan oluşan ALPHA programı cezaevlerinde uygulanmaktadır. Ülkemizde ise ceza infaz kurumlarında yalnızca İslam dinine mensup manevi danışmanlar vardır.

İngiltere'de manevi danışmanlık alanında profesyonellik önemsenmektedir. Köklü bir geçmişe sahip olan manevi danışmanlık hizmetleri ordu, hastane, ceza infaz kurumları gibi özellikle insanların kendi istekleriyle manevi rehbere ulaşamayacakları kurumlarda sunularak ihtiyacı olan herkesin bu hizmetten faydalanması sağlanmaya çalışılmaktadır.

4.4. FRANSA ÖRNEĞİ

1789 Fransız Devriminden sonra Katolik cemaat kurumlarının başında vazifeli olan papazlara "aumônier" denilmiştir. 19.yüzyılda bu terimin ifade ettiği anlam genişlemiş ve sadece Katolik değil, Protestan, Yahudi ve Müslüman manevi danışmanlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Fransa'da Fransız dini tarihiyle özdeşlemiş olan Katolikler, manevi danışmanlık kurumunu şekillendirmiştir. Bugün Fransa'da manevi danışmanın imajı 19. Yüzyılda olduğundan çok farklıdır; geçmişte dini danışmanın görevi dua okuyup kişiyi ölüme yolcu etmekten ibaretken, bugün manevi danışmanların çok çeşitli görevleri vardır (Tınmaz, 2019:8).

Fransa'da orduda uygulanan manevi danışmanlık hizmetleri ele alınacak olursa orduda görev yapan dini danışmanlar 1914'te Birinci Dünya Savaşının başlangıcında sedyeci grubuna bağlı olarak görev yapmaktadır ve ne hiyerarşide bir yerleri vardır ne de rütbe sahibidirler. Üniforma giyme zorunlulukları yoktur. Bir yandan başhekimin emri altındayken diğer yandan Kilise piskoposluğuna tabidirler. Dini danışmanlar savaş zamanında sağlık ekiplerinin oluşturduğu ve yaralılara ilk yardımların yapıldığı gezici hastanelerde kalıp hastabakıcılara yardım eder, hastaları teselli eder, hastalara dualar eder ve dini etkinlikler gerçekleştirirlerdi. Savaşlarda saldırı günlerinden önce birlikleri ziyaret ederek askerlere Tanrı'nın desteğinin üzerlerinde olduğunu hissettirmeye çalışır, askerleri kutsar ve günahlarının affı için dua ederlerdi. Bu uygulamalar askerlerin motive olmasını ve cephede daha cesur davranmalarını sağlardı. Fransa'da Birinci Dünya Savaşında 1914 ile 1918 yılları arasında 500'e yakın dini danışman seferber olmuştur. Bunların 250'si görevli, 250'si ise gönüllü dini danışmanlardan oluşmaktadır. Savaş boyunca yüze yakın dini danışmanın hayatını kaybettiği ve birçoğunun da yaralandığı bilinmektedir. Fransa'da 1914 yılında manevi danışmanların maddî durumlarının düzenlenmesi amacıyla bir genelge yayımlanmış ve günlük 10 frank maaş almalarına karar verilmiştir (Tınmaz, 2019:26).

Birinci dünya savaşıyla ikinci dünya savaşı arasındaki dönemde manevi danışmanlar askerlerin dini hayatlarını sürdürmeleri için ordu evlerinde bulunmaktaydılar. Denizaşırı göreve çıkan askerlerle birlikte giden papazlar da vardı. 1939 yılında Fransa'nın Almanya'ya savaş açmasıyla ordu tekrar harekete geçtiğinden dini danışmanlar yeniden cephelere dönmüştür. Yine 1. Dünya savaşı sırasında olduğu

gibi dini danışman sayısı yetersizdir ve hiyerarşik anlamda danışmanların bağlı bulunduğu kurum belirsizdir. 15 bin askerlik tümene yalnızca üç Katolik dini danışman düşmektedir. 1939'da 'ordu piskoposu' makamı oluşturulmuş ve bu makama dönemin Paris Başpiskoposu getirilmiştir. Ülkede ordu içinde manevi danışmanlığın kurumsallaşması uzun yıllar almış olsa da son dönemlerde askerlere daha verimli dini hizmet sunulabilmesi için ordu manevi danışmanlarının uzmanlaşmaları sağlanmaya çalışılmaktadır (Tınmaz, 2019:30-31).

Fransız ordusu içinde Müslüman askerlerin varlığı Fransa'nın Cezayir'i işgal edip Fas ile Tunus'u himayesi altına almasıyla başlamıştır. 1914 yılında başlayan savaşlarda hayatını kaybeden Müslümanların defin işlemleri konusu gündeme gelince Müslümanların dinlerini uygulama ve yaşamaları konusunda kararlar alınmaya başlanmıştır. 1920 yılında ilk Müslüman manevi danışman atanmış ve Suriye'de görevlendirilmiştir. Fransız çıkarlarına ve değerlerine uygun olmadığı gerekçesiyle üç yıl sonra komutanlar bu danışmanı görevden almıştır. 17 Mayıs 1940 tarihinde Resmî Gazetede bir kararname yayımlanmış ve 'Müslüman askerler için dini destek hizmeti' sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Tunus, Cezayir ve Fas'tan gelen 15 imam bu görevi üstlenmiştir. 1996 yılında ordunun özelleştirilmesiyle birlikte Müslüman manevi danışmanlık tekrar gündeme gelmiş ve danışmanların sayısının yetersiz olduğu belirtilmiştir. 2005 yılında diğer dinlerin manevi danışmanlık kurumları düzenlenirken Müslüman manevi danışmanlık kurumu da resmi olarak açılmıştır (Tınmaz, 2019:36).

Fransa'da cezaevlerinde uygulanan manevi danışmanlık hizmetleri ele alınacak olursa; 1885'ten beri resmi olarak mahkûmlara dini destek sağlanmasının zorunlu olmadığı görülecektir. 19. yüzyılda manevi danışmanlar devlet memuru olmaktan çıkarılmış, cezaevlerine manevi danışmanlar için aktarılan bütçe tamamen kesilmiştir. 2009 yılında çıkarılan bir yasayla tutukluların dini ifade özgürlüğüne sahip oldukları, kurumun güvenlik kurallarını ihlal etmeden, bulundukları kurum içinde ibadethane tahsis edilerek ibadet edebilecekleri belirtilmiştir. Cezaevi manevi danışmanları, dini kurumları tarafından talepte bulunulması durumunda cezaevlerinde hizmet verebilirler. Manevi danışman adayının istihdam talebi bireysel olursa, cezaevi bağlı bulunduğu dini kurumdan adayla ilgili onay alır. Gönüllü yahut ücretli çalışan olması önemsenmeksizin cezaevinde hizmet veren manevi danışmanların, hizmet dönemleri süresizdir. Manevi

danışman yardımcılarının çalışma izinlerini iki yılda bir yenilemeleri gerekir (Tınmaz, 2019:16).

Fransa'da hastanelerde uygulanan manevi danışmanlık hizmetleri ele alınacak olursa 1926 yılında yayımlanan genelgeyle hastanelerde dini etkinliklerin manevi danışmanlar tarafından yürütüldüğü ve talep eden her hastaya bu hizmetin ulaştırılması gerektiği belirtilmiştir. 1976 yılında yayımlanan genelgeyle hastanede görev yapan manevi danışmanların uygulama alanları belirlenmiştir. Bu genelge devlet hastanelerinde çalışan manevi danışmanları kapsamaktadır. Genelgede manevi danışmanların hem dini hem de psikolojik anlamda sundukları destekler ele alınmıştır ve hastane girişinde dini mensubiyetini bildiren hastalara hizmet verebilecekleri belirtilmiştir. Genelgede manevi danışman olma şartları da sayılmıştır. Bunlar Fransız vatandaşı olmak, kişinin sabıka kaydının olmaması, mesleğini icra etmesine engel teşkil edecek bir sağlık probleminin olmamasıdır. Günümüzde hastalara hangi dine mensup oldukları sorulmamaktadır. Hastanın talebi varsa istediği dinin manevi danışmanına yönlendirilmektedir. Bu genelgeye göre manevi danışmanlar sözleşmeli olarak 3 yıl boyunca hizmet verebilmektedir. Hastane manevi danışmanları yalnızca hastalara hizmet sunmamakta, sağlık personellerini de bilgilendirmektedirler. Manevi danışman kurum içinde personele yönelik formasyon etkinlikleri düzenleyebilmekte ve personeli dini gelenekler dinlerin defin işlemleri gibi konular hakkında bilgilendirme yapabilmektedirler. Gönüllü manevi danışmanlara dair hiçbir yasal düzenleme yoktur. Gönüllü manevi danışmanlar hastaneyle anlaşmalı olarak çalışmaktadırlar (Tınmaz, 2019:18).

Fransa'da manevi danışmanlar din eğitimlerini kendi dini kurumlarından almaktadırlar. Manevi danışmanlar dini eğitimin yanında medeniyet ve yurttaşlık eğitimi almak zorundadırlar. Bu eğitimlerin içeriğine bakıldığında Cumhuriyet ve laiklik değerlerinin öğretiminin önemsendiği görülmektedir (Tınmaz, 2019:19).

Ortaçağ'da Fransa'da manevi danışmanlık Kilise'nin atadığı papazların orduda, cezaevlerinde ve hastanelerde dini rehberlik adına yaptıkları uygulamalarla sınırlı olsa da, bugün durum çok farklıdır. Katolik üniversitelerin manevi danışmanlık mesleğinde uzmanlaşmayı sağlama adına formasyon sunmaları ve her kamu kurumuna göre ayrı yasal çerçeve çizilmesi önemli gelişmelerdir (Tınmaz, 2019:113).

Fransa'da manevi danışmanlığın ilk uygulanmaya başlandığı yıllarda mesleki anlamda bir uzmanlaşmanın olmadığı, özellikle ordu içerisindeki dini danışmanların kendi görevleri dışındaki pek çok görevi de ifa ettiği görülmektedir. Ancak zamanla hem dini danışmanların almış oldukları eğitimler belirlenmiştir hem de mesleki sınırları çizilmiştir. Yine başlangıçta yalnızca Katolik manevi danışmanların alana hâkim olduğu, ülkenin çok dinli yapısı dikkate alınmadan manevi danışmanlık hizmetlerinin yürütüldüğü ancak laiklik ilkesinin başta orduda ve daha sonra diğer kurumlarda kabul edilmesiyle ülke içerisinde faaliyet gösteren diğer dinlere de fırsat verildiği anlaşılmaktadır. Tabi alana şekil veren genel otoritenin yine de Katolik dini danışmanlar olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Ülkemizde ise manevi danışmanlık alanında profesyonelleşme halen sağlanamamış ve manevi danışmanlardan terapi yapmaları değil fetva vermeleri, Kuran-ı Kerim okumayı öğretmeleri, dini içerikli sohbetler yapmaları beklenmektedir. Erdem ve Kesgin'in 2017 yılında 'Manevi Destek Uygulayıcılarının Manevi Destek Hizmetlerine İlişkin Görüşleri' konulu çalışmalarında araştırmaya katılan bir manevi rehberin 'Biz sadece bir fetva kurulu olarak çalışmıyoruz.' şeklindeki ifadesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

4.5. ALMANYA ÖRNEĞİ

Almanya'da dini danışmanlığa, kişi ya da gruplar için kriz zamanlarında ruhsal yönlü ve araçlı bir Kilise yardımı olarak, kamusal alanda o kadar çok önem verilir ki, Federal Almanya'da anayasal bir hak olarak karşımıza çıkar. Askeriye, hastaneneler, cezaevleri ya da ihtiyaç duyulan başka kamusal kurumlarda dini cemaatlerin ayin ve dini danışmanlık gibi dini programlar düzenlemesine katılım zorunluluğu olmaksızın izin verilir. Federe devletlerle Kilise arasındaki anlaşmalara göre, Kiliseler insanların kiliseye gitmeye engel bir yer ya da durumda bulunmaları halinde onlara dini danışmanlık imkânı sağlamayı kabul eder. Bu bakımdan, ceza infaz kurumlarında, askeriyede, hastanede, bakım evlerinde, yurtlarda, vb. bulunan insanlara yerinde dini danışmanlık hizmeti sağlanır (Ağılkaya Şahin, 2014:226).

2011 yılı meslek istatistik verilerine göre Federal Almanya'da 30 binden çok resmi manevi danışman vardır. Bunların yarısına yakını kadın dini danışmanlardır. Nerdeyse yarısı 50 yaşın üzerindedir. Protestan rahiplerin %4,5'lik bir kısmı dini danışmanlık görevini icra eder (Ağılkaya Şahin, 2014:229).

Federal Almanya'da dini danışmanlık hizmetleri daha çok kilise aracılığıyla yürütülür. Dini danışmanlar ya rahip/papazdır ya da teoloji alanında eğitim almış, kiliseye bağlı olarak çalışan din adamlarıdır. Federal Almanya'da dini danışmanlık asli görevlilerin dışında gönüllü çalışanlar aracılığıyla da uygulanır. Fahri çalışanların çoğu kadındır. Emekli, boş vakti olan, çalıştığı iş dışında faydalı bir başka iş için enerjisi olan kişiler kilisenin belirlediği eğitimlere katılarak dini danışmanlık hizmetini sunabilirler (Ağılkaya Şahin, 2014:569).

Dini danışmanlıkta gizlilik esası veya susma yükümlülüğü (Schweigepflicht) anayasal düzenlemeler ve Kilise hukuku bakımından garanti altına alınmıştır. Yasalar gereği din görevlilerine dini danışmanlık icraları sırasında kendilerine anlatılanlar (aynı şekilde günah çıkartma) hakkında soru sorulamaz, bilgi alınamaz, şahitlik ettirilemez. Genel olarak insan hayatının tehlikede olduğu henüz gerçekleşmemiş fakat gerçekleştirileceği bildirilen suçları (cinayet, kundaklama, hırsızlık, sahte para basımı) polise suç duyurusunda bulunma zorunluluğu vardır. Ancak bunun için suçun henüz işlenmemiş olması gerekir, suç işlenmişse bunun yükümlülüğü kalkar. Suç duyurusunda bulunma yükümlülüğü dini danışmanlar için geçerli değildir (Ağılkaya Şahin, 2014:231).

Federal Almanya Cumhuriyetinde Müslümanlara dini danışmanlık konusunda kısa bir not düşmek gerekirse: Bu alanda son dönemlerde bir hareketlilik gözlemlenmektedir. Bu hareketlilik Müslümanların kendi çabalarından olduğu kadar Alman-Hristiyan dini danışman yetkili ve görevlilerin de ilgisinden beslenmektedir. Müslümanların Almanya'da merkezi bir temsil organizasyonu olmadığı için Müslümanlara yönelik din hizmetleri çoğunlukla bölgesel ve bölge üstü kurum ve kuruluşlarla yürütülür. Bunun dışında her etnik, kültürel ve dini grup/cemaat kendi üyelerine din hizmetleri sağlar (Akt. Ağılkaya Şahin, 2014:277).

Alman dini danışmanlar genel olarak görevlerini ifa ederken belirli bir kıyafet (dini kıyafet, rahip/papaz kıyafeti) giymezler. Ancak bazı dini danışmanlardan öğrenildiği kadarıyla kimileri boyunlarında bir haç ya da ellerinde bir İncil bulundurabiliyorlar. Bu dini semboller dışında hepsinde bulunan bir yaka kartıdır. Bu yaka kartlarında isimleri ve isimlerinin altında "Dini Danışman" yazar (Ağılkaya Şahin, 2014:280).

Alman dini danışmanlık literatüründe defisit modelinden söz edilir. Defisit modelde dini danışmanlık yukarıdan aşağıya doğru bir bakış açısıyla gerçekleştirilir. Güçlü, canlı, sağlıklı olanlar, güçsüz, suçlu, hasta olanlarla ilgilenir. Dini danışman danışanların acizlik

ve çaresizliklerinden yola çıkarak onlara danışmanlık sunar. Böylece dini danışmanlık ihtiyaç sahibine yardım eden ve güçlü bir hizmet olur. Dini danışmanlıkta defisit model temel alınırsa ortaya iktidar ve güç kavgası çıkabilir. Çünkü bu modelde danışanın bir eksiği vardır (din, inanç, maneviyat, öğüt, vb. bakımından) ve dini danışmanda bunun çaresi (tebliğ, danışmanlık, dua, akıl, vs.) bulunmaktadır. Güçlü ve verici olan dini danışmandır, zayıf ve alıcı olansa danışandır (Ağılkaya Şahin, 2014:284).

Luther defisit modele karşı dayanışma modelini savunur. Ancak kendi acılarını, korkularını, arzularını fark etmiş ve bunlarla başa çıkma yollarını öğrenmiş kişiler, benzer durumlardaki başkalarına da yardımcı olabilirler. Bu da Luther'in dayanışma olarak ifade ettiği şeyin ortaya çıkmasını sağlar. Dayanışma içinde yürütülen dini danışmanlık öteki için yapılmaz, ötekiyle beraber gerçekleştirilir. (Ağılkaya Şahin, 2014:284).

Dini danışmanlık hareketinin Almanya'daki kurumsal karşılığı 1972'de kurulan Alman Pastoral Psikoloji Birliği (Deutsche Gesellschaft für Pastoralpsychologie), DGfP'dir. DGfP manevi danışmanlık ve süpervizyon için bir meslek birliği olarak kabul edilebilir. DGfP'nin görevi dini danışmanlık ve pastoral psikoloji alanlarındaki teorik tartışma ve eğitim programlarını desteklemek, koordine etmektir. Birliğin temel işlevi ise standartlarla uyumlu dini danışmanlık eğitimleri vermektir. KSA (klinische Seelsorgeausbildung) olarak ifade edilen Alman klinik manevi bakım eğitimlerinin en yaygın ve geçerli olanları DGfP tarafından onaylanan eğitimlerdir. DGfP'ye göre KSA, bir öğrenme sürecidir ve manevi danışmanlık, süpervizyon, iletişim üzerine derinlemesine düşünmeyi ve uygulamalar yapmayı kapsar. Eğitimin adında bulunan "klinik" ifadesi uygulamaya ve tecrübelerle öğrenmeye işaret eder. Batıda bu öğrenme biçimi yaparak öğrenme anlamında learning-by-doing ile ifade edilir ve Amerika'yla Avrupa'da klinik manevi bakım eğitimlerinin temel özelliği ve kuralıdır. Bu öğrenme şeklinde ilişkiler hakkında teorik olarak bir şeyler öğrenilmez, ilişkiler bizzat yaşanarak öğrenilir ve yaşantıdan edinilen tecrübeler süpervizyon tarafından değerlendirilir. Bir anlamda direk yaşam aracılığıyla öğrenme olarak değerlendirilebilir. Kursiyerlerin somut manevi danışmanlık tecrübeleri (görüşme kayıtları) en önemli öğrenme malzemeleridir (Ağılkaya Şahin, 2018:46).

Amerika'dan Kıta Avrupa'sına kadar pastoral psikolojik bir anlayışla yaygınlaşan klinik manevi bakım eğitim türü yıllar içinde başarısını kanıtlamış ve Batı dünyasında en çok tercih edilen ve kabul gören eğitim türü haline gelmiştir. Pastoral psikolojik yaklaşım

Almanya'da Stollberg ile yaygınlaşmıştır. Pastoral psikoloji ile kastedilen Stollberg'in ifadesine göre "pastoralin (manevi danışmanlığın) hizmetindeki psikoloji"dir. Pastoral psikoloji "insanın manevi danışmanlık durumlarındaki yaşantı ve davranışlarının bilimi"dir (Ağılkaya Şahin, 2018:45).

Almanya'da dini danışmanlık o kadar önemlidir ki, dini danışmanlık hakkı anayasal olarak düzenlenmiştir. Kilise üyesi olsun olmasın talepte bulunan herkesin bu hizmete ulaşması sağlanır.

Alman dini danışmanlık uygulamaları köklü bir geçmişe sahiptir. Manevi rehberlikle alakalı eğitimler din ve psikoloji alanını kapsamakta ve teorik eğitimlerin yanında uygulamalı alan eğitimlerine de önem verilmektedir. Ülkemizde manevi rehberlikle alakalı eğitim programlarının sayısı artmış olsa da programların içeriği incelendiğinde teorik derslerin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

Almanya'da bağımlılara yönelik gerçekleştirilen danışmanlık hizmetleri, ilgili meslek grubu mensuplarının işbirliğiyle yapılmaktadır. Pedagog, sosyal hizmet uzmanı, psikolog, sosyolog, hemşire, doktor, manevi danışman gibi çalışanlar bağımlılık tedavi merkezlerinde bulunmakta ve gerektiğinde bağımlıya yardımcı olmaktadır. Bağımlılık tedavi sürecine bir bütün olarak yaklaşılmakta ve başarılı sonuçlar alınmaktadır. Ülkemizde manevi rehberlikten madde bağımlılığından korunma ve kurtulma noktasında resmi anlamda 2019 yılı itibariyle faydalanılmaya başlandığından hem bağımlılıkla ilgili literatüre hem de dini literatüre hâkim manevi danışman sayısı azdır.

4.6. HOLLANDA ÖRNEĞİ

Hollanda cezaevlerindeki mahkûmların % 63'ü Hollanda kolonisi olan ülkelerin vatandaşları ve yabancı uyruklu kişilerden oluşmaktadır. Bu da cezaevlerinde çok kültürlü manevi danışmanlık hizmetleri sunulması gerektiğini ve yabancı suçluların da bu tür danışmanlığa ihtiyacının olduğunu göstermektedir. Hollanda'da manevi danışmanlık birimi Adalet ve Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak hizmet sunmaktadır. Kurumunun belirlediği kuralları dikkate alarak, her manevi danışman cezaevlerinde mahkûmlara yönelik kayıt görüşmesi, seyyar görüşme, kişisel görüşme, grup görüşmesi, haftalık ibadet, kriz görüşmesi ve özel gün toplantıları şeklinde yedi alanda hizmet sunmaktadır (Akyüz, 2016:243).

Hollanda 2011 yılı itibariyle 100'e yakın bakım kurumunda yaklaşık 850 manevi bakım görevlisi çalışmaktadır. Bunlardan 12'si Müslüman diğerleri ise Katolik, Protestan ve Hümanisttir. 100'e yakın hapishane de ise 250 manevi bakım sorumlusu çalışmakta bunlardan 60'ının ise Müslüman olduğu bilinmektedir. Müslüman manevi bakım görevlilerinin 7 tanesinin kadın olduğu tespit edilmiştir. Askeriyede ise 2008 yılı itibariyle 2 Müslüman manevi bakım görevlisinin olduğu bilinmektedir. Resmi kurumlarda yeteri kadar Müslüman manevi bakım görevlisi bulunmasa da çalışmakta olan Müslüman manevi bakım görevlilerinin diğer dinlerin görevlileriyle eşit haklara sahip olduğu bilinmektedir (Karagül, 2012:7).

Hollanda'da sağlık kurumlarında çalışan manevi bakım görevlilerinin meslek kuruluşlarının adı Vereniging van Geestelijke Verzorgers in Zorginstellingen (Sağlık Kuruluşları Manevi Bakım Görevlileri Derneği, kuruluşu 1971) (VGVZ), hapishane, askeriye gibi kurumlardaki manevi bakım sorumlularının bağlı olduğu kuruluş Dienst Geestelijke Verzorging bij Justic (Adalet Bakanlığı Manevi Bakım Hizmetleri)'dir (Karagül, 2012:9). Buradan hareketle Hollanda'da manevi bakımın organize şekilde ve resmi kurumlar aracılığıyla yürütüldüğünü anlayabiliriz.

Manevi Bakım insanların varlıklarını anlamlandırmasında dini görüşlerine uygun olarak profesyonelce danışmanlık etmektir. Hollanda da manevi bakım konusunda profesyonellik önemsenmiş ve özellikle vurgulanmıştır. Resmi kurumlarda Manevi Bakım Görevlisi olarak çalışabilmek için lisans seviyesinde ilahiyat eğitimine ek olarak bu alanda yüksek lisans yapmış olmak gerekmektedir. İçerik itibariyle 3 yıllık akademik eğitimi tamamladıktan sonra verilen bir ya da iki yıllık bu mastır eğitiminde manevi bakımın teorisiyle birlikte pratiği(staj) de yaptırılmaktadır. 4-6 aylık staj sürecini başarıyla tamamlayan kursiyerler supervisi adı verilen özel bir uygulama ve iletişim dersleri de almaktadırlar. Din psikolojisi dersi de alan öğrenciler 40-50 sayfalık bir bitirme teziyle birlikte mezun olabilmektedirler. Ancak bu şekilde resmi memur statüsü kazanabilmektedirler. Hollanda da manevi bakım görevlisi olarak çalışmanın bir başka şartı da Hollandaca bilmektir. Çünkü Hollandacayı iyi seviyede bilmeyen bir manevi bakım görevlisi ne doktor, ne yönetim, ne hemşire ne de cezaevi görevlileriyle iletişim kuramaz (Karagül, 2012:24).

Hollanda da resmi kurumlara manevi bakım görevlisi atamakla yükümlü her dinin kendine ait olmak üzere ‘zendende instantie: gönderici kurum’ adı verilen temsil kurumları vardır. Temsil kurumları devlet tarafından resmen tanınmadıkça atama gerçekleştirilemezler(Karagül, 2012:8). Hollanda Anayasası, suçlulara inançlarını kişisel veya toplu olarak yaşama hakkı tanımıştır. 1990’lı yıllarda Hollanda hapishanelerinde bağımsız manevi destek personelleri tarafından İslami manevi rehberlik hizmetleri gerçekleştirilmektedir. 2007 yılında Müslümanlar ve Hollanda hükümeti arasında köprü görevi gören devlet kurumlarındaki Müslümanları Temsil Kurulu’nun (CMO) resmi olarak tanınmasıyla Müslüman manevi danışmanlar, Hollanda Güvenlik ve Adalet Bakanlığı’na bağlı resmi devlet memuru statüsünü kazanmışlardır. Müslüman manevi danışmanlardan başka Katolik, Protestan, Ortodoks, Yahudi, Hümanist (herhangi bir dine bağlı olmayanlar için), Hindu ve Budist manevi danışmanlar da resmi devlet memuru statüsüyle cezaevlerinde hizmet vermekte ve her görevli kendi inanç grubuna yönelik kurumsal hizmetini sürdürmektedir (Bayyiğit, 2019:13).

Hollanda’da 1996 yılında çıkan manevi bakım kanunuyla manevi bakım görevlilerinin maaşıyla ilgili karışıklık durumu da ortadan kaldırılmıştır. Manevi bakım görevlilerinin maaşları artık dini kuruluşlar tarafından değil, çalışmakta oldukları hastane, hapishane gibi kurumlar tarafından ödenmektedir. Bu durum manevi bakımın resmi kurumlarla entegrasyonunu sağlamıştır (Karagül, 2012:25).

Hollanda’da manevi bakım hizmetleri yakın zamana kadar Kilise kurumunun yetkisiyle yürütülmüştür. İkinci Dünya savaşından sonra kısmen bu alana devlet desteği aktarılmış, 1996 yılında ise tamamen devlet desteğiyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Hollanda’da manevi bakım gayrı resmi ya da gönüllülük esasına dayalı bir iş değil kanuni altyapısı ve resmi finans desteği olan, manevi bakım sorumlularının ciddi bir eğitim sürecine tabi edildiği önemli bir iştir (Karagül, 2012:25).

Hollanda da manevi rehberlik alanında profesyonellik önemsenmiş ve resmi kurumlarda manevi danışman olabilmek için lisans ilahiyat eğitiminin yanında bu alanla alakalı yüksek lisans yapmış olma şartı koşulmuştur. Manevi danışmanlıkla alakalı eğitimlerin içeriğine bakıldığında uygulamaya özel önem verildiği ve mezun olabilmek için stajın başarıyla tamamlanması gerektiği görülmektedir. Hollanda’da resmi manevi danışman olabilmenin bir şartı da ülkenin resmi dili olan Hollandacayı iyi seviyede

bilmektir. Bu dili bilmeyenlerin çalıştıkları kurumlardaki diğer resmi devlet çalışanlarıyla iletişimde sorun yaşayacakları düşünüldüğünden böyle bir şart koşulmuştur.

Hollanda'da manevi rehberlik hizmetlerinin resmi devlet kurumları aracılığıyla sunulmaya başlaması 1996 yılı itibariyle olmuştur. Bu yıla kadar manevi rehberlik hizmeti kiliseler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde olduğu gibi Hollanda'da da bu hizmetlerin resmileşmesi süreci uzamıştır. Ülkemizde de uzun yıllar manevi rehberlik hizmetleri gayri resmi cemaatler ve tarikatlar aracılığıyla yürütülmüştür. Ülkemizde bu hizmetlerin devlet eliyle sunulmaya başlanması 2003 yılında Aile Rehberlik ve İrşat Bürolarının kurulmasıyla olmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MADDE BAĞIMLILARINA YÖNELİK TÜRKİYE'DE MANEVİ DESTEK VE DEĞERLER EĞİTİMİ UYGULAMALARI

Dünyanın birçok ülkesinde din ile psikoloji arasında yaşanan yaklaşma ülkemize henüz yeterince yansımış değildir. Halbuki Krumboltz'un da dediği gibi 'Hiçbir rehabilitasyon süreci dinin manevi desteği olmadan başarılı olamaz' ifadesi psikolojik rehabilitasyon ve manevi rehberliğin beraber yürütülmesini zorunlu kılmaktadır (Işık, 2016:216). Türkiye'de manevi konular psikoloji alanı içerisine yeterince dâhil edilmemiş ve bu konularla alakalı yeterli araştırma yapılmamıştır. Avrupa ülkelerinde konu ile alakalı yapılan çalışmalar da Türkçe'ye çevrilmediğinden alan yazında konu ile alakalı kaynak bulmak zordur. Son yıllarda din psikolojisi alanında uzmanlaşmış kişilerin konuya ilgi gösterdiği ve yaptıkları araştırmalarla bu alanda ülkemizde yaşanan boşluğu doldurmaya çalıştıkları görülmektedir.

Türkiye'de 1950'li yıllarda dile getirilen ancak kurumsal engellere takılan dini rehberlik hizmetleri ilk kez 2003 senesinde Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının kurulmasıyla başlatılmıştır. Ardından 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014 yılında Yeşilay ve 2015 yılında Sağlık Bakanlığı ile iş birliği protokolleri imzalanarak kurumlarda manevi rehberler görevlendirilmiştir. Bu gelişmelerden sonra Diyanet görevlileri tarafından sunulan bu hizmetin cezaevi, Kredi Yurtlar Kurumu yurtları, hastane gibi kurumlardan başlanmak üzere gerekli olduğu düşünülen her alanda sunulabilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Toplumda insanların manevi danışmanlığa ihtiyacının olduğu her alanda resmi yollarla destek sağlanmaya çalışılmaktadır (Baygeldi, 2018:8).

Türkiye'de manevi rehberlik, cezaevlerinde yalnızca dini eğitim gerçekleştirmek için vaiz görevlendirilmesi şeklinde başlamış, günümüzdeki anlamıylaysa 1990'lı senelerde dile getirilmiştir. Fiziksel ve psikolojik iyileşme süreci birlikte yürütülürse başarı sağlanabileceği anlayışıyla hastanelerde 1994 senesinde pilot uygulamalara başlanmıştır. 1995 senesinde Ankara Tabipler Odası'nın o dönemki başkanı Mehmet Altınok'un şikâyetçi olması üzerine bu uygulamalar durdurulmuştur. Bu olaydan sonra manevi rehberlik ve danışmanlık uygulamalarının devlet eliyle sunulup sunulmayacağı tartışmaları devam etmiştir. Cezaevlerinde 1982'den bu yana vaiz ve vaizeler manevi

danışman sıfatıyla olmasa da görevlerini sürdürmüştür. DİB 2003'te 633 sayılı kanun kapsamında Aile ve Dini Rehberlik bürolarını açmıştır. 2011 yılındaysa Adalet Bakanlığı ile DİB arasında iş birliği protokolü imzalanmış, kurumların üzerlerine düşen görevler net bir şekilde belirlenmiştir. Sağlık Bakanlığı, AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yeşilay ile de protokollerin imzalanması ve buralarda manevi rehberliğin uygulanmaya başlamasıyla, bu hizmetin kurumsal alanı genişlemiştir. DİB, manevi danışmanların eğitimlerini düzenlemekten, alana personel atamaktan ve süreci takip etmekten sorumludur. Diyanet içindeki sorumlu birimler ise Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı ve Din Eğitimi Genel Müdürlüğü; taşrada ise Eğitim Merkezi Müdürlükleri, Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürlüğü'yle il ve ilçe müftülükleridir (Baygeldi, 2018:16).

İlk olarak pilot iller olan Erzurum, İstanbul, Samsun, Ankara, Ordu, Kayseri'de hastanelerde görev yapacak yirmi müftülük personeline 23 Şubat-27 Mart 2015 tarihlerinde otuz üç gün devam eden Hastanelerde Manevi Destek Eğitimi verilmiştir. Daha sonra 17 Temmuz-18 Aralık 2015 tarihlerinde on sekiz personel, belirlenen pilot illerde çalışmaya başlamıştır. DİB'in kendi bünyesinde farklı kurumlarda görevlendireceği personele verdiği hizmet içi programlara ek olarak yeni personel adaylarının okuyabileceği, tezli ve tezsiz yüksek lisans programları açılmıştır. 2017 senesinde Konya ve Erzurum'da Dini Danışmanlık ve Rehberlik alanında Tezsiz Yüksek Lisans programı açılmış, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü aracılığıyla Dini Danışmanlık tezli ve tezsiz yüksek lisans programı açılmıştır. Açılan programlarda farklı kurumlarda çalışacak manevi rehberlerin seçebileceği kurumsal uzmanlık alanına uygun seçmeli dersler vardır. Çocuk gelişimi, hastane, yaşlılık gibi özel alan derslerinin dışında bir proje programı uygulanmaktadır. Sakarya Üniversitesi ve İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nde manevi rehberlik ve danışmanlık merkezlerinde farklı derslerin verildiği yüksek lisans programları açılmıştır (Baygeldi, 2018:17).

Türkiye'de manevi rehberlikte üç modelin uygulandığı söylenebilir: psikanalitik yöntemler, terapötik beceriler ve dini teknikler. Psikanalitik yöntemler; bireysel ya da grupla görüşme, gözlem, olay kaydı, otobiyografi, kimdir bu gibi yöntemlerden oluşmaktadır. Terapötik beceriler empati kurma, paylaşılanı dinleme, anladığını yansıtma, bilgilendirme, danışanın kendini ifade etmesine fırsat verme, özetleme, mülakat, yapılandırma, kişiselleştirme, yüzleştirme gibi yaklaşımlardan oluşmaktadır.

Dini teknikler ise nefis muhasebesi, zikir, tefekkür, dua, niyaz, biblioterapi ve hikâye anlatma-hikâyelemedir (Baygeldi, 2018:17).

DİB din hizmetleri ve stratejisini geliştirmek amacıyla her yıl süreci incelemektedir. Din Hizmetleri Birimi tarafından her yıl yayımlanan Din Hizmetleri Faaliyet Raporu'nun 2016 araştırmasında tüm ülkede yetiştirme yurdu, hapishaneler, ıslahevi, huzurevi ve hastaneler gibi kurumlarda 325 bin kişiye hizmet ulaştırmak hedeflenmiş ancak 200 bin kişiye hizmet götürülebildiği belirtilmiştir. Henüz yeni bir alan olan bu alanın hedeflerini gerçekleştirme oranı yüzde 62 olarak belirlenmiştir. Oranın düşük olması alandaki yetişmiş personel sayısının yetersiz olması ve yeni personel yetiştirmek için eğitim altyapısının eksik olmasından kaynaklanmaktadır. Aile İrşat ve Rehberlik bürolarının hedeflerini gerçekleştirme oranının yüzde 108 olmasının sebebiyse halkın bu konudaki talebinin fazla olması etkili olmuştur (Baygeldi, 2018:17).

Türkiye'de madde bağımlılığı ile mücadele anlamında resmi kurumlar aracılığıyla manevi rehberlik hizmetlerinin sunulmaya başlanması süreci çok yeni bir süreçtir. Daha önceki süreçte bu hizmetler gayri resmi cemaatler-tarikatlar aracılığıyla sunulduğundan uyguladıkları eğitimin içeriğiyle ilgili bilgiye ulaşmak güçtür. Yapılan literatür taraması sonucu dini cemaatlere bağlı olarak hizmet veren birkaç derneğin ve bağımlılıkla mücadele eden resmi kurumların faaliyetleri aşağıdaki gibi değerlendirilebilir;

5.1. BİŞR-İ HAFİ GENÇLİK VE DAYANIŞMA DERNEĞİ'NİN FAALİYETLERİ

Bişr-i Hafi Gençlik ve Dayanışma Derneği özellikle İstanbul'a göç eden ailelerin genç erkek fertleriyle çalışmalarını yürütmekte ve bu gençlerin sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. 2017 yılında oluşturulan Bişr-i Hafi Gençlik ve Dayanışma Derneği Tüzüğü incelendiğinde derneğin amaçlarının şunlar olduğu görülür:

- Alkol-madde bağımlılığı yanında, toplumsal değerleri olumsuz anlamda etkileyen fuhuş, kumar, teknoloji gibi bağımlılık türleriyle de mücadele ederek, milli değerlerimize bağlı gençler yetiştirmek,
- Bu mücadelede toplumsal bilinç oluşturmak, insanların onur ve saygınlıklarının korunması noktasında yardıma muhtaç kişilere yardımcı olmak,
- Tütün, alkol ya da madde bağımlısı gençlere bu bağımlılıklarından arınma sürecinde yardımcı olmak, aileleri ile iletişime geçerek bu süreçte onlara düşen

görevlerle ilgili bilinçlendirmek, çocukların eğitim hayatına devam etmesini sağlamak,

- Toplumsal gelişmeyi engelleyen cehalet, ihtilaf, fakirlik gibi unsurlarla savaşarak toplumda eğitimi, saygıyı, çalışmayı, sevgi ve yardımlaşmayı teşvik etmek,
- Ülkemizdeki sosyal, kültürel ve toplumsal sorunların tespitini yaparak, bu sorunların çözülebilmesi adına yapılması gerekenlerle alakalı farkındalık bilinci oluşturmak.
- İslam ahlakını yaygınlaştırarak manevi değerlerin güçlendirilmesini ve yeni nesillerin kendi kültürel değerlerimizi içselleştirerek yetişmesini sağlamak.

Bişr-i Hafi Gençlik ve Dayanışma Deneğinin amaçlarına bakılacak olursa madde bağımlılığı sorununun yalnızca madde kullanan kişiye yönelik gerçekleştirilecek desteklerle çözülemeyeceğinin bilincinde oldukları anlaşılmaktadır. Bağımlılığın yalnızca bağımlı olan kişiyi değil, bağımlı yakınlarını da pek çok açıdan olumsuz etkilediği bilinciyle çalışmalarını yürütmektedirler. Bağımlılık tedavisinde aile ve çevre desteği olmadan başarı sağlanamayacağının farkındadırlar. Dolayısıyla bağımlı ailelerinin desteklenmesinin tedavi sürecinin bir parçası olduğunu kabul eden bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir.

5.2. KARDELEN REHABİLİTASYON MERKEZİ'NİN FAALİYETLERİ

Adıyaman'da Kardelen İzcilik Gençlik ve Spor Kulübü Derneği bünyesinde faaliyet gösteren Menzil cemaatine bağlı Kardelen Rehabilitasyon Merkezi 18-25 yaş aralığındaki madde bağımlısı gençlerin rehabilitasyonuna yönelik faaliyetlerini 2014 yılından bu yana sürdürmektedir. Menzil 'in himayesinde hizmet veren merkezde süreç boyunca Menzil ile düzenli irtibat sağlanmaktadır. 10 kişi kapasiteli merkez çarşı içerisinde beş katlı bir binanın 3. 4. ve 5. katlarında faaliyet göstermekte, ayrıca terası da açık alan olarak bir kısım etkinlikler için kullanılmaktadır. Merkezde; derslikler, mescit, yatakhane, bilgisayar salonu, mutfak, spor salonu, resim atölyesi, ahşap oyma atölyesi, revir, televizyon izleme alanı, kütüphane ve aile görüşme odası olmak üzere çok sayıda bölüm bulunmaktadır. Merkeze gelen kişiler, devlet hastanesinin psikiyatri servisinin tavsiyesi, emniyet çocuk şubenin yönlendirmesi ve başka yollardan haberdar olup

bireysel olarak başvuranlardan oluşmaktaydı. Bağımlılar yatılı süreçten sonra serbest yaşama dönmektedir. Ancak arınmış olanların bu dönemde de takibe, haftalık madde tarama testlerine, etkinliklere ve sohbetlere katılmaları teşvik edilmektedir. Merkezde ciddi güvenlik önlemleri alınmaktadır. Binanın çıkış kapısı sürekli kilitli olup görevliler dışında başkasında anahtar bulunmamaktadır. Gündüz idari, gece ise bekçilik yapan görevliler bulunmaktadır. Ayrıca binanın tüm ortak mekânları ve çevresi kamera sistemi ile 24 saat izlenmektedir (Kızmaz ve Çevik, 2016:320-321).

5.3. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI'NCA OKULLARDA UYGULANAN DEĞERLER EĞİTİMİ PROGRAMLARI

Millî Eğitim Bakanlığı yenilediği müfredatında, tüm derslerde değerler eğitimi kapsamında bağımlılıkla mücadele ve bağımlılığı önlemeye yönelik kazanımlara yer verilmiştir. Bağımlılıkla mücadele eğitimini yaşam becerileri kazandırma bağlamında, değerler eğitimi içerisinde ele alarak tüm derslere yerleştirmiştir. Böylece bağımlılıkla mücadele eğitimine, tüm derslerde beceri, yeterlilik ve değer olarak yer verilmiştir. İlkokullarda 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi dersi müfredatına, hem uyuşturucu ve uyarıcı madde bağımlılığını önlemek hem de öğrencilere nezaket kurallarını öğretmek amacıyla oyun oynarken eğlenme, oyun içinde kurallara uyma, oyundaki diğerleriyle arkadaşlık kurma, kendini ve başkalarını tanıma gibi konular dahil edilmiştir. İlkokul 3. sınıftan başlayarak ortaokul 8. sınıf sonuna kadar okutulan fen bilimleri dersi müfredatına da alkol ve sigara gibi maddelerin kullanılmasının sağlığımızı ne yönde etkilediğiyle alakalı bilgiler dâhil edilmiştir. Müfredatta öğrencilerin, ailelerinde ve yakın çevrelerinde sigara kullanımını azaltma konusunda sorumluluk almaları gerektiği vurgusu yapılmış, öğrencilerden yakın çevresindeki şahısları sigaranın zararları konusunda uyarmaları beklendiği ifade edilmiştir. Türkiye'de sık rastlanan sağlık problemlerine de yer verilen müfredatta, şuursuz ilaç kullanımının zararları vurgulanmış, alkol ve sigara gibi zararlı alışkanlıkların sağlığımıza etkilerine değinilmiştir. Alkol ve sigara bağımlılığı ile mücadele noktasında Yeşilay'a da vurgu yapılmış ve ilk yardımla ilgili temel bilgilere yer verilmiştir (MEB, 2021).

Beden eğitimi derslerinin ortaokul 5., 6., 7. ve 8. sınıf müfredatına ise öğrencilerin madde bağımlılığından korunması kazanımı yerleştirilmiştir. Aynı dersin lise seviyesindeki müfredatında öğrencilerin fiziksel gelişimi hakkında bilgi edinmeleri

gerektiği vurgulanmış, fiziksel gelişimle alakalı mahremiyete saygı duyulması gerektiği belirtilmiş ve beden ve ruh sağlığını olumsuz etkileyecek bağımlılıkların öğretilmesi amaçlanmıştır. Madde bağımlılığı ve diğer zararlı eğilimlerin sporcuları nasıl olumsuz etkileyeceği de paylaşılmıştır (MEB, 2021).

Lise sağlık bilgisi ve trafik kültürü dersinin eğitim programına tütün, alkol ve madde kullanımının sonuçlarının değerlendirilmesi konusu yerleştirilmiştir. Bu dersi alan öğrencilerin, tütün ve alkol kullanımının kişilerin sağlığına etkisini öğrenecekleri ve davranışlarını ne yönde etkileyeceklerini anlayacakları belirtilmiştir. Müfredatta madde bağımlılığından kurtulmak amacıyla kararlı ve tutarlı olmanın, etkili iletişimin önemi vurgulanmış, kişilerin güçlü olan ve güçlendirilmesi gereken yönlerinin farkında olması gerektiği bilgisi yer almıştır. Bağımlılıkla mücadele noktasında stresle başa çıkma yollarını bilmenin ve baskılara karşı iradeyi kullanarak 'hayır' demenin önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca müfredatta, bağımlılıktan kurtulma aşamasında gerektiğinde resmi kurum, kuruluş, okul, aile ve akranlarından yardım talebinde bulunulması gerektiği belirtilmiştir. Trafik kazalarının sebepleri konusunda alkol, uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin etkisine bağlı gerçekleşen kazalar ele alınmış, konular işlenirken güncel istatistiki veriler, örnek olay ve videolardan yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. MEB'in hazırladığı güncel müfredatta, biyoloji derslerinde uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin insan sağlığına olumsuz etkilerine de yer verilmiştir (MEB, 2021).

5.4. MÜFTÜLÜKLER BÜNYESİNDE OLUŞTURULAN AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARININ FAALİYETLERİ

Ülkemizde madde bağımlığı tedavisine yönelik yasal olarak yürütülen manevi rehberlik hizmetlerinin olduğu da bilinmektedir. İl müftülükleri çatısı altında kurulan ve Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak oluşturulan Aile ve Dini Rehberlik Büroları, aileyi olumsuz anlamda etkileyen sorunlara manevi danışmanlık yaklaşımlarını kullanarak çözümler üretmeye çalışmaktadır (Aybey, 2015:146). Manevi rehberlik ve danışmanlık faaliyetlerinin madde bağımlılığı tedavisinde çözüme yardımcı bir ek yol olarak değerlendirilmesi süreci araştırıldığında Batı ülkelerinde uygulamaların köklü bir geçmişinin olduğu ve resmi kurumlar aracılığıyla bu uygulamaların gerçekleştirildiği ancak ülkemizde bu sürecin yeni olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Ülkemizde manevi danışmanlık alanındaki hizmetlerin daha çok gayri resmi yollardan yapıldığı, cemaatler,

tarikatlar vb. tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu dini gruplardan bazıları devletle ortak çalışmalar gerçekleştirse de tam olarak resmi kurum olmadıklarından gayri resmi faaliyetler olduğu ifade edilebilir.

Bürolar şu amaçları gerçekleştirmek için hizmet vermektedir;

a) Dini bakış açısıyla ailenin ne anlam ifade ettiği konusunda toplumun doğru bilgilere ulaşmasını sağlamak,
b) Toplumsal aile yapımızın korunmasını sağlamaya çalışmak,
c) Toplumda yaşanan sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerden etkilenen aile fertlerinin karşılaştıkları riskler ve yeni ortaya çıkan sorunlarla alakalı güçlenmeleri için manevi danışmanlık hizmeti sunmak,
d) Diyanet İşleri Başkanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında imzalanan protokol dikkate alınarak ilgili kurum ve kuruluşlarda dinî rehberlik ve manevi danışmanlık hizmeti sunmak,
e) Toplumun aile ve aile bireyleriyle alakalı dinî anlamdaki soru ve sorunlarının çözümüne katkı sağlamak,
f) Gerekli hallerde ilgili kamusal kurum ve kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerle birlikte çalışmalar yapmak,
g) Öğrenci yurtları, fabrikalar, gençlik merkezleri vb. gibi insanların toplu halde bulundukları yerlerde dinî programlar gerçekleştirmek (Aile ve Dinî Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi).

Bu büroların kuruluş amacı madde bağımlılığı ile mücadele olmasa da, madde bağımlılığı sorunu aileyi olumsuz etkileyen en önemli sorunlardan olduğundan, bu bürolar talep halinde ailelere bu anlamda da manevi destek hizmeti sunmaktadırlar.

5.5. DENETİMLİ SERBESTLİK MÜDÜRLÜKLERİ BÜNYESİNDE OLUŞTURULAN MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BİRİMİNİN FAALİYETLERİ

Ceza İnfaz Kurumlarında manevi rehberlik hizmetleri 2011 yılında Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın imzaladığı işbirliği protokolü ile uygulanmaya başlanmıştır. Ancak ülkemizde madde kullananlara Denetimli Serbestlik Tedbiri uygulanmakta ve bu kişiler cezaevine girmemektedir. Yalnızca uyuşturucu veya uyarıcı

madde ticareti suçundan hükümlü ya da tutuklu olarak Ceza İnfaz Kurumunda bulunan kişiler söz konusu protokol kapsamındaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden faydalanmaktadır. 2019 yılında söz konusu protokolün kapsamı genişletilmiş ve Denetimli Serbestlik tedbirine tabi olan bağımlılara yönelik olarak da manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri uygulanmaya başlanmıştır. Her il ya da ilçede bulunan Denetimli Serbestlik Müdürlüklerine o il ya da ilçe müftülüğü aracılığıyla bir vaiz görevlendirilmiştir. Ancak bu görevlilerin yapacakları eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinde bağlı kalarak takip edeceği yapılandırılmış bir değerler eğitimi programı bulunmamakta, bırakın yapılandırılmış programı kaçıncı oturumda hangi konu üzerinde duracağına dair genel hatları belirlenmiş bir çizelgeleri dahi bulunmamaktadır. Bu durumun bu alanda verilecek hizmetlerin niteliğini olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Bu görevliler dini anlamda yetkin kişiler olsa da madde bağımlılığı ile ilgili hizmet içi bir eğitime tabi tutulmadan görev yapmalarının doğru olmadığı düşünülmektedir. Bu süreç henüz çok yeni olduğundan, bu sürece tabi olmuş ve süreci olumlu olarak tamamlamış bağımlılar bulunmadığından sistemin etkililiği ile ilgili rasyonel bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

Müftülükler tarafından görevlendirilerek Denetimli Serbestlik Müdürlükleri'ndeki yükümlülere eğitim ve iyileştirme faaliyetleri düzenleyen personeller yükümlülerle grup çalışmaları gerçekleştirmekte ya da bireysel görüşme şeklinde süreç içerisinde kişiyle görüşmelerini sürdürmektedir. İmzalanan protokol kapsamında gerçekleştirilen bu görüşmeler yükümlünün talebi varsa yapılabilmekte, zorunlu olarak kişi bu görüşmelere yönlendirilmemektedir. Bu durumun yapılan görüşme ya da grup çalışmalarından alınan verimi artıracağı düşünülmektedir. Kişiyle süreç içerisinde hangi konularla alakalı görüşme yapacağına yükümlünün ihtiyaçlarını değerlendirdikten sonra görevli manevi danışman karar vermektedir.

Denetimli Serbestlik Müdürlükleri'nde değerlerin tamamını olmasa da bir kısmını içeren ve bağımlı yükümlülere yönelik gerçekleştirilen yapılandırılmış programlar şunlardır:

5.5.1. Değerler Eğitimi Programı

Ülkemizde Cumhuriyetle birlikte başlatılan modernleşme sürecine Batı kültürü ve pozitivist bilim anlayışının hâkim olması maddi alanla manevi alan arasında kesin bir ayrıma gidilmesine ve uzun yıllar bu iki alanın ortak olarak üretebileceği herhangi bir değerin olamayacağı görüşünün oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yakın tarihe kadar bu ayrım devam etmiş ancak son yıllarda bir yumuşamanın olduğu, her iki alanın ortak çalışmaları sonucu daha çok verim alınabilecek konuların olduğu kabul edilmiştir. Madde bağımlılığı konusu da bu konuların başında gelmesine rağmen Adalet Bakanlığı uzmanlarınca hükümlülere yönelik olarak uygulanan, 10 oturumdan oluşan, yapılandırılmış değerler eğitimi programı incelendiğinde pozitivist bilim anlayışıyla oluşturulduğu ve dinin bir değer olarak bu programda işe koşulmadığı görülmektedir. Bu programın oturumları aşağıdaki gibidir;

1. Değerler-Tanışma

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılarla bir oyun aracılığıyla tanışır, değer kavramını tanımlar, değerin önemi ve türlerini tanımlar.

2. Oturum-Saygı

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara saygı kavramını tanımlar, saygının sosyal hayattaki önemi konusunda farkındalıklarını artırmaya çalışır, saygı türleri konusunda farkındalık oluşturmaya çalışır.

3. Oturum-Sevgi

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara sevgi kavramını tanımlar, sevgi türleri hakkında bilgi verir, sevgiye dayalı iletişim modellerindeki davranış şekillerini tanımlar.

4. Oturum-Özgüven

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara özgüven hakkında bilgi verir, yüksek özgüveni yansıtan davranışlarla ilgili farkındalık kazandırmaya çalışır.

5. Oturum-Dürüstlük

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara dürüstlük hakkında bilgi verir, dürüstlük kavramı ile ilgili düşüncelerin fark edilmesine yardımcı olmaya çalışır.

6. Oturum-Hoşgörü

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara hoşgörü kavramını tanımlar, hoşgörü gerektiren durumları ayırt etmelerine yardımcı olacak bilgiler sunar, kişiler arası ilişkilerde ve toplumsal yaşamda hoşgörülü olmanın sağlayacağı yararların farkına varmalarını sağlamaya çalışır.

7. Oturum-Empati

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara empati hakkında bilgi verir, empatinin sempatiden farklı olduğunu anlatır, empatik davranış ve empatik olmayan davranışları ayırt ederek günlük hayatlarında kullanmalarını sağlamaya çalışır.

8. Oturum-Arkadaşlık

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara arkadaşlık kavramını tanımlar, arkadaşlığı önemli kılan unsurların neler olduğunu anlatır, yanlış arkadaşlığın farkına varmalarını ve bu durumda ne yapmaları gerektiğini anlatır.

9. Oturum-Barışçıl Olmak

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara barış kavramını anlatır ve katılımcıların etkili çatışma becerileri kazanmalarına yardımcı olmaya çalışır.

10. Oturum-Değerlendirme

Bu oturumda program uygulayıcısı katılımcılarla birlikte program boyunca yapılan çalışmaları gözden geçirir, katılımcıların programa ilişkin geri bildirimlerini dinler. Bu programın sonlanmasıyla birlikte katılımcıların programda edinilen bilgilerin gündelik hayatta kullanılmasıyla ilgili farkındalık sahibi olması beklenir (Değerler Eğitimi Programı Uygulayıcı Kılavuzu, 2018).

Program salt düz anlatımdan oluşmaz, katılımcıların da program süresince aktif olmasını sağlayan ve onları da işin içerisine dâhil eden etkinliklerle doludur. Program direk madde bağımlılarına uygulanmak için oluşturulmuş olmasa da madde bağımlılarından oluşturulan gruplara da uygulanmaktadır. 2018 yılından bu yana Adalet Bakanlığı Denetimli Serbestlik Müdürlükleri'nde, programın eğitici eğitimini almış uzman personel tarafından, 4-14 yükümlüden oluşan gruplara uygulanan programın etkili bir program olduğu düşünülmektedir.

5.5.2. Bağımlılıkla Mücadelede Aile Eğitim Programı(BAMAP)

Yine Adalet Bakanlığı Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde eğitim iyileştirme süreci devam eden bağımlılara yönelik olarak uygulanan, bağımlı bireylerin ailelerini desteklemek ve rehabilitasyon süreçlerine destek olmak amacıyla bir Avrupa Birliği projesi kapsamında oluşturulmuş 8 oturumluk Aile Eğitim Programından söz edebiliriz. Program 18 yaş üstü yetişkin, en az 7 en fazla 20 kişilik bağımlı kişilerin aile üyelerinden oluşturulan gruplara, konu ilgili eğitici eğitimine katılmış, psikiyatri, psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet ve öğretmenlik gibi ilgili alanda en az lisans derecesine sahip meslek mensubu olan uzmanlarca bir oturumu 120 dakika olacak şekilde uygulanmaktadır.

Ülkemizde ve Dünya'da giderek yaygınlaşan madde bağımlılığı sorunu, yalnızca bağımlıları değil, bağımlı yakınlarını da pek çok açıdan olumsuz etkilemektedir. Bağımlılık tedavisinde aile ve çevre desteği olmadan başarı sağlanması çok mümkün değildir. Dolayısıyla bağımlı ailelerinin desteklenmesi bağımlı bireylerin tedavisinin de bir parçasıdır. Ülkemizde son yıllarda bu bağlamda çeşitli girişimlere rastlanmakta olup, ailelere yönelik bilinçlendirme seminerleri verilmekte ve eğitim grupları düzenlenmektedir. Ancak bu çalışmaların yeterli olduğundan söz etmek pek mümkün değildir. Bağımlılıkla Mücadelede Aile Eğitim Programı ile ailelere yönelik yapılandırılmış bir eğitim programı geliştirilmesi, kamu ve sivil toplum kuruluşları işbirliği ile bağımlı ailelerin ihtiyaçlarına yönelik uluslararası düzeyde farkındalık yaratılması ve bağımlı ailelerine daha fazla destek sağlanması amaçlanmıştır.

Bu programın amaçları;

- Bağımlı gençlerin ailelerinin desteklenmesi,
- Ailelerin bağımlılık konusunda bilinçlendirilerek farkındalık düzeylerinin yükseltilmesi,
- Ailelerin bağımlı gençlere yönelik olumlu ve tedavi süreçlerini destekleyici tutum oluşturmaları,
- Grup ortamında öğrenme sürecinden ailelerin yararlanması, örneğin; yalnızlıklarının giderilmesi, sosyal bağların kurulması, duyguların ifade edilmesi, karşılıklı destek almaları, yalnız olunmadığının fark edilmesi.

Oturum başlıkları;

1. Tanışma ve Hedeflerin Belirlenmesi
2. Bağımlılık ve Bağımlılık Süreci
3. Bağımlılık ve Risk Faktörleri
4. Bağımlılıkla Mücadelede Tedavi Yöntemleri ve Süreçte Karşılaşılan Zorluklar
5. Bağımlılıkla Mücadelede Aile ve Çevre Desteğinin Önemi
6. Bağımlılıkta Mücadelede Aile Tutumu ve Becerileri (1)
7. Bağımlılıkta Mücadelede Aile Tutumu ve Becerileri (2)
8. Eğitim Değerlendirme ve Gözden Geçirme (Bağımlılıkla Mücadelede Aile Eğitim Programı Eğitici Uygulama Rehberi, 2018).

5.5.3. Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Farkındalık Programı(SAMBA)

Bu program Denetimli Serbestlik Müdürlükleri'nde bağımlı yükümlülere, Ceza İnfaz Kurumlarında bağımlı hükümlülere ve Alkol ve AMATEM'lerde madde bağımlılığından kurtulmak amacıyla tedavi gören danışanlara uygulanmaktadır. Oldukça geniş bir uygulama ağına sahip olan programın madde bağımlılığından kurtulma konusunda etkili bir program olduğu kanıtlanmıştır. Bu programın birçok oturumunun (motivasyon, iletişim, öfke kontrolü, istek duygu ve düşüncelerle başa çıkmak gibi) değerlerden oluştuğu görülmektedir.

Oturumlar;

SAMBA 15 oturumdan oluşmaktadır. İlk 10 oturum Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde zorunlu uygulanması gereken temel oturumlardır.

1. Oturum-Madde Etkileri ve Bağımlılık

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara madde ve etkilerini, alkolün etkilerini anlatır, bağımlılık kavramını tanıtır, bulaşıcı hastalıklarla madde bağımlılığı arasındaki bağlantıdan söz eder.

2. Beyin-bağımlılık ve girdaptan çıkış

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara madde kullanımının beyin üstüne etkisi konusunda yarın saatlik bir video izletir ve bu video üzerine konuşulur.

3. Motivasyon Kazandırma-1

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılarla madde kullanımının olumlu ve olumsuz yanları üzerine konuşur, kişilerin madde bağımlılığından kurtulma sürecinde

güçlü ve zayıf yanlarının neler olduğunu belirlemelerini sağlar, geleceği düşünmelerine ve planlamalarına yardımcı olur.

4. Motivasyon Kazandırma-2

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara motivasyon kavramını tanımlar, kişinin kendi kendini nasıl motive edebileceğini anlatır, değerlerimiz ve biz adlı bir etkinlik gerçekleştirirler.

5. Duyguları tanımak ve tanımlamak

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara duygu, düşünce ve davranış arasındaki ilişkinin nasıl olduğu, birbirlerini nasıl etkiledikleri, her duygu ya da düşüncenin davranışı gerektirmediği gibi konularla ilgili bilgi verir.

6. Kaymanın tanımlanması

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara kaymanın ne olduğunu, kayma olduğunda neler yapılabileceklerini anlatır. Geçmiş kayma öyküleri üzerine konuşurlar.

7. İstek, Duygu ve Düşüncelerle Başa Çıkmak

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara şiddetli alkol ve uyuşturucu kullanma istek, duygu ve düşünceleriyle nasıl başa çıkabileceklerini anlatır.

8. İyileşmek için değişmek gerek-1

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara hayatlarını programlı bir şekilde yaşamaları gerektiğini, içinde bulundukları ana odaklanmaları gerektiğini, hayatlarındaki değiştiremeyecekleri problemlere takılarak umutsuzluğa sürüklenmemeleri gerektiğini anlatır.

9. İyileşmek için değişmek gerek-2

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara iyileşme sürecinde karşılarına çıkacak olan zorluklarla nasıl baş edebileceklerini anlatır.

10. Riskli durumları tanımak ve başa çıkmak

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcıların iyileşme yolunda kendileri için tehlike arz eden durumları önceden fark etmelerini ve önlemlerini almalarını sağlamaya çalışır.

Zorunlu olmayan oturumlar ise şunlardır:

1. Öfkeyi tanımak

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara öfkenin ne olduğunu, olumlu ve olumsuz yanlarını, belirtilerini anlatır.

2. Öfkeyle başa çıkmak

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara öfkeyi kontrol etme yolları üzerine ayrıntılı bilgi verir.

3. Stresle Başa Çıkma

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara stresin ne olduğunu, duygu ve düşünceleri olduğu gibi kabul etmenin stres kontrolündeki önemini, stresin fiziksel belirtilerini anlatır.

4. İletişim Becerileri

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara iletişimin temelini, iletişim becerisine sahip olmanın sosyal hayatımızdaki önemini, ben dilinin ne olduğunu ve iletişim kurarken nasıl kullanılabileceğini anlatır. En önemlisi katılımcıları ısrarlar karşısında hayır diyebilme konusunda bilgilendirir.

5. Düşünce Tuzakları

Bu oturumda program uygulayıcısı, katılımcılara çıkmış oldukları zorlu madde bağımlılığından kurtulma yolunda kendilerini hangi düşüncelerinin olumsuz etkileyeceğini ve bu düşüncelerle nasıl baş edebileceğini anlatır (Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Farkındalık Programı Denetimli Serbestlik Uygulayıcı Kılavuzu, 2011).

5.6. CEZA İNFAZ KURUMLARINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN MANEVİ REHBERLİK HİZMETLERİ

Ceza infaz kurumlarındaki tutuklu ve hükümlülere yönelik gerçekleştirilen manevi danışmanlık hizmetlerinin amacı, manevi boşluğa düşerek suç işleme girişiminde bulunanların bu girişimlerini ortadan kaldırmak ya da en aza indirmektir. Ayrıca hapishanelerde olan tutuklu ve hükümlülerin ceza süresi sona erdikten sonra topluma yeniden uyum sağlamada sorun yaşamalarını önlemektir (Kesgin ve Erdem, 2018:78).

İslamiyet'te zindan kavramı yer almakla beraber mahkûmları ziyaret etme ve onların ihtiyaçlarının giderilmesi ile ilgili doğrudan ilişkili her hangi bir ifade yer almamaktadır. Bununla beraber İslam dininde hastalara, engellilere, yaşlılara, yolda kalmışlara ve benzeri ihtiyaç sahiplerine yardım etmek hem ayetlerde hem hadislerde tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla hastaya, yaşlıya, mahkuma, çocuğa manevi rehberlik hizmeti sunma Müslümanlar için teolojik bir zorunluluktur (Işık, 2016:221-222).

Cezaevi vaizleri tarafından hükümlü ve tutukluların ıslah sürecine katkı sağlanması amacıyla din eğitimi kapsamında Kur'an öğretimi, manevi rehberlik, koğuş sohbetleri, konferanslar, dini özel gün ve gecelerde gerçekleştirilen etkinlikler, gözlem ve sınıflandırma evraklarının dini alanlarının doldurulması, basılı ve görsel eğitim materyali desteği gibi faaliyetler uygulanmaktadır (Parlak, 2019:56).

5.6.1. Dini ve Ahlaki Bilgileri İçeren Eğitimler

Hapishanelerde din ve ahlak bilgisi dersleri 1983 yılında yayımlanan genelge ile hükümlülere verilmeye başlamıştır. 1991 yılına kadar cezaevinde bulunan hükümlü ve tutukluların tamamına zorunlu bir ders olarak verilmiş, 1991 senesinde zorunluluk kaldırılmış, gönüllü olarak dersi almak isteyenlere verilecek şekilde değiştirilmiştir (Kesgin ve Erdem, 2018:78).

Bu dersin okutulmasıyla amaçlanan, hapishanelerdeki kişilerin cezaları süresince manevi boşluklarını doldurarak hayata daha sıkı sarılmalarıdır. Hapishanelerde hükümlü ve tutuklular genellikle kader kurbanı oldukları yönünde bir düşünceye kapılmaktadırlar. Bu sebeple de yaratıcı ile ilişkilerinde bir kopma, uzaklaşma olduğunu hissetmektedirler. Allah'ın kendilerini cezalandırdığını düşünmektedirler. Bütün bu düşünce ve duyguları hayatlarının bir anlamı ve amacının kalmadığı fikrine kapılmalarına sebep olabilmektedir (Kesgin ve Erdem, 2018:78).

5.6.2. Manevi Danışmanlık

Ceza İnfaz Kurumu vaizlerinin önemli bir mesuliyeti de hükümlü ve tutuklulara dini rehberlik hizmetleri sunmaktır. Manevi danışmanlar hükümlü ve tutuklularla bireysel görüşmeler yaparak problemleriyle baş etmeleri konusunda onları yönlendirmektedirler. Hapishanelerde gerçekleştirilen manevi rehberlik görüşmelerinin içeriği yalnızca dini konularla şekillendirilmemektedir. Hükümlülerin bireysel, ceza infaz kurumuyla alakalı ya da ailevi problemlerinin çözümünde de manevi danışman yardımcı olabilmektedir. Dini danışmanlar mahkûmların cezaevinde yaşadığı ve tek başına baş etmede zorlandığı problemlerini dinleyerek ve onlara yol göstererek psikolojik açıdan iyi hissetmesini sağlamaya çalışmaktadır (Kesgin ve Erdem, 2018:79).

Hapishane şartları düşünülecek olursa orada manevî rehberlik; din ve dini değerlerden yola çıkarak kişileri dinleme, rehberlik yapma, cesaretlendirme ve sorunlarını çözmelerine yardımcı olma yoluyla tutuklu ve hükümlülere manevî destek sağlama olarak tanımlanabilir (Işık, Demir, 20112:53).

5.6.3. Konferanslar

Adalet Bakanlığı'yla Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 2011 yılında imzalanan protokolde belirtilen her ilde var olan müftülük tarafından ayda en az bir kez tutuklu ve hükümlülere yönelik konferans yapılması gerektiği maddesi dikkate alınarak hapishanelerde konferanslar gerçekleştirilir (Kesgin ve Erdem, 2018:79).

5.6.4. Kur'an-ı Kerim Okumanın Öğretilmesi

Adalet Bakanlığı'yla Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 2011 yılında imzalanan protokolde cezaevlerinde Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmek isteyen hükümlülere gerekli öğretimin yapılması, cezaevi vaizinin esas görevi olarak kabul edilmiştir (Kesgin ve Erdem, 2018:80).

5.6.5. Dini Sohbetlerin Yapılması

Bu sohbetlerle mahkûmların manevi duygularına hitap edebilmek, fedakârlık, sevgi, merhamet gibi duygularının farkına varmaları ve paylaşmayı öğretmek amaçlanmaktadır. Yine bu sohbetlerle bu değerlerin var olduğu bir toplumda ancak mutluluğun olabileceği ve toplumun üyelerinin güven içerisinde yaşayabileceği anlayışı kazandırılmaya (Kesgin ve Erdem, 2018:80).

Erdem ve Kesgin'in 2017 yılında yapmış olduğu bir alan araştırmasında cezaevlerinde gerçekleştirilen manevi rehberlik hizmetlerinin, tutuklu ve hükümlülerin yaşamlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre tutuklu ve hükümlüler, manevi rehberlik görüşmeleri öncesi doğru ve yanlışı ayırt etmede zorlandıklarını ve ceza almalarının ana nedeninin daha önce manevi rehberlik alamamaları olduğunu belirtmişlerdir. Hatta bazı hükümlüler cezaevinde manevi rehberlik hizmetlerine ulaşıp bu sayede temizlendiklerini ve sırf bu sebeple cezaevinde olmaktan memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir.

Lisans ilahiyat fakültelerinden mezun olan kişiler manevi danışmanlıkla ilgili bir eğitim almamaktadırlar. 2009-2010 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığına personel yetiştirmek için Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları bölümünü kurmuştur. Ancak bölümün programları incelendiğinde Dini Danışmanlık, Sosyal Hizmet ve Rehberlik alanını kapsayan derslerin yeterli olmadığı görülmektedir (Kılavuz, 2012:513).

Türkiye'de ilahiyat bölümü; dini danışman, imam, vaiz, müftü, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni, İmam-Hatip Lisesi meslek dersleri öğretmeni gibi çeşitli mesleklerin tamamında görev icra edecek kişileri yetiştirmektedir. Ancak bu mesleklerin hepsi kendine özgü alan formasyonu gerektirdiği için ilahiyatçılar, ek bir formasyon almadan bu mesleklerin tamamını başarıyla yürütemez. Mesela; imam-hatip görevini icra eden bir ilahiyatçı, yalnızca bu formasyonuyla başarılı bir manevi danışman, başarılı bir vaiz yahut müftü olabilir mi? Pedagojik formasyon almayan lisans ilahiyat mezunları, öğretmen olamamaktadır. Bu bakış açısıyla yaklaşıldığında imamlık, danışmanlık ve müftülük gibi farklı formasyonlara sahip uzmanlar tarafından icra edilmesi gereken görevlerin farklılıkları lisans programında dikkate alınmamıştır. Bu kadar farklı meslekleri icra edecek uzmanların tek tip bir lisans programıyla yetiştirilemeyeceği kesindir. Alanları yakın biyoloji, fizik, kimya öğretmenleri dahi birbirinden farklı lisans programlarıyla yetiştirilmektedir. Türkiye'de, uzmanlık alanlarının daraldığı günümüzde tek bir ilahiyat programıyla birçok alan uzmanı yetiştirilmesi durumunu olumlu karşılamak oldukça zordur (Koç, 2019:65).

Türkiye ile AB ülkeleri arasında sosyal hizmetlerle ilgili uygulamalarda farklılıkların olduğu bilinmektedir. AB ülkelerinde 'Dini Sosyal Hizmetler' ayrı bir meslek grubu olarak kabul edilmiş ve alanda uzmanlaşmadan yapılamayacağı şartı koşulmuştur. Bu alanda yeterli sayıda yetişmiş uzmanları da bulunmaktadır. Mesela; Almanya'da 35 bine yakın 'sosyal ilahiyatçı' olduğu bilinmektedir. Türkiye'de ise bu alanda yetişmiş elemanlara yoğun bir ihtiyaç olmasına rağmen henüz net bir girişimde bulunulmamıştır (Koç, 2019:70).

2012-2013 yıllarından itibaren Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde "Dini Danışmanlık ve Rehberlik Programı" adı altında bir aylık bir sertifika programı yapılmaya başlanmış ve en son edinilen bilgilere göre 200'e yakın mezun

vermiş ve bu alanda Avrupa standartlarını yakalamaya çalışan bir program tertip edilmiştir (Köylü, 2016:75). Açılan Manevi Rehberlik Programı'na katılarak bir ay eğitim görüp başarıyla mezun olan manevi danışmanlar huzurevleri, yetiştirme yurtları, ceza infaz kurumları ve öğrenci yurtlarında çalışmaya başlamıştır.

Türkiye'de manevi rehberlik alanında yüksek lisans programları, bilimsel etkinlikler, akademik çalışmalar ve farklı kurumlarla imzalanan işbirliği protokolleri çerçevesinde hizmetler sunulurken alanın eğitim yönünün ihmal edildiği söylenebilir. Yüksek lisans programları ve DİB'nin kendi personeline yönelik gerçekleştirdiği eğitimler incelendiğinde, manevi rehberlik alanında tecrübeli öğretim elemanları ve profesyonel eğitim yönünün zayıf kaldığı görülecektir. Yine eğitim şeklinin daha çok teoriye dayalı olması manevi danışmanlık eğitimlerinin işlevselliğini azaltmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen eğitimlerle yurt dışındaki klinik manevi danışmanlık eğitimleri karşılaştırıldığında, klinik eğitimlerin ülkemizdekinden çok farklı yapılandırıldığı görülmektedir. Eğitimlerin müfredatları incelendiğinde ülkemizdeki eğitimlere teorik derslerin hâkim olduğu görülmektedir. Alanla ilgili açılan yüksek lisans programlarının ilk açıldıkları dönemlere göre geliştirilmiş olduğu, uygulama ve psikoloji içerikli derslere yer verildiği görülmektedir. Bu olumlu bir gelişmedir ancak, 'manevi danışmanlık uygulamaları' gibi derslerin içeriklerinin nasıl şekillendirildiği ve danışmanlık, bireyi tanıma yöntemleri gibi psikoloji alanına ait derslerinin alanın uzmanları tarafından verilip verilmediği konuları önemlidir. DİB tarafından gerçekleştirilen eğitim programının konularının alana hâkim olmayı sağlayacak şekilde düzenlendiği ancak uygulamalı derslerin yeterli olmadığı görülmektedir. DİB programdaki bu eksikliğin farkında olduğundan eski mezunların ve aktif çalışmaya devam eden personelin tecrübelerine yer vermektedir (Ağılkaya Şahin, 2018:58-59).

Türkiye'de ceza infaz kurumlarında manevi rehberlik faaliyetlerinin başlaması cezaevlerine yüklenen misyonun değişmesiyle olmuştur. 1960'lı yıllara kadar cezaevleri içinde kalacak olan kişilere bedenen acı çektirilen, özgürlükleri kısıtlanan, işlemiş oldukları suçun bedeli ödettirilen yerler olarak tasarlanmıştır. Ancak 1960 sonrası hapishanelere mahkûmları iyileştirme, rehabilite etme, yeniden suç işlemesini önleme ve topluma kazandırma gibi misyonlar yüklenmeye başlanmıştır. Cezaevlerine bakıştaki bu değişiklik buralarda rehberlik ve iyileştirmeye yönelik faaliyetlerin başlamasını sağlamıştır. Dinin de rehabilitasyon sürecinin bir parçası olduğu ve insanların iyileşme

sürecine katkı sağlayacağı bilindiğinden din de işe koşulmuştur. Ancak cezaevlerinde uzun yıllar yalnızca dini uygulamalar yapılırken manevi danışmanlık uygulanmamıştır. Çünkü ülkemizde her ne kadar yetişmiş din adamı sayısı yeterli sayıda olsa da rehberlik ilkelerine hâkim, toplum psikolojisinden anlayan, bireysel danışmanlık yapabilecek yetkinlikte din adamı yoktur. 2000'li yıllardan sonra manevi rehberlikle alakalı eğitim programları, yüksek lisans programları literatürümüze girmiş ve bu eğitimleri almış, yeterliliği yüksek manevi danışmanlarımızı var olmuştur. Böylece gerçek anlamda manevi danışmanlık hizmetleri ülkemizde sunulmaya başlanmıştır. Ancak yine de Türkiye'de manevi danışmanlık alanıyla ilgili çalışmaların çok yeni olması ve akademik eğitim seçeneklerinin yetersiz olması sebebiyle bugün bile alana hâkim, donanımlı manevi danışman sayısı yetersizdir. Kurumlarda manevi danışmanlık görevini yerine getirmesi için görevlendirilen vaizlerin pek çoğunun danışmanlık teknikleriyle alakalı eğitimlerinin olmadığı bilinmektedir. Ancak bu vaizler görevlendirildikleri kurumlarda bireysel terapi görüşmeleri ya da grup terapileri gibi danışmanlık hizmeti sunmaktadırlar. Danışmanlık teknikleriyle alakalı herhangi bir eğitimi olmayan bir vaizin, bu görüşmelerin içeriğini danışana fayda sağlayacak şekilde yapılandıramayacağı muhakkaktır.

5.7. DEĞERLER İLE MADDE BAĞIMLILIĞINDAN KORUNMA VE KURTULMA ÖZ-YETERLİĞİ ARASINDAKİ İLİŞKİYLE İLGİLİ TÜRKİYE'DE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

5.7.1. Aile Değeriyle Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-yeterliği Arasındaki İlişkiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Yapılan literatür taramasında konu ile alakalı (Çavuşoğlu, 2009; Kasap, 2015; Arslan, 2016; Biçer, 2017; San, 2018; Soysal, 2018; Oğuz, 2019; Öztekin, 2012; Çifci, 2019; Karakuş,2012; Mutlu, 2013; Ünal, 1991; Yalman, 2019; Karataş, 2020; Aslan, 2019; Karaca, 2010; Dar, 2019; Sarıoğlu, 2019; Ögel vd, 2004) çalışmalara ulaşılmıştır.

Bu çalışmaların sonuçlarında aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır;

- ✓ Ergenlerde madde kullanımının arttığı ve ilk kullanma yaşının giderek düştüğü görülmektedir.

- ✓ Ailesinde madde kullanımı olan kişilerin, ailesinde madde kullanımı olmayan kişilere oranla madde kullanma oranı daha yüksektir. Çünkü çocuklar ailelerinin olumlu ya da olumsuz davranışlarını modellemekte ve benzer olaylarla karşılaştıklarında onlarınkine benzer tepkiler vermektedirler.
- ✓ Ergenlik döneminde ebeveynlerine güvensiz bağlanan gençler madde kullanımı açısından riskli grupta değerlendirilebilir.
- ✓ Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde madde bağımlılığı erkeklerde kızlardan daha fazla orana sahiptir.
- ✓ Madde kullanan kişilerin genel olarak eğitim düzeylerinin düşük olduğu ve okul terkinin de fazla olduğu saptanmıştır. Yine madde bağımlısı gençlerin devamsızlıklarının daha fazla olduğu görülmüştür.
- ✓ Madde bağımlılığına bağlı olarak suç işleme ve cezaevinde yatma oranının fazla olduğu tespit edilmiştir.
- ✓ Çekirdek ailede yaşayan gençlerle karşılaştırıldığında parçalanmış aile, boşanmış anne baba ile yaşama ve geniş aile yapısına sahip gençlerde madde kullanım oranının daha fazla olduğu bulunmuştur. Ayrıca aile tipi ne olursa olsun aile içi iletişimsizliklerin olduğu, mutsuz ailelerde yaşayan gençlerin madde kullanımının daha yüksek olduğu görülmüştür.
- ✓ Ekonomik gelir seviyesi düşük olan ailelerde yetişen gençlerin, ekonomik gelir seviyesi yüksek ailelerde yetişen gençlere oranla bağımlılık riskinin daha yüksek olduğu görülmüştür.
- ✓ Ergenlik döneminde aile içerisinde yeterince anlaşılmadığını düşünen gençler için arkadaş çevresinin önemi artar. Aynı dönemden geçtiği arkadaşları arasında anlaşıldığını, takdir edildiğini, onaylandığını hisseder. Arkadaş grubundan dışlanmamak için pek çok kötü alışkanlığı da bu çevrede edinir. Yapılan araştırmalar ergenlik döneminde madde ya da alkole başlamada arkadaş çevresinin belirleyici etkisinin olduğunu göstermiştir.
- ✓ Yasal olan sigara ve alkol gibi maddeleri kullanan gençlerin uyuşturucu maddeyle tanışma ve kullanma oranının daha yüksek olduğu görülmüştür.
- ✓ Alkol ve madde bağımlılığı ve genetikle ilgili yapılan araştırmalarda bağımlılığın kalıtımla ilgisinin olduğu iddiasında bulunulmaktadır. Buna göre alkolik babaların çocuklarının alkolik olma olasılığının %30-50 olduğu, erkek

kardeşlerde bu oranın %30 olduğu tespit edilmiştir. Bağımlı kişilerin ailelerinde de bağımlı oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan araştırmalar genel olarak değerlendirildiğinde aile ile madde bağımlılığı arasındaki ilişki ele alınıp incelenirken çocuğun madde kullanmaya başlamasında ailenin rolü ile madde bağımlısı gencin bağımlılıktan kurtulma sürecinde ailenin rolü konuları ayrı olarak ele alınmamıştır. Bunun önemli bir ayrım olduğu ve yapılan çalışmalarda bu ayrımın dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir. Gençlerin aile içinde ne tür engellenmeler, sorunlarla karşılaşınca aileden kopup maddeye yöneldiği konusu başlı başına bir konudur ve tek başına araştırılması gerekmektedir. Madde bağımlılığı batağına sürüklenmiş gencin bu bataklıktan kurtulurken aile desteğinin önemi konusu da apayrı bir konudur ve bireysel olarak araştırılmalıdır.

Bazı çalışmalarda madde bağımlılığı açısından ergen erkeklerin daha riskli bir konumda olduğu ve ailelerin özellikle erkek çocuklarının üzerine daha fazla eğilmesi gerektiği konusu vurgulanmıştır. Geçmiş yıllar açısından baktığımızda bu bakış açısının belki doğruluk payı olabilir. Ancak gelinen bugünkü noktada kız çocukları da en az erkek çocukları kadar risk altındadır. Aileler yalnızca erkek çocuklarına eğilerek, kız çocuklarını ilgilerinden mahrum bırakmamalıdırlar. Bu çıkarımın yapılmasının temel sebebi cinsiyet açısından resmi madde bağımlısı rakamları değerlendirildiğinde erkek kullanıcıların kadın kullanıcılardan fazla olması olabilir.

5.7.2. Manevi Destek ile Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-yeterliği Arasındaki İlişkiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar;

Yapılan literatür taramasında konu ile alakalı (Altuntaş, Öztürk, ve Arıkın, 2019; Akıncı, 2017; Kızmaz ve Çevik, 2016; Şen, 2015; Cirit, 2018; Bayyiğit, 2019; Karagül, 2012; Işık, 2009-2016; Karaaslan, 2016; Akyüz, 2016; Ağılkaya Şahin, 2014-2018; Altaş, 2012; Parlak, 2019; Altıntaş, 2019) çalışmalara ulaşılmıştır.

Bu çalışmaların sonuçlarında aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır;

- ✓ Bağımlılığın sosyal, ekonomik, psikolojik, genetik vb. nedenlerinin yanında manevi eksiklik de önemli bir bağımlılık nedeni olarak kabul edilebilir. Bağımlılık tedavilerinden istenilen sonucun alınabilmesi amacıyla alanında uzman müftülük personeli aracılığıyla alternatif bir psiko-sosyal destek hizmeti

olarak manevi danışmanlık hizmetlerinin de danışana sunulması önem arz etmektedir.

- ✓ Kişinin hayatını, yaşadığı olumsuzlukları anlamlandırmasını sağlayan; her şeyin bu dünyadan ibaret olmadığını, yaşadıklarının bir karşılığının olduğunu anlatan dinin, madde bağımlılığının tedavisinde de etkili sonuçlar sağlayacağı düşünülmektedir.
- ✓ Kişilerin dinden ya da dini bir önderden aldıkları manevi destek tek başlarına kendi iradeleri ile madde kullanımı ile mücadele edemeyen kişilere güç vermektedir. Bağımlılıkla başa çıkmak ağır bir yüktür ve çoğu zaman kişiler bu yükü tek başlarına omuzlayamamaktadır. Bu motivasyon kişiye madde bağımlılığından arınma sürecinde yardımcı olsa da tek başına yeterli olmamaktadır. Maddeden arınma süreci tıbbi ve psiko-sosyal hizmetlerle desteklendiğinde çok daha başarılı işler ortaya konulabilmektedir.
- ✓ Ergenlerin madde bağımlılığından korunma öz-yeterliklerini etkileyen en önemli faktörlerden biri de sahip oldukları değerlerdir.
- ✓ Madde bağımlılığının rehabilitasyonunda dinin işe koşulmasının bir önemi de kişilerin maddeyi kullandıkları dönemde ailesi, sosyal çevresi ve toplum tarafından kendilerine atfedilen olumsuz etiketlerden kurtulmalarına fırsat tanımasıdır. Madde kullandıklarından dolayı damgalanan ve ötekileştirilen kişiler, tövbe alarak yakın çevreleri ve toplumun indinde olumlu bir imaj kazanmaya, eski olumsuz etiketlerinden kurtulmaya çalışmaktadır. Almış oldukları bu kararı sürdürebilmeleri ve davranışlarında da olumlu değişiklikler yapmaları durumunda kendileriyle alakalı olumsuz bakışı ortadan kaldırabilmektedirler.
- ✓ Dini inancı olan ailelerin, aile üyesi bağımlı bireyin varlığını öğrendikten sonra bu durumla baş etmede kullandıkları, güç aldıkları en etkili yollardan biri de dua etme, Allah'la birebir iletişime geçerek halini ona arz etme olmaktadır.

5.7.3. Benlik Saygısı ile Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-yeterliği Arasındaki İlişkiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Yapılan literatür taramasında konu ile alakalı (Akbaş, 2017; Alban, 2018; Aydın, 2015; Çavdar, 2016; Tunç ve Kolburan, 2019; Zengin ve Altay, 2014; Tilim, 2019;

Bahadır, Mökükcü ve Kalender, 2018; Bircan, 2011; Kaya, 2011) çalışmalara ulaşılmıştır.

Bu çalışmaların sonuçlarında aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır;

- ✓ Madde bağımlılığı tedavisinin amacı kişinin toplumla yeniden bütünleşmesini, yaşam kalitesini artırabilmesini, yaşam içerisindeki işlevlerini yerine getirebilmesini sağlamaktır. Bunun yolu da kişilerin benlik saygısının artırılması sonucu topluma yeniden uyum sağlayabilmelerinden geçer.
- ✓ Yapılan araştırmalar özsaygıları düşük olan bireylerin madde bağımlısı olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir.
- ✓ Benlik saygısı olması gereken düzeyde olan kişilerin bedenleriyle ilgili algılarının olumlu olduğu, sağlıklarına zarar verecek olan her türlü aktivite, gıda vb. 'den kaçınma eğiliminde oldukları görülmektedir.
- ✓ Benlik saygısının artması kişinin başa çıkma becerilerinin de güçlenmesini ve bağımlılıktan kurtulma sürecindeki adımlarını kararlılıkla atmasını sağlamaktadır.
- ✓ Kişilerin cezaevlerinde kaldıkları süre attıkça geleceğe daha karamsar baktıkları, hapsedilmiş olmaktan dolayı utanç duygusu yaşadıkları bütün bunlardan dolayı da benlik saygılarının düştüğü görülmüştür. Düşük benlik saygısı kişiyi madde kullanmaya iten en önemli sebepler arasında sayılabilir.

5.7.4. Sevgi, Dayanışma, Sebat/Sabır ve İletişim Değerleri ile Madde Bağımlılığından Korunma ve Kurtulma Öz-yeterliği Arasındaki İlişkiyle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Yapılan literatür taramasında konu ile alakalı (Tilim, 2019; Tunç, 2019; Bahar, 2018; Yıldırım ve Engin, 2011; Kargın ve Hiçdurmaz, 2018; Derin ve Tapan, 2017) çalışmalara ulaşılmıştır.

Bu çalışmaların sonuçlarında aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır;

- ✓ Ergenlerin duygularını ifade edebilme düzeylerinin yüksek olması madde bağımlılığından korunma ve kurtulma öz-yeterliklerinin de yüksek olmasını sağlamaktadır.

- ✓ Kişilerin ailesinde ya da duygusal ilişkilerinde yaşadıkları iletişim sorunları madde kullanmaya başlamalarına ve süreç içerisinde bağımlı olmalarına zemin hazırlamaktadır.
- ✓ Madde bağımlısı olduktan sonra kişinin yakın çevresi ya da toplum tarafından dışlanması, damgalanması öncelikle kendi ile olan iletişiminden başlayarak iletişim içerisinde olduğu tüm çevresiyle etkileşimini olumsuz etkilemekte ve maddeye daha çok sarılmasına yol açabilmektedir.
- ✓ Gençlerin iletişim içerisinde oldukları sosyal grupları oldukça dikkatli seçmeleri gerekmektedir. Dikkatle oluşturulan iletişim gruplarında dahi merak duygusundan dolayı uyuşturucu madde kullanma teklifleriyle karşılaşılabilmektedir. Bu tür durumlarda yapılması gereken en doğru hareket önemli bir iletişim becerisi olan 'hayır diyebilme' becerisini devreye sokarak ortamı terk etmektir.
- ✓ Sosyal destek kişilerin madde kullanmaya başlama, bağımlı olma ya da madde bağımlılığından kurtulma sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Yalnızlık yaşayan eski bağımlıların nüks yaşama ihtimali daha yüksektir.
- ✓ Madde bağılıların sosyal alandan dışlanması madde bağımlılığını azaltma ya bırakma konusunda kendilerine yönelik olarak gerçekleştirilen pek çok hizmete de ulaşmalarını engellemektedir. Kişileri kendileriyle baş başa bırakmakta ve yaşadıkları sorunlarla tek başına baş etmek zorunda kalmalarına sebep olmaktadır.

ÖNERİLER

Aileler madde bağımlılığının sebepleri, bağımlı bireyde görülen belirtiler ve bağımlı bireye yaklaşım tarzı gibi konularla alakalı eğitime tabi tutulmalıdır. Madde bağımlılığıyla alakalı bilgilerinin yanında ailelere ergenlik dönemi ve bu dönemde ailelerin ergenlere karşı davranışlarının önemli olduğu konularında eğitimler verilmelidir. Ergenlik döneminde kişi için fikirlerinin takdir edilmesi, kendisini yeterince ifade edebilmesine izin verilmesi, özerk kararlar alıp uygulayabilmesi gibi konular oldukça önem arz etmektedir. Ailenin bilinçlendirilmesi gencin yanlış yöne sapmasının önüne geçecektir.

Bağlanma stilleri konusunda aileler eğitilmeli ve güvenli bağlanma stili geliştirebilmeleri için ailelerin sergilemesi gereken davranışlar belirlenerek aile ve eğitimci işbirliğiyle ergenin güvenli bağlanmasına olanak sağlanmalıdır. Ailesiyle kurmuş olduğu güvenli bağ ergenlik döneminde ergenin sorunlarını çözmesinde, yalnızlık duygusuyla baş etmesinde oldukça etkilidir.

Literatürde değerler eğitimi ile madde bağımlılığı iki ayrı konu olarak ele alınmakta, ya da genel bir bakış açısıyla değil de özele inilerek örneğin 'aile değerinin ya da iletişim becerisinin madde bağımlılığı ile ilişkisi' gibi dar çerçeveli çalışmalara rastlanmaktadır. Buda değerler eğitimi ile madde bağımlılığı arasında ilişki kurulmasına tam olarak imkân vermemektedir. Bu iki değişken arasındaki ilişkiyi doğrudan yordamımıza imkân sağlayacak çalışmaların yapılmasının alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Konu ile alakalı yapılan çalışmalar bir il ya da bölge dikkate alınarak yapıldığından Türkiye genelini yansıtacak bir veriye ulaşılamamaktadır. Geneli temsil edebilecek bir örneklem grubuyla yapılacak çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Madde bağımlılığını önlemek ya da zaten bağımlı olmuş bireyi tedavi edebilmek amacıyla hizmet veren YEDAM, GADEM, MERBADER, AYBUDER, BAYDER gibi ulusal ya da yerel anlamda çalışmalarını sürdüren sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerinin desteklenmesinin önem arz ettiği düşünülmektedir.

İçinde yaşadığımız dönem teknoloji çağı olduğundan madde bağımlılığını önlemede görsel ve yazılı medyanın, kamuoyunu etkileyebilecek ve yönlendirebilecek kişi, kurum ve kuruluşların vereceği mesajlar önem arz etmektedir.

Madde bağımlılığı ve aile konusu ele alınırken konuya iki açıdan yaklaşmanın doğru olacağı düşünülmektedir: Kişiyi bağımlılığa sürükleyen aile faktörü ve bireyin bağımlı olduktan sonra ailesine etkisi.

Kişileri madde batağına iten en önemli nedenlerden biri de boş vakitlerini etkili şekilde değerlendirebilecekleri etkinliklerinin olmaması ve can sıkıntısı yaşamalarıdır. Boş zamanların kişilerin ilgi ve yeteneklerine uygun aktivitelerle yapılandırılmasının hem maddeye başlamayı önlemede hem de madde bağımlısı kişinin bağımlılıktan kurtulması sürecinde etkili olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu anlamda yetkililere büyük sorumluluklar düşmektedir. Özellikle madde açısından riskli olduğu tespit edilen bölgelerde gençlerin kendilerini tatmin etmelerini sağlayacak sanatsal, kültürel, sportif, sosyal aktivitelerin yer aldığı merkezlerin açılması, ekonomik gelir seviyesi düşük ailelere sahip gençlerin de ücretsiz olarak bu merkezlerden yararlandırılması gerekmektedir.

Haklarında Denetimli Serbestlik Tedbiri verilen yükümlülerin denetimi süresince kendisine sunulacak psiko-sosyal faaliyetlerden yeterince fayda sağlayabilmesi için sosyo-ekonomik açıdan da desteklenmeleri gerekmektedir. Madde bağımlılarının en büyük sorunları barınacakları ev ve çalışacakları, para kazanarak hayatlarını idame ettirecekleri iş imkânlarının olmamasıdır. Bu sorunlar çözüme kavuşturulmadan kişiyle yapılan bireysel görüşme, grup çalışması ya da seminerlerin istenilen değişimi gerçekleştirmesi, kişiyi madde bağımlılığından kurtarması imkânsızdır.

Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde gerçekleştirilen psiko-sosyal faaliyetlerin etkililiğini artırabilmek amacıyla müdürlüklerde görev yapan uzman personelin(sosyolog, psikolog, sosyal çalışmacı ve öğretmen) hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi önem arz etmektedir. Müdürlüklerde dosyası bulunan birçok yükümlünün sorunu klinik müdahale gerektirmekte ancak personel bu yetkinlikte olmadığından kişilere yalnızca temel danışmanlık hizmeti sunulabilmektedir.

Bağımlılık tedavilerinden istenilen sonucu alabilmenin en önemli şartı yapılan işin uzman personel tarafından ve bir ekip işi şeklinde yapılmasıdır. Bağımlı şahsın tıbbi

tedavi süreci ayrı bir boyut psiko-sosyal tedavi süreci ayrı bir boyut olsa da bu iki süreç bir arada uygulandığında ve iki sürecin yöneticileri birbirleriyle işbirliği içinde çalışmalarını yürüttüğünde çok daha başarılı sonuçlar alınabilecektir. Ülkemizde psiko-sosyal faaliyetlerin içerisine yeni dâhil edilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin süreç içerisinde aktif olarak işe koşulması da çalışmaların verimini artırmak açısından önemlidir. Manevi danışmanlık uygulamalarının resmi kurumlar aracılığıyla yürütülmesi hem uygulamaların standartlaşmasını sağlamak hem de bu danışmanlık hizmetine ulaşabilmek amacıyla kişilerin gayrı resmi cemaatlere üye olmasını önlemek açısından da önem arz etmektedir.

Ceza İnfaz Kurumları'nda ve Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde görev alacak vaiz adaylarının hizmet öncesi, şu an görevlerini yürütmekte olan cezaevi ya da Denetimli Serbestlik vaizlerinin ise hizmet içi eğitimlere tabi tutulması yaptıkları işin kalitesini ve verimini artırmak açısından önemlidir.

Ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberlikle alakalı yüksek lisans programı açılmış olsa da programın içeriğinin teoriye dayalı bir program olması, programı tamamlayarak manevi rehber unvanına sahip olan personelin uygulama aşamasında sorun yaşamasına sebep olmaktadır. Manevi danışmanlık teorik bir eğitimin yanında pratik deneyim de gerektiren hassas bir alandır. Bu alanda yapılan programlarda uygulamalı eğitimlere ve stajlara ağırlık verilmesinin, eğitimi alan kişilerin mezun olmadan sahayı tanımasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Ülkemizde özellikle uygulamalı dersler anlamında bir eksikliğin olduğu, bu yüzden kişilerin manevi danışmanlıkla alakalı tüm bilgilere sahip olarak mezun olsalar dahi bu bilgileri beceriye dönüştürme anlamında yetersiz kaldıkları bilinmektedir. Bu sorunu çözmek amacıyla danışmanlıkla alakalı uygulamalı dersler eğitim sistemine dâhil edilebilir.

Madde ile tanışma dönemi genel itibariyle bakıldığında ergenlik dönemine denk gelmektedir. Ülkemizde ergenlik dönemi, içerisindeki gençler eğitim hayatına devam ettiğinden bu anlamda okul idaresine, öğretmenlere özellikle okul rehberlik öğretmenlerine önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Okul ve aile işbirliğinin önemi yadsınamaz. Aile çocuğunun hal ve hareketlerindeki değişimleri takip ederken öğretmenlerinden de çocuğuyla ilgili dönütler almalıdır. Okullar farklı kurumlarla

işbirliği içerisinde öğrencileri madde kullanmaktan koruyucu ve önleyici çalışmalar gerçekleştirmelidirler.

Yapılan araştırmalar benlik saygısının temelinin ailede atıldığını, ailede kendisine saygı duymayı öğrenemeyen bireyin ilerleyen yaşlarda özgüven sorunu yaşadığını, hayır demede zorlandığını, özgür bir şekilde kararlar almada ve aldığı kararları uygulamada güçlük çektiğini ortaya koymuştur. Bu sebeple ailelere çocuklarda benlik saygısını nasıl oluşturabilecekleri ile alakalı eğitimler verilmeli, benlik saygısı ile madde bağımlılığı ilişkisi üzerinde durulmalıdır.

Her ülkenin kendine has kültürel değerleri vardır. Bu sebeple madde bağımlılarına yönelik uygulanacak tedavi programlarının da ülke kültürüyle uyumlu olması önem arz etmektedir. Ülkemizde kullanılan birçok program Avrupa Birliği ülkelerinden uyarlanarak kullanılmakta bu sebeple de bize has öğeler içermediğinden bağımlılar üzerinde yeterince etkili olamamaktadır. Tamamen kendi kültürümüzle uyumlu bir madde bağımlılığı programının geliştirilmesinin ülkemiz açısından önem arz ettiği düşünülmektedir.

Lisans İlahiyat eğitimini tamamladıktan sonra manevi danışmanlık ve rehberlik alanına yönelmekte kararlı olan yani hastane, cezaevi, denetimli serbestlik, huzurevi, çocuk destek merkezleri gibi sosyal hizmet kurumlarında çalışmak isteyen gençlerin yönelmek istedikleri manevi danışmanlık alanıyla alakalı dersleri seçmeli ders olarak alabilmeleri sağlanmalıdır. Atamalarda da bu dersleri almış olanlar bu tarz kurumlara atanmalıdır. Mesela hastanelerde manevi danışman olarak çalışmayı düşünen bir lisans ilahiyat öğrencisine tıp fakültelerinde okutulan hasta psikolojisini anlamaya yönelik dersleri seçmeli ders olarak alabilme imkânı tanınmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de son senelerde uyuşturucu ve uyarıcı madde kullanımı gençler arasında hızla yayılan bir sosyal sorun haline gelmiştir. Madde kullanımındaki hızlı artışın sayılabilecek pek çok sebebi olmasına rağmen en önemli sebebin aile olduğu göz ardı edilemez. Bu sorunun tespitiyle birlikte sorunun çözümü için neler yapılabileceği konusunda tartışmalar halen sürmektedir. Uzun yıllar yalnızca tıbbi tedavi ile sorunun üstesinden gelinmeye çalışılsa da, tıbbi tedaviden olumlu sonuç alıp maddeyi bırakan gençlerin sosyal yaşantısına, aile ortamına geri döndükten bir süre sonra yeniden madde kullanmaya başlaması tek başına tıbbi tedavinin yeterli olmadığını göstermiştir. Günümüzde tıbbi tedavinin yanında değerler eğitimi uygulamalarının da tamamlayıcı bir iyileştirme ve önleme uygulaması olduğu görülmüş ve değerler eğitiminden bağımlılık tedavisinde faydalanılmaya başlanmıştır.

Değerler eğitiminin ilk basamağında aile yer almaktadır. Yapılan araştırmalar bütün kültürlerde, kişinin değerlerinin 2-6 yaş arasında oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu yaş döneminde çocuklar çoğunlukla aile içerisinde yaşadığından aile temelli değerler eğitimi büyük önem arz etmektedir. Sağlıklı bir genç neslin yetiştirilmesi aile kurumu sayesinde olabilmektedir. Aile toplumsal ve ahlaki değerlerin öğretildiği, içselleştirildiği yerdir. Çocuk kimliğini aile içerisinde oluşturur. Ailedeki olumsuz yaşantılar, ilgisizlik, dışlanma vb. pek çok sebeple olumsuz kimlik oluşturan gençlerin ilerleyen yaşlarında özellikle de ergenlik döneminde her türlü suça yönelme ihtimali vardır.

Aile içerisinde doğru iletişimin olmaması hem çocukların madde kullanmaya başlamasında hem de madde kullandığının fark edilmesi sürecinin gecikmesinde en önemli etkendir. Güçlü aile bağları, ailelerin çocuklarının yaşamına karşı ilgili olması, çocuklarının arkadaşlarını tanımaları ve birlikte ne tür etkinlikler yaptıklarını bilmeleri çocukların madde kullanmaya başlamasını önlemede koruyucu bir etkendir. Çocuklarda madde kullanımıyla birlikte aşırı zayıflama, ilgili olduğu alanlardan uzaklaşma, dövme, kesi gibi kendisine zarar verme davranışlarında bulunma ve iletişim dillerini değiştirme gibi değişimler meydana gelir. Çocuğuna karşı ilgili olmayan, çocuğunun bireysel özelliklerini bilmeyen aileler madde kullanımıyla birlikte çocukta meydana gelen bu tür değişimleri anlayamamaktadır.

Değerler eğitiminin önemli bir alt boyutunu oluşturan manevi danışmanlık uygulamalarından da ülkemizde madde bağımlılığı ile mücadelede faydalanılmaya başlanmıştır. Ülkemiz, nüfusunun büyük çoğunluğu kendini dindar hisseden insanlardan oluşan bir ülke olduğundan manevi danışmanlığın da bu mücadelede fayda sağlayacağı muhakkaktır. Sırf dinen haram sayılması bile kişilerin maddeden uzak durması için bazen tek başına yeterli olmaktadır. Yapılan literatür taraması ülkemizde 2000'li yıllardan bu yana manevi danışmanlık ve rehberlikle ilgili çalışmaların yapılmaya başlandığını ve her geçen yıl bu çalışmaların sayısının arttığı göstermektedir. Bu çalışmaların tek bir değişkene bağlı kalınarak yapılmadığı hasta yakınlarından, bir yakın kaybı yaşamış kişilere, kanser gibi önemli bir hastalık atlatmış kişilere, yetiştirme yurtlarında kalan çocuklara, doğal afete maruz kalmış mağdurlara, engellilere, yaşlılara vb. pek çok dezavantajlı toplumsal kesime yönelik olarak manevi danışmanlığın etkilerini araştıran çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberliğin madde bağımlılığının tedavisi üzerine etkisi ile ilgili araştırmaların ise çok sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu konudaki en çarpıcı çalışma 'Tuğba Nur Coşar tarafından yapılan Bağımlılıkla Mücadelede Manevi Sosyal Çalışma Örneği' adlı çalışmadır. Coşar bu çalışmasında Esenler Belediyesi'nde fahri görev yapan bir imamın madde kullanmaya başlamış gençlere maddeden arınmaları sürecinde manevi rehberlik yapmasını konu edinmiştir. İstanbul Esenler ilçesinde bu amaçla bir merkez kurulmuş, 7 yıl içerisinde bu merkezde 200 kadar gencin tıbbi tedaviye başvurulmaksızın bağımlılıktan arındırılması sağlanmıştır. Bağımlılıktan arınma sürecinde manevi rehber sürekli geçlerle birebir iletişim halinde olmuş, aileleriyle tanışmış, gençleri hayatlarının anlamı üzerine düşünmeye sevk etmiş, eğitim süreçlerine önem vermiş, bu konuda onlara danışmanlık yapmış ve gençler bağımlılıktan arındıktan sonra da onlarla bağlarını koparmamış, temiz kalma sürecini sürdürme döneminde de onlara destek vermiştir. Bağımlılıktan kurtulma sürecinde manevi rehberliğin etkisini ele alan bu çalışma ve benzeri tüm çalışmaların sonuçları madde bağımlılığının tıbbi boyutunun yanında manevi boyutunun da oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde 1982 senesi itibariyle ceza infaz kurumlarında dini hizmetler planlı bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Cezaevlerinde dini hizmetlerin daha sistemli yürütülebilmesi için 2001 yılında DİB ile Adalet Bakanlığı arasında bir protokol imzalanmıştır (Adalet Bakanlığı ve DİB Arasında İmzalanan Protokol, 2001). 2001

yılında imzalanan protokolle, hapishanelerde ve eğitim evlerinde olan tutuklu ve hükümlülerin dinî ve ahlaki duygularını geliştirmek ve yeniden topluma kazandırılmalarına yardımcı olmak amaçlandığından psikolojilerini, sosyal durumlarını ve manevi dünyalarını ele alan çalışmalar yürütülmeye başlanmıştır (Özdemir, 2002:77). Bu amaçları gerçekleştirmek için ceza infaz kurumlarında manevi rehberlik çalışmalarını yürütecek olan meslek elemanlarının psikoloji ve sosyoloji alanında beceriye sahip olmaları şartı getirilmiştir (Özdemir, 2008:46).

2011 senesinde Adalet Bakanlığı'yla Diyanet İşleri Başkanlığı arasında imza altına alınan işbirliği protokolünün kapsamı 2019 yılında genişletilmiş ve Denetimli Serbestlik Müdürlükleri'nde de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini yürütmek üzere vaizler görevlendirilmiştir. Bu gelişme manevi rehberliğin madde bağımlılığından korunma ya da kurtulma konusunda işe koşulması anlamında önemli bir gelişmedir. Çünkü ülkemizde madde kullanımı hüküm giymeyi gerektiren bir suç olarak kabul edilmemiş, 2006 yılında kurulan denetimli serbestlik müdürlüklerinin yetki alanına bırakılmıştır. Bu sebeple madde kullanan kişiler hiç cezaevi görmemekte, cezaevi vaiziyle karşılaşmamakta, manevi rehberlik hizmetlerinden faydalanamamaktaydı. Bu kapsam genişlemesiyle birlikte denetimli serbestlik tedbirine tabi olan madde bağımlıları da kendi talepleri doğrultusunda Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinin Manevi Rehberlik Birimi sorumlusu vaizden bireysel görüşme ya da grup rehberlik çalışması şeklinde danışmanlıklar alabilmektedirler.

Ülkemizde modernleşme süreci ile birlikte Batı kültürü ve pozitivist bilim anlayışının hâkim olması maddi alanla manevi alan arasında kesin bir ayrıma gidilmesine ve uzun yıllar bu iki alanın ortak olarak üretebileceği herhangi bir değerin olamayacağı görüşünün oluşmasına sebebiyet vermiştir. Sağlığın maddi alan içerisinde değerlendirilmesi maneviyatla sağlık arasında bir köprü kurulmasını zorlaştırmıştır. Alternatif tıp olarak değerlendirilen manevi yöntemlerle tedavinin sağlık alanı içerisine dâhil edilişi henüz çok yeni bir gelişmedir. Bu sebeple alan yazında maneviyatla madde bağımlılığından korunma ve kurtulma arasındaki ilişkiyi konu edinen çalışmalara ender rastlanmaktadır. Özellikle devletin resmi kurumları aracılığıyla madde bağımlılığından kurtulma noktasında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sunulmaya başlanması henüz 1 yıl gibi kısa bir süre öncesine dayanmaktadır. Bu 1 yıllık süre de genel itibariyle covid-19 salgını sebebiyle pandemi sürecine denk geldiğinden henüz bu

hizmetten faydalanan kesim bulunmamaktadır. Bu da bu konuyla alakalı nicel araştırmalar yapmayı zorlaştırmaktadır.

Bağımlılığın psikolojik, sosyal, ekonomik, genetik vb sayılabilecek birçok nedeninin yanında manevi eksiklik-boşluk da önemli bir bağımlılık nedeni olarak sayılabilir. Bağımlılık tedavilerinden istenilen sonucun alınabilmesi noktasında alanında uzman manevi danışmanların alternatif bir psiko-sosyal destek hizmeti olan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetini danışana sunabilmesi önem arz etmektedir. Kişinin yaşadığı olumsuzlukları anlamlandırmasını sağlayan, her şeyin bu dünyadan ibaret olmadığını, yaşadıklarının bir karşılığının olduğunu ifade eden dinin, madde bağımlılığının tedavisinde de etkili sonuçlar sağlayacağı düşünülmektedir. Madde bağımlılığının rehabilitasyonunda dinin işe koşulmasının bir önemi de kişilerin maddeyi kullandıkları dönemde ailesi, sosyal çevresi ve toplum tarafından kendilerine atfedilen olumsuz etiketlerden kurtulmalarına fırsat tanımasıdır. Madde kullandıklarından dolayı damgalanan ve ötekileştirilen bağımlılar, tövbe alarak yakın çevreleri ve toplumun indinde olumlu bir imaj kazanmaya, eski olumsuz etiketlerinden kurtulmaya çalışmakta ve almış oldukları kararı uygulayabilirlerse de başarılı olmaktadırlar.

Türkiye'de manevi bakım ve danışmanlık alanında bir yandan yüksek lisans programları, bilimsel etkinlikler, akademik çalışmalar bir yandan da farklı kurumlarda başlatılan hizmetler yürütülürken alanın eğitim yönünün gölgede kaldığı söylenebilir. Gerek alanla ilgili açılan yüksek lisans programları gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kendi personeline verdiği eğitim, özellikle manevi bakım ve danışmanlık alanında profesyonel eğitim ve pratik tecrübeli öğretim üyeleri yönünden zayıftır. Bununla birlikte eğitim şeklinin ağırlıklı olarak teoriye dayanması manevi bakım eğitimlerinin işlevselliğini düşürmektedir. Ülkemizdeki manevi bakım ve danışmanlığın mevcut durumunu doğal karşılamak gerekir. Çünkü alan, ülkemiz açısından henüz gelişim aşamasındadır, dolayısıyla alanla ilgili profesyonel eğitim ve tecrübe sahibi uzman öğretim üyelerinin de zamanla artacağı ümit edilmektedir (Ağılkaya Şahin, 2018:58).

Lisans İlahiyat mezunu bir din görevlisi Diyanet'in 2 yıllık yüksek ihtisas programını başarıyla tamamladıktan sonra 'vaiz' unvanına sahip olmaktadır. Daha sonra bu vaizler Denetimli Serbestlik Müdürlükleri, Ceza İnfaz Kurumları gibi bağımlılıkla aktif mücadele eden kurumlara manevi rehber sıfatıyla görevlendirilmektedir. Bu

kişilerin dini rehberlikle ilgili formasyonları tam olsa da madde bağımlılığıyla alakalı bir eğitim sürecinden geçmediklerinden dolayı bağımlılık konusuna yabancıdırlar. Bu sebeple bu alanda ne kadar başarılı olabilecekleri konusu muallaktır. Bacon'ın ünlü önermesi 'Bilmek yapmaktır.' dan yola çıkacak olursak yabancı oldukları bu alanda üretebilecekleri çok fazla değer yoktur. Zülkif DAĞLI'nın 2019 yılında Düzce'deki kadın din görevlilerine yönelik yapmış olduğu çalışmanın sonuçları bu iddiamızı doğrular niteliktedir. Bu sonuçlar bağımlılıkla mücadelede din görevlilerinin aktif olarak görev almaya gönüllü olduklarını, fakat nasıl bir yöntemle bağımlı bireye yaklaşmaları gerektiğini bilmediklerini, hatta birçoğunun bağımlı bireyle hayatı boyunca hiç karşılaşmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak şunu ifade edebiliriz; benlik saygısı, kendini yeterince ifade edebilme, sevgi, saygı, sorumluluk sahibi olmak, maneviyat gibi değerler ile madde bağımlılığından korunma ve kurtulma öz-yeterliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Etkili bir değerler eğitimi de ailede verileceğinden aile kurumu çok büyük önem arz etmektedir. Kişilerin sahip oldukları değerler madde bağımlılığından korunma ve kurtulma öz-yeterliklerinin derecesini etkilemektedir. Kendini yeterince ifade edebilme, saygı, adalet, dürüstlük, aileye gereken önemi vermek, empati, adil olmak, bu dünyadaki varoluş sebebini anlamlandırabilmek gibi değerlere sahip olan gençlerin madde ile karşılaştıklarında daha net bir şekilde hayır diyebildikleri, karşı koyabildikleri görülmüştür. Bu da açıkça madde kullanımının önlenmesinde ve bağımlılığının tedavisinde değerler eğitiminin işe koşulması gerektiğini göstermektedir. Ancak ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberliği de kapsayan, madde bağımlılığıyla mücadele eden kurum ve kuruluşlar tarafından ortak kullanılabilecek nitelikte, yapılandırılmış bir değerler eğitimi programı bulunmamaktadır. Bu da bu alanda literatürün en eksik yönüdür. Bu alandaki çalışmalardan alınan verimin artırılması bu eksikliğin giderilmesi ile mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı (2018). *Değerler Eğitimi Programı Uygulayıcı Kılavuzu*. Ankara.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü Denetimli Serbestlik Daire Başkanlığı (2018). *Bağımlılıkla Mücadele Aile Eğitim Programı (BAMAP) Eğitici Uygulama Rehberi.* Ankara.

Adalet Bakanlığı Erzurum Denetimli Serbestlik Müdürlüğü (2017). *Erzurum'da Denetimli Serbestlik Dergisi, 1*(1), 1-52.

Adalet Bakanlığı (2001). *Adalet Bakanlığı ile DİB Arasında Hükümlü ve Tutukluların Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik Protokol*, Ankara.

Ağılkaya Şahin, Z. (2014). *Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Dini Danışmanlık: Teori-Eğitim-Uygulama.* (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ağılkaya Şahin, Z. (2018). "Pastoral Psikoloji Merkezinde Klinik Manevi Bakım Eğitimi". *Mizan'ül-Hak İslami İlimler Dergisi*, 7, 43-62.

Diyanet İşleri Başkanlığı (2015). *Aile ve Dinî Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı

Akbaş, N. (2017). *18 Yaş Üzeri Madde Bağımlısı Yetişkin Bireylerde Benlik Saygısı ve Sosyal Uyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duygusal Amaçlarının (Değerlerinin) İlköğretim Öğrencilerinde Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Akıncı, H. (2017). *Madde Bağımlılığı ve Manevi Destek*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akvardar Y., Demiral Y., Ergör G., Ergör A. (2003). Substance use in a sample of Turkish medical students. *Drug Alcohol Depend. 72*(2):117-121. doi: 10.1016/s0376-8716(03)00192-3.

Akyüz, H. (1991). *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Akyüz, Ö. F. (2016). "Hollanda Devlet Kurumlarında (Cezaevi ve Hastane) İslami Manevi Bakım Hizmetleri Uygulaması ve Cami İmamlığından Farkı". A. Ayten & M. Koç & N. Tınaz. (Ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-II*. içinde (ss. 237-251). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Alabay, E. (2006). "İlköğretim Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Fen İle İlgili Öz Yeterlik İnanç Düzeylerinin İncelenmesi". *Yedi Tepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2*(1), 30-40.

Alban, K. (2018). *Alkol-Madde Bağımlısı Bireylerde İçselleştirilmiş Damgalama ve Benlik Saygısı: Elazığ Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesi Amatem Örneği* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler.

Alper, H. (2007). *İmanın Psikolojik Yapısı.* İstanbul: Rağbet Yayınları.

Altaş, N. (2012). "Cami Dışı Din Etkinliklerini Biçimlendiren Temel Kavramlar ve Bu Alanda Temel Kavramsallaştırmalar: Dinî Danışmanlık ve Manevî Sosyal Hizmetler". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu – II* içinde (s. 295-318). Ankara: DİB Yayınları.

Altındağ A., Yanık M., Yengil E., Karazeybek A. H. (2005). "Şanlıurfa'da Üniversite Öğrencilerinde Madde Kullanımı". *Bağımlılık Dergisi, 6*(2), 60-64.

Altıntaş, M. E. (2019). "Ceza İnfaz Kurumlarında Gerçekleştirilen Manevî Rehberlik ve Din Hizmetleri Üzerine Nitel Bir Araştırma (Kayseri Örneği)". *Diyanet İlmî Dergi 55,* 81-119.

Altuntaş, M., Öztürk, E., Arıkın, S. (2019). "Madde Bağımlılığı Tedavisinde Manevi Desteğin Ekip Çalışması ile Yürütülmesi". *The Journal of Social Science, 3*(5), 195-207.

Arman, T. (1993). *Uçucu Madde Bağımlılarının Sosyo-demografik Özelliklerinin ve Ailelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Arslan, H. (2016). *Ankara İli Polatlı İlçesindeki Ailelerin Sosyoekonomik Düzeyleri ve Aile İçi İlişkiler Temelinde 13-18 Yaş Gençlerde Madde Bağımlılığı* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Aslan, A. (2019). "Madde Bağımlılığına Karşı Toplumsal Bilinç Oluşmasında Annelerin Rolü: MANNE Projesi". *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi,* 1(1), 12-18.

Ay, M. (2017). *İslami Açıdan Manevi Rehberlik ve Manevi Rehberin Özellikleri* (Yüksek lisans tezi). Avrupa İslam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Manevi Rehberlik Bölümü, Rotterdam.

Aybey, S. (2015). Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *3*(2), 137-152.

Aybuder (ty). http://www.aybuder.org/ (Erişim Tarihi: 23.09.2020).

Aydın, M. Z. (2010). "Okulda Değerler Eğitimi". *Eğitime Bakış Dergisi, 6*(18), 16-19.

Aydın, M. Z., Akyol Gürler Ş. (2012). *Okulda Değerler Eğitimi*: *Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayınları.

Aydın, Y. (2015). *Alkol ve Madde Bağımlılığında Beden Algısı, Benlik Saygısı Düzeyleri ve Sosyal Fobi Görülme Sıklığı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayten, A., Koç, M., Tınaz, N. (Ed.) (2016). *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (2. Cilt). İstanbul: Dem Yayınları.

Bağımlılıkla Mücadele Aile Eğitim Programı Eğitici Uygulama Rehberi (2018). Ankara: Hermes Ofset.

Bahadır, E. Mökükcü, M. Kalender, B. (2018). "Madde Kullanım Bozukluğunun Hükümlülerin Benlik Saygısı ve Yalnızlık Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi: Samsun Vezirköprü M Tipi Ceza İnfaz Kurumu Örneği". *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,* (11), 137-149.

Bahar, A. (2018). "Uyuşturucu Madde Kullanımının Nedenleri ve Bağımlılık Oluşum Sürecinde İletişimsel Yaklaşımların Rolü ve Önemi: Polis Kayıtları Üzerinden

Olgusal Bir İnceleme". *Connectist: İstanbul University Journal of Communacication Sciences,* (55), 1-36. ISSN:2636-8943.

Bandura, A. (1994). *Self-efficacy. Encyclopedia of Human Behavior,* V.S. Ramachaudran (Ed), *Academic Press, 4,* 71-81. New York.

Bandura, A. (1999). "A Sociocognitive Analysis of Substanceabuse: An Agentic Perspective". *Psychological Science, 10*(3), 214-217.

Başkurt, İ. (2003). "Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım)". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8,* 73-114.

Baygeldi, M. R. (2018). "Türkiye'de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum ve Öneriler". *Analiz Dergisi, 234,* 1-31.

Berkcan, M.G., Akdoğan. A., (2015, 18-20 Aralık). *Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Oya Bahadır Yüksel Gençlik Merkezi, Çocuk ve Ergen Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezi*. Malatya: Uluslararası Madde Bağımlılığı Sempozyumu.

Biçer, Y. (2017). *Alkol-Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylerin Ailelerinde Yenilenme ve Genel Uyum, Aile Yükü ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Bircan, S. (2011). *Madde Bağımlısı Olan ve Olmayan Ergenlerin Benlik Saygıları, Algıladıkları Ebeveyn Kabul Reddi ve Çocuk Yetiştirme Stillerinin Karşılaştırılması* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Bişr-i Hafi Gençlik ve Dayanışma Derneği Tüzüğü: 11 Mayıs 2021 tarihinde http://bisrihafi.org.tr/tuzugumuz/ adresinden erişim sağlanmıştır.

Bozkurt, O. (2015). *Madde Bağımlısı Bireylerin Bağımlılık Sürecinde Ailenin Etkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cirit, F. (2018). *Madde Bağımlısı Olan Ergenlerin Ebeveynlerinin Dini Başa Çıkma Süreçlerinin İncelenmesi: İstanbul Örneği* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Coşar, T. N. (2016). "Fahri Bir Din Görevlisinin Madde Bağımlılarıyla Yaptığı Manevi Sosyal Çalışma Örneği". A. Ayten & M. Koç & N. Tınaz. (Ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-II.* içinde (ss. 143-168). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Çakıroğlu, A. E. (2013). *Değerler Etkisinde Korku Kültürünün Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çavdar, Ş. (2016). *Karışık Madde Bağımlısı Olgularının Erken Dönem Uyumsuz Şemaları, Başa Çıkma Tutumları ve Benlik Saygıları Yönünden Karşılaştırılması* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çavuşoğlu, F. (2009). *Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Madde Kullanımına Etki Eden Etmenler ve Aileden Aldıkları Sosyal Desteğin Etkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisanst Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Hemşireliği Ana Bilim Dalı.

Çelik, M. (2015). *Uyuşturucu nedir? Nasıl anlarız? Ne yapabiliriz?*. Ankara: Alter Yayıncılık.

Çetin, Y. (2013). *Madde Bağımlılığı ve Yalova Ölçeğinde Madde Bağımlılığı Algısı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çifci, A. (2019). *Adölesan Eroin Bağımlılarında Çocukluk Çağı Travmaları, Stresle Başa Çıkma Tutumları ve Aile İşlevlerinin Tanımlanması* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Dağlı, Z. (2019). "Bağımlılıkla Mücadele Noktasında Din Görevlilerinin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme: Düzce Örneği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.* 24(2), 285-297.

Dar, M. (2019). *Madde Bağımlılığı Tedavi Sürecinde Aile İşlevselliğinin Rolünün İncelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Davison, G. C. and Neale, J. M. (2004). *Anormal Psikoloji.* (İhsan Dağ Çev.). İstanbul: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Demircioğlu, İ., Tokdemir M. (2008). "Değerlerin Oluşturulma Sürecinde Tarih Eğitimi", *Amaç, İşlev ve İçerik, Değerler Eğitimi Dergisi, 6*(15), 69-88.

Derin, M., Tapan, M. G. (2017). "Madde Bağımlılığı ve Sosyal Dışlanma". *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi,* (10), 26-36.

Dolu, O. (2012). *Suç Teorileri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Durkheim, E. (2010). *Ahlak Eğitimi.* İstanbul: Say Yayınları.

Einstein S. (1985). "Intervention Models for Adaptation in a World of Chemicals: A Values Approach". *Int J Addict 20,* 795-802.

Erdem, M., Kesgin, B. (2017). "Manevi Destek Uygulayıcılarının Manevi Destek Hizmetlerine İlişkin Görüşleri". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 15*, 124-140.

Erdem, O. (2009). *Çözüme Giden Yol: Her Sorun Aynı Zamanda Bir Fırsattır.* İstanbul: Yakamoz Yayınları.

Erk, M.A., Fırat, S. (2018). "Madde Bağımlılığında Ahlaki Yargının Önemi". *Bağımlılık Dergisi. 19*(3), 70-77.

Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi.* Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.

Gürsu, O., İşbilen, N. (2020). *Bağımlılara Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Işık, H. (2009). *Cezaevlerinde Din.* Kayseri: Laçin Yayınları.

Işık, H., Demir, A. (2012). *Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi.* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kabasakal, Z., Çelik, Ö. (2017). "Madde Kullanan ve İyileşmekte Olan Bireylerin Sosyal Sorun Çözme Becerilerinin İncelenmesi". *Araştırma Makalesi, 55*(2), 8-12.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *İnsan ve İnsanlar.* (9. Baskı). İstanbul: Evrim Matbaası.

Kağıtçıbaşı, Ç., Kuşdil, M.E. (2000). "Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimi ve Schwartz Değer Kuramı". *Türk Psikoloji Dergisi. 15*(45), 59-76.

Karaaslan, S. (2016). "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)". A. Ayten & M. Koç & N. Tınaz. (Ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-I.* içinde (ss. 281-302). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Karaca, İ. (2010). *Aile içi İletişimin Ortaöğretim Öğrencilerinin Madde Bağımlılığına Etkisi: Elazığ İli Örneği* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karagül, A. (2012). "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi, Eğitimi (Hollanda Örneği)", *Dini Araştırmalar Dergisi, 15*(40), 5-27.

Karakuş, Ö. (2012). "Ergenlerde Bağlanma Stilleri ve Yalnızlık Arasındaki İlişki". *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 23*(2), 33-46.

Karaman, H. (2017). *Türkiye'de Bağımlılık Alanında Bir Rehabilitasyon Modeli Olarak Yeşilay Danışmanlık Merkezi'nin İncelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Karataş, Z. (2020). "Madde Kullanım Bozukluğu Olan Yetişkinlerin Sorunlarının Açıklanmasında Aile İşlevleri ve Çeşitli Demografik Değişkenlerin Rolü". *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 31*(1), 70-105.

Karataşoğlu, S. (2009). *Yerel Sosyal Politikalar Çerçevesinde Madde Bağımlısı Gençlerin Sosyal Rehabilitasyonu: Karapürçek İlçesi Sosyal Rehabilitasyon Merkezi Projesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karataşoğlu, S. (2013). "Sosyal Politika Boyutuyla Madde Bağımlılığı". *Türk İdare Dergisi,* (476), 321-352.

Kargın, M., Hiçdurmaz, D. (2018). "Madde Kullanım Bozukluğu Olan Bireylerde Sosyal İşlevsellik, Algılanan Esenlik ve Stresle Başa Çıkma". *Bağımlılık Dergisi, 19*(2), 35-39.

Kasap, H. (2015). *15-17 Yaş Grubu Ergenlerde Sosyal Destek, Okul Başarısı ve Aile Yapısının Madde Bağımlılığına Karşı Koruyucu Etkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, Z. (2011). *Madde Kullanan ve Kullanmayan Ergenlerin Kişilik Özellikleri ve Benlik Saygısı Açısından Karşılaştırılması* (Yayımlanmış Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kaymakcan, R., Tınaz, N., Altın, Z.Ş., Zengin, M., Okudan, A. Y. ve Yiğit, H.(Ed.) (2012). *Değerler ve Eğitimi.* İstanbul: Dem Yayınları.

Kesgin, B., Erdem, M. (2018). "Türkiye'de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *8*(16), 69-92.

Kılavuz, M. A. (2012). "Huzurevlerinde Din Eğitimi ve Dini Danışmanlık". *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu 2*, (501-516). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kıvılcım, P. (2014). *Öğretmenlerde İş Doyumu, Öz-yeterlik İnancı ve Yaşam Doyumu İlişkisinin Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin: Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kızmaz, Z., Çevik, M. (2016). "Madde Bağımlılığı ile Mücadelede İnanç Odaklı Yaklaşım: Kardelen Rehabilitasyon Merkezi Örneği". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26*(2), 313-336.

Koç, M. (2019). "Yüksek Din Öğretiminde Yeni Bir Paradigma Olarak Bölümleşme: 'Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü' Önerisi". *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (10), 59-112.

Korkmaz, İ. (2017). "Sosyal Öğrenme Kuramı". B. Yeşilyaprak (Ed.). *Eğitim Psikolojisi Gelişim Öğrenme-Öğretim* içinde (ss. 246-269). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Köknel, Ö. (1982). *Kişilik.* İstanbul: Altın Kitaplar.

Köknel, Ö. (1995). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Köknel, Ö. (1998). *Bağımlılık- Alkol ve Madde Bağımlılığı.* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Köroğlu, E. (Çev.). (1994). *DSM- IV- TR, Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı.* Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Köylü, M. (Ed.). (2016). *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kulaksızoğlu, A. (2005). *Ergenlik Psikolojisi.* (7. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Larimer, M. E., Palmer, R. S., Marlatt, G.A. (1999). "Relapse Prevention: An Overview of Marlatt's Cognitive-Behavioral Model". *Alcohol Research and Health, 23*(2), 151-160.

Merbader (ty). https://www.mersinkent.com (Erişim Tarihi: 08.10.2020).

Milli Eğitim Bakanlığı (ty). http://www.meb.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 12.05.2021).

Mutlu, E. (2013). "Madde Bağımlılığında Ailenin Rolü". *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi,* (2), 13-17.

Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı (ty). http://www.narkotik.pol.tr/gorevlerimiz (Erişim Tarihi: 04.08.2020)

Newton, D. E. (2010). *Substance Abuse: A Reference Handbook,* Abc Clio, Santa Barbara.

Nucci L, Guerra N, Lee J. (1991). Adolescent Judgment of the Personal, Prudential, and Normative Aspects of Drug Usage". *Dev Psychol,* 27, 841–848

Nursal, N. (2002). *Uluslar Arası Cezaevi Standart Kuralları ve İlgili Sözleşmeler.* Ankara: Ankara Açık Cezaevi Basımevi.

Oğuz, F. (2019). *Ergenlerde Algılanan Anne-Baba Tutumları ve Bağlanma Stilleri İle Madde Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ok, Ü. (2008). "İnanç Bakım Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi". I. *Din Hizmetleri Sempozyumu 2 (3-4 Kasım 2007)* içinde (550-574). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ögel K., Tamar D., Evren C., Çakmak D. (2001). "Lise Gençleri Arasında Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığını Araştıran Çok Merkezli Bir Çalışma". *Türk Psikiyatri Dergisi,* (12), 47-52.

Ögel, K. (2000). *Madde Bağımlılarına Yaklaşım ve Tedavi.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ögel, K. (2001). *İnsan, Yaşam ve Bağımlılık Tartışmalar ve Gerekçeler.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ögel, K. (2002). *Türkiye'de Madde Bağımlılığı.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ögel, K. Taner, S. EKE, C. Y. Erol, B. (2004). "Madde Bağımlılığını Önlemede Öğretmen ve Ebeveyn Eğitimlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi". *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 15*(2), 112-118.

Ögel, K., Erol, B. (2005). *Çocuklarda Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı.* İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Özaydın, S. (1984). *Toksikomaniler.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

Özdaş, F. (2013). *Ortaokullarda Değerler Eğitimi ve İstenmeyen Öğrenci Davranışlarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özdemir, S. (2008). "Cezaevlerinde Verilen Din Eğitiminin Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma: Isparta-Burdur Örneği". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2*(21), 23-49.

Özdemir, Ş. (2002). "Türkiye'de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2*(2), 65-78.

Özen, Y. (2016). *Değerler Neye Değer.* (1.Baskı). Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.

Özensel, E. (2003). "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer". *Değerler Eğitimi Dergisi, 1*(3), 217-240.

Öztekin, C. (2012). *Lise Öğrencilerinde Ana-Baba Tutumlarının Bağımlılık Yapıcı Maddelere Karşı Tutumlar Üzerine Etkisi,* (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi). Ankara: Sağlık Bakanlığı Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Kliniği.

Öztürk, M.O., Uluşahin, A. (2014). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları: Psikoaktif Madde Kullanımına Bağlı Ruhsal Bozukluklar.* (Cilt 2-12. Baskı). Ankara: Pelin Ofset Matbaacılık.

Öztürk, O. (1988). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları.* Ankara: Nurol Matbaacılık.

Parlak, A. (2019) *Cezaevlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Verimliliği: Yozgat Cezaevi Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Polat, M. (2017). *Toplumsal Yaşam Bilinci Olarak Değer: Konuya Değerler Sosyolojisi ve Değerler Eğitimi Bağlamında Bir Yaklaşım.* Ankara: Pegem-Akademi.

Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Pres.

Sağtürk, Y., Büyükakın, B. (1997). *Köstebek Yolu Eroin Dosyası*. Kastaş Yayınları, İstanbul.

San, A. (2018*). Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Madde Kullanımı ve Aile Tutumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarıoğlu, M. (2019). *İstanbul İlinde Bağımlılıkla Mücadele ve Danışma Birimlerine Başvuran ve Madde Bağımlısı Yakını Olan Ailelerin Madde Bağımlılığına ve Tedaviye İlişkin Algılarının İncelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Adli Tıp Enstitüsü.

Sayın A, Karslıoğlu E, Arıkan Z, Aslan S. (2004). Alkol Bağımlısı Bir Grup Hastada Kişilik Özellikleri. *Journal of Dependence, 5*, 13-19.

Senemoğlu, N. (2015). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya.* Ankara: Yargı Yayınları.

Seyyar, A. (2015). *Tasavvufi Sosyal Hizmet Sufilerin Manevi Terapi Yöntemleri.* İstanbul: Rağbet Yayınları.

Songar, A. (1974). *Haşhaş Meselesi ve Türkiye.* İstanbul: Hareket Yayınları.

Soysal, S. (2018). *Madde Kullanan Bireyler ve Ailelerinin Problem Çözme Becerileri ve Mizaç Özellikleri İlişkisi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı.

Şen, A. S. (2015). *Ergenleri Sahip Oldukları Değerler ile Gelecek Beklentileri ve Madde Bağımlılığından Korunma Öz-yeterliği Arasındaki Yordayıcı İlişkiler* Konya: (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şen, Ü. (2007). *Millî Eğitim Bakanlığının 2005 Yılında Tavsiye Ettiği 100 Temel Eser Yoluyla Türkçe Eğitiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Şirin, T. (2016). "Manevi Danışma ve Rehberlikte Yeni Bir Model Önerisi: İ.H.S.A.N. Modeli ve Vaka Sunumu", Ali Ayten, Mustafa Koç ve Nuri Tınaz (Ed.). *Manevi Danışmanlık ve Manevi Rehberlik* 1 içinde (ss. 187-211). İstanbul: Ensar Yayınevi.

T.C. İçişleri Bakanlığı/Emniyet Genel Müdürlüğü/Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, (2010-2011-2012-2013-2018-2019). Türkiye Uyuşturucu Raporu. EMCDDA Ulusal Raporu, TUBİM.

Taşkent, A. (2010). *Alkol ve/veya Madde Bağımlıları ile Bağımlılığı Olmayan Bireylerin Savunma Mekanizmaları Açısından Karşılaştırılması, Çocukluk Çağı Travmaları, Disosiyatif Yaşantılar ve Bağımlılık Şiddetinin Savunma Mekanizmaları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Telef, B.B., Karaca, R. (2012). "Çocuklar İçin Öz-Yeterlik Ölçeği; Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 32*: 169-187.

Tınmaz, G. (2019) *Fransa'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tilim, E. (2019). *Ergenlerde Madde Bağımlılığından Korunmaya İlişkin Öz-yeterlik ile Akran Baskısı, Kendini İfade Edebilme Becerisi ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişki* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tunç, D. (2019). *Kişilerarası İletişim Bağlamında Madde Bağımlılarının İletişim Süreçleri ve Damgalama ile Mücadele Biçimleri* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunç, Z. Kolburan, Ş. Z. (2019). "Ergenlik Döneminde Benlik Saygısı ile Sigara Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, 5*(1), 55-70.

Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe Sözlük*. (Yeni Baskı). Türk Tarih Kurumu. 2:1236. Ankara: Basım Evi.

Uğurlu H. S. (2017). "Dinî Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6*(5), 2522-2545.

Uğurlu, T.T., Şengül, C.B., Şengül, C. (2012). "Bağımlılık Psikofarmakolojisi". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi, 4*(1), 37-50.

Ulusoy, K. (2019). *Karakter, Değerler ve Ahlak Eğitimi.* Ankara: Pegem Akademi.

Ulusoy, K., Dilmaç, B. (2018). *Değerler Eğitimi.* (5. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Uzbay, İ.T. (2003). "Madde Bağımlılığı". *Silahlı Kuvvetler Dergisi,* (399), 99-115.

Uzbay, İ.T. (2009). "Madde Bağımlılığının Tarihçesi, Tanımı, Genel Bilgiler ve Bağımlılık Yapan Maddeler". *Türk Eczacılar Birliği Yayını/Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi, 21*(22), 5-15.

Uzun, S. (2017). *Lise Öğrencilerinin Madde Bağımlılığı Profilleri, Madde Bağımlılığından Korunma Konusundaki Öz-yeterlikleri ve Önleme Konusundaki Görüşleri,* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Ünal, M. (1991). "Madde Bağımlılığı ve Alkolizmde Aile". *Aile ve Toplum Dergisi, 2*(2) ISSN:1303-0256

Verheul, R., Kranzler, H. R., Poling, J. Tennen, H., Ball, S. (2000). "Co-occurance of Axis I and Axis II Disorders in Substance Abusers". *Acta Psych Scan,* (19), 110-118.

Yalman, E. (2019). "Ebeveyn ve Akran İlişkilerinin Genç Kızlarda Madde Kullanımına Etkisi". *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 4*(2): 372-391.

Yaşar, V. (2012). "Çocuklarımızın Dost Görünen Düşmanlara Esir Olmaması İçin". *Yeşilay Aylık Sağlık, Eğitim ve Kültür Dergisi, 946*, 20.

Yaşaroğlu, C. (2015). *Examining the values in life science curriculum in terms of consistency.* Participatory Educational Research (PER).

Yaşaroğlu, C. (2016). "Cooperation and Importance of School and Family on Values Education". In A. Ecirli (Ed.). *Recent Ideas and Research in Social Sciences*. London: EUSER.

Yazıcı, K. (2006). "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (19), 499-522.

Yazman, Ü. (1995). *Lise Gençliğinin Psikoaktif Maddelere Bakışı ve Kullanım Oranlarının Türkiye-İstanbul Örneği İle İncelenmesi* (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi). İstanbul: Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.

YEDAM (Yeşilay Danışmanlık Merkezi)-Psikoloji Ağı. https://psikolojiagi.com/yedam-yesilay-danismanlik-merkezi/ 29 Temmuz 2020 tarihinde erişildi.

Yeşilay (ty). https://www.yesilay.org.tr/ (Erişim Tarihi: 08.05.2021).

Yıldırım, B., Engin, E., Yıldırım, S. (2011). "Alkol ve Madde Bağımlılığında Yalnızlık ve Etki Eden Faktörler". *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 2*(1), 25-30.

Yıldırım, F., İlhan, İ.Ö. (2010). "Genel Özyeterlik Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması". *Türk Psikiyatri Dergisi. 21*(4), 301-308.

Yılmaz, N. (2015). *Alkol ve Madde Bağımlılığı: Bireysel ve Toplumsal Sonuçları,* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, Ö. (2012). *Alkol Bağımlısı Olan Erkeklerde Kişilik Özellikleri, Stresle Başa Çıkma Tarzları, İntihar Olasılığı ve Depresif Belirti Düzeyinin İncelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Yüksel, N., Dereboy, Ç., Çifter, G. (1994). "Üniversite Öğrencileri Arasında Madde Kullanımı". *Türk Psikiyatri Dergisi, 5*(4), 283-286.

Zengin S., Altay B. (2014). "Sınıf Öğretmenliği Bölümünde Öğrenim Gören Öğrencilerin Madde Kullanım Durumlarına göre Benlik Saygısının İncelenmesi". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *3*(3), 892-907.

Zimmerman, J. (2000). "Self-Efficacy: An Essential Motive to Learn", *Contemporary Educational Psychology Journal*, *25*, 82-91.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Emine KULANŞİ
Doğum Yeri Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	